

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Dovydo Gudžiūno
V kurso, tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės
studijų šakos studento

Magistro darbas

Jūrų naudojimas kariniais tikslais

Vadovė: doc. dr. Indrė Isokaitė-Valužė

Recenzentas: prof. dr. Dainius Žalimas

Vilnius

2017

TURINYS

ĮVADAS	2
1. TERITORINĖ JŪRA IR VIDAUS VANDENYS.....	5
1.1. Taikaus plaukimo teisės taikymas karo laivams	6
1.2. Taikaus plaukimo teisė Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikoje – iššūkis pakrantės valstybių saugumui?.....	9
1.3. Tarptautinei laivybai naudojamų sąsiaurių režimas ir perskridimo teisė	15
1.4. Lietuvos Respublikos vidaus vandenys ir teritorinė jūra	19
2. IŠSKIRTINĖ EKONOMINĖ ZONA	22
2.1. Išskirtinės ekonominės zonos prigimtis ir tarptautinis paprotys	23
2.2. JT jūrų teisės konvencijos nuostatų analizė	27
2.3. Pakrantės valstybės karinė veikla ir jėgos panaudojimas išskirtinėje ekonominėje zonoje.....	33
2.4. Kontinentinis šelfas	36
2.5. Praktinis problemų sprendimo būdas ir Lietuvos Respublika.....	38
3. ATVIRA JŪRA	41
3.1. 1958 m. Konvencija dėl atvirosios jūros ir suvereniteto įgyvendinimo draudimas .	42
3.2. 1982 m. JT jūrų teisės konvencija ir taikaus jūrų naudojimo sąlyga	44
3.3. Branduolinių ginklų bandymai jūroje	48
3.4. Rajonas ir karinės veiklos vykdymas	55
IŠVADOS	58
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	60
SANTRAUKA	74
SUMMARY	75

Įvadas

1958 m. priėmus Ženevos jūrų teisės konvencijas bei jų pagrindu vėliau sukūrus 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvenciją, buvo kodifikuotos šimtmečius taikytos paprotinės tarptautinės teisės taisyklės, reguliuojančios jūrų erdves. Akivaizdu, kad nuo žmonijos civilizacijos pradžios jūra buvo naudojama ne tik ekonominiams tikslams, tokiems kaip žuvininkystė, transportas bei išteklių gavyba, tačiau kartu jūros tapo ir neatsiejama valstybių karinės politikos dalimi. Daugelis mūšių, valstybėms aiškinantis savo tarpusavio santykius, persikėlė į jūras, o stiprus jūrų laivynas tapo valstybių saugumo garantu bei lyderiaujančių šalių požymiu. Po Antrojo pasaulinio karo perbraižius pasaulio žemėlapi bei suklestėjus naujai tarptautinei tvarkai, grindžiamai teisės normomis, pagarba valstybių nepriklausomybei ir jėgos draudimo principais, kartu kilo ir neaiškumų dėl tolimesnio jūrų naudojimo kariniais tikslais likimo. Tokį klausimą taip pat apsunkino 1958 m. Konvencija dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos, kuri išplėtė valstybių teritorinės jūros ribas iki 12 jūrmylių, 1958 m. Konvencija dėl kontinentinio šelfo, įtvirtinusi naująjį pakrantės valstybių jūros dugno režimą, bei 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija, sukūrusi išskirtinę ekonominę zoną bei atvirosios jūros dugną – Rajoną. Didėjant jūrų erdvėms, kuriose valstybės gali įgyvendinti savo suverenitetą, buvo pradėta atsisakyti Hugo Grocijaus palaikytos *mare liberum* idėjos, jog visos valstybės jūromis naudojasi vienodai. Taip pat, išplėtus teritorinės jūros ribas bei sukūrus valstybių išskirtinę ekonominę zoną, sparčiai mažėjo atvirosios jūros erdvės, o tai privertė tam tikrą karinę veiklą pradėti įgyvendinti ir kitose jūros dalyse, kuriose anksčiau galiojo atvirosios jūros laisvės.

Būtent dėl tokių priežasčių, įskaitant ir minėtų konvencijų tylėjimą šiuo klausimu, XXI amžiuje valstybės susiduria su naujais iššūkiais ir pagrindiniu klausimu – koks yra dabartinis jūrų statusas karinės veiklos atžvilgiu bei kokio intensyvumo karinė veikla yra galima atskirose jūros zonose?

Šios **temos aktualumą** visų pirma apibūdina dabartinė geopolitinė situacija pasaulyje, kai valstybės yra susirūpinusios savo nacionaliniu saugumu bei jėgų balanso pasaulyje nestabilumu. Didelė dalis valstybių karinės jėgos yra sutelkta būtent jūrose. Karinės jūrų pajėgos yra neatsiejamos nuo karinių pratybų, kurių metu yra atliekami manevrai bei įvairūs ginklų bandymai. Tokios pratybos dažnai virsta politinio spaudimo arba provokacijos priemone, keliančia grėsmę valstybės saugumui. Su šia problema susiduria ir Lietuvos

Respublika, Rusijos Federacijai vykdant karines pratybas Lietuvos išskirtinėje ekonominėje zonoje be pakrantės valstybės sutikimo. Antrasis temos aktualumo aspektas yra karinė veikla, kurios pagrindu renkama informacija apie pakrantės valstybę be pakrantės valstybės sutikimo. Laivai ir orlaiviai, įgyvendindami navigacijos laisves netoli teritorinės jūros, surenka strateginę informaciją, kuri potencialiai gali būti naudojama karinio konflikto metu. Tačiau nėra aišku, ar toks informacijos rinkimas vis dėlto yra neteisėtas, remiantis tarptautine teise. Svarbu paminėti ir tai, jog atvirojoje jūroje yra atliekami branduolinio ginklo bandymai, pasižymintys itin dideliu naikinamuoju mastu, turinčiu įtakos pasaulio vandenų ekosistemai. Dėl visų minėtų priežasčių bei dėl vieningos nuomonės jūrų naudojimo kariniais tikslais nebuvimo būtina suvokti, koks teisinis režimas yra taikomas kiekvienoje jūros erdvėje, bei išvesti pagrindinius principus, kurių valstybės turi laikytis, įgyvendindamos karinę veiklą jūrose.

Pagrindinis magistrinio darbo tikslas – išsiaiškinti, ar leidžiama karinė veikla (o jei leidžiama – kokia ir kokio intensyvumo) valstybių vidaus vandenyse ir teritorinėje jūroje, išskirtinėje ekonominėje zonoje, atvirojoje jūroje, kontinentiniame šelfe ir Rajone.

Pagrindiniai magistrinio darbo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti, ar užsienio valstybės karinė veikla yra leidžiama kitos valstybės teritorinėje jūroje ir vidaus vandenyse bei koks yra tokios veiklos santykis su taikaus plaukimo teise. Taip pat išanalizuoti, ar užsienio valstybės, įgyvendindamos taikaus plaukimo teisę, gali naudoti jėgą.
2. Apžvelgti išskirtinės ekonominės zonos prigimtį, jos formavimąsi ir karinės veiklos įgyvendinimą pakrantės valstybių nacionalinio saugumo kontekste.
3. Išsiaiškinti taikaus atvirosios jūros naudojimo sąvoką ir įvertinti, ar ji leidžia vykdyti karinę veiklą atvirojoje jūroje.
4. Aptarti branduolinių ir kitų masinio naikinimo ginklų bandymų klausimus jūrose ir įvertinti jų teisėtumą.

Moksliniame darbe yra naudojami šie **tyrimo metodai**:

1. **lyginamasis** – šiuo metodu yra lyginama skirtingų valstybių praktika, statutinės teisės nuostatos, taip pat karinės veiklos intensyvumas ir galimumas atskirose jūros zonose;
2. **loginis** – šis metodas atsispindi, naudojant formaliosios logikos taisykles, taip pat šiuo metodu yra interpretuojamos statutinės teisės nuostatos ir išvedami tam tikri principai iš

turimų teisės šaltinių. Naudojantis loginiu metodu, daromos pagrindinės magistrinio darbo išvados;

3. **sisteminės analizės** – šiuo metodu analizuojama statutinė teisė, bandoma pažiūrėti į pavienius reguliavimus kaip į bendrą sistemą, ieškoma sąsajų tarp valstybių praktikos, konvencijų nuostatų ir paprotinės tarptautinės teisės, taip pat sisteminis metodas padeda suvokti atskiras jūros erdves ir jų režimus kaip bendrą ir harmoningą teisės sistemą;

4. **aiškinamasis** – atsižvelgiant į tai, jog tarptautinės sutartys beveik nereguliuoja jūrų naudojimo kariniais tikslais klausimų, šis metodas naudojamas aiškinti konvencijų nuostatas bei parengiamuosius konvencijų priėmimo dokumentus, ieškant tam tikrų užuominų dėl jūrų naudojimo kariniais tikslais;

5. **istorinis** – šiuo metodu analizuojamos įvairios konvencijos bei dvišalės sutartys, kurios šiuo metu nors ir nebėra taikomos, tačiau gali turėti reikšmės, sprendžiant klausimą dėl jūrų naudojimo kariniais tikslais. Taip pat šis metodas naudojamas, apžvelgiant išskirtinės ekonominės zonos genezę, istoriškai nagrinėjant valstybių deklaracijas.

6. **interview** – šis metodas naudojamas, siekiant surinkti informaciją apie Lietuvos Respublikos išskirtinės ekonominės zonos naudojimą kariniais tikslais bei išsiaiškinti, kokia yra Lietuvos Respublikos pozicija šiuo klausimu.

Darbo originalumas – jūrų naudojimo kariniais tikslais tema nenagrinėta Lietuvos teisės mokslininkų ir mažai nagrinėta užsienio autorių. Dauguma mokslinių straipsnių šia tema yra parašyti XX amžiuje, dar prieš priimant 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvenciją. Taip pat šiuo klausimu nėra vieningos nuomonės tarptautinėje teisėje.

Svarbiausi šaltiniai – tiriamajame magistriniame darbe pagrindiniai šaltiniai yra 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija, 1958 m. Ženevos jūrų teisės konvencijos, šių konvencijų parengiamieji dokumentai, Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika (ypač aktualūs sprendimai Korfu sąsiaurio ir 1986 m. Nikaragvos byloje), teisės doktrina ir interview su Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos specialistu.

Karinės veiklos sąvoka šiame darbe suprantama kaip bet kokia karinio pobūdžio veikla, nukreipta prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę jūroje, jos gelmėse bei virš jūros, kurią atlieka valstybė. Pavyzdžiui, tikslinių grupių manevrai, skrydžių operacijos, karinės pratybos, sekimas ir informacijos rinkimas, artilerijos naudojimas ir testavimas, etc.

1. Teritorinė jūra ir vidaus vandenys

Teritorinė jūra ir vidaus vandenys yra laikomi valstybės teritorijos dalimi, todėl valstybėms itin svarbu apibrėžti aiškias ir tikslias taisykles, kurios yra susijusios su karine veikla, nes būtent šių taisyklių pažeidimas gali lemti didžiausią grėsmę pakrantės valstybių saugumui.

1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija (toliau – JT jūrų teisės konvencija) valstybės vidaus vandenį apibrėžia kaip vandenį, esančius į sausumos pusę nuo teritorinės jūros bazinės linijos, išskyrus salyno vandenį.¹ Tuo tarpu Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatyme yra pateikiama platesnė vidaus vandenų sąvoka, kuri vidaus vandenį apibrėžia kaip vandenį, esančius į sausumos pusę nuo teritorinės jūros bazinės linijos, jungiančios labiausiai į jūrą nutolusius jūros uostų molų taškus, bei Lietuvos Respublikos teritorijos pasienio ruože esančius Kuršių marių vandenį, upes, ežerus ir kitus vandens telkinius.² Šiuose vandenyse valstybės turi absoliutų suverenitetą, kuris taikomas vandens stulpui bei vandens telkinių dugniui. Šiuo atveju užsienio valstybių laivai neturi taikaus plaukimo teisės perplaukti vidaus vandenį. Bet koks kitos valstybės karo laivo įplaukimas į vidaus vandenį galimas tik gavus išankstinį leidimą.³ Atsižvelgiant į tai, šioje zonoje pakrantės valstybė gali vykdyti bet kokią karinę veiklą, kuri neprieštarauja bendriesiems tarptautinės teisės principams, ir priešingai – kitų valstybių bet kokio pobūdžio karinė veikla yra draudžiama kitos valstybės vidaus vandenyse. Svarbu paminėti šios taisyklės išimtį – jeigu, nustatant tiesiąją bazinę liniją, į vidaus vandenį yra įtraukiami tokie plotai, kurie anksčiau nebuvo laikomi vidaus vandenimis, tai tokiuose vandenyse galioja taikaus plaukimo teisė. Esant tokiai situacijai, valstybių karinė veikla gali būti apribota tiek, kiek ji trukdys įgyvendinti taikaus plaukimo teisę užsienio laivams.⁴

Svarbu paminėti ir tai, jog vidaus vandenų dugne valstybė gali įgyvendinti atitinkamai analogiškus veiksmus. Šioje zonoje pakrantės valstybė turi teisę uždrausti bet kokią kitos valstybės karinę veiklą. Kalbant apie pakrantės valstybės teises – vidaus vandenų dugne valstybei suteikiamas absoliutus suverenitetas karinių veiksmų įgyvendinimui, jei tokie

¹ Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija. *Valstybės žinios*, 2003-11-13, Nr. 107-4786 (toliau – JT jūrų teisės konvencija), 8 straipsnio 1 dalis.

² Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-05-24, Nr. 42-1192, 2 straipsnio 2 dalis.

³ STEPHENS, D. G. The impact of the 1982 law of the sea convention on the conduct of peacetime naval/military operations. *California Western International Law Journal*, 1998–1999, Vol. 29: No. 2, Article 3, p. 6.

⁴ JT jūrų teisės konvencija, 8 straipsnio 2 dalis.

veiksmai patys savaime neprieštarauja pagrindiniams tarptautinės teisės principams.⁵ Vidaus vandenų naudojimas kariniais tikslais daugiau problemų ir diskusijų tarp teisės mokslininkų nesukelia, tačiau su visai kitokia situacija susiduriama, aptariant karinės veiklos įgyvendinimą teritorinėje jūroje.

Remiantis JT Jūrų teisės konvencija, pakrantės valstybės suverenitetas, be jos sausumos teritorijos ir vidaus vandenų, o salyno valstybės atveju – be jos salyno vandenų, apima ir gretimą jos pakrantėms jūros juostą, kuri vadinama teritorine jūra. Šis suverenitetas apima ir oro erdvę virš teritorinės jūros, taip pat teritorinės jūros dugną ir jo gelmes.⁶ Kiekviena valstybė gali nustatyti savo teritorinės jūros plotį, kuris neviršija 12 jūrmylių, matuojamą nuo bazinių linijų.⁷ Pagrindinis teritorinės jūros bruožas yra tai, kad pakrantės valstybė savo suverenitetu šioje zonoje naudojasi pilna apimtimi, atsižvelgiant į taikaus plaukimo teisę.⁸ Taikaus plaukimo teisė yra esminis kriterijus, skiriantis teritorinę jūrą nuo valstybės vidaus vandenų, kuriuose pakrantės valstybė, kaip ir buvo minėta, turi absoliutų suverenitetą.⁹ Siekiant atskleisti karinės veiklos vykdymą teritorinėje jūroje, toliau aptariama taikaus plaukimo teisė tiriamojo darbo objekto kontekste.

1.1. Taikaus plaukimo teisės taikymas karo laivams

Taikaus plaukimo teisė suprantama kaip teisė, leidžianti kitos valstybės laivui nenutrūkstamai ir greitai perplaukti per kitos valstybės teritorinę jūrą, nekeliant grėsmės pakrantės valstybės taikai, tvarkai ir saugumui.¹⁰ Taikaus plaukimo teisė yra įtvirtinta tiek JT jūrų teisės konvencijoje, tiek šiai konvencijai pagrindą padėjusioje 1958 m. Konvencijoje dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos. Egzistuoja prezumpcija, jog plaukimas visada yra taikus, tačiau šią prezumpciją gali paneigti pakrantės valstybė, įrodžiusi JT jūrų teisės konvencijos 19 straipsnyje esančias sąlygas.¹¹ Taikaus plaukimo teisė vienareikšmiškai atspindi paprotinę tarptautinę teisę, todėl yra taikoma ir toms valstybėms, kurios nėra prisijungusios prie JT jūrų

⁵ BROWN, E. D. The Legal Regime of Inner Space: Military Aspects. *Current Legal Problems*, 1969, 22 (1): 181-204, p. 184.

⁶ JT jūrų teisės konvencija, 2 straipsnio 1–2 dalys.

⁷ *ibid.* 3 straipsnis.

⁸ *ibid.* 2–3 straipsniai.

⁹ SHAW, M. N. *International law*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2008, p. 569.

¹⁰ JT jūrų teisės konvencija, 17 straipsnis; Konvencija dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos. *Valstybės žinios*, 2002-04-17, Nr. 40-1472, III skyrius.

¹¹ ROTHWELL, D. R.; STEPHENS, T. *The International law of the Sea*. Hart Publishing: Oxford, 2010, p. 269.

teisės konvencijos.¹² Laikantis minėtų taikaus plaukimo sąlygų, ši teisė turi būti suprantama kaip absoliuti, tačiau kyla klausimas, ar karo laivo plaukimas kitos valstybės teritorinėje jūroje gali būti laikomas taikiu, atsižvelgiant į šių laivų specifiką ir potencialiai keliamą pavojų.¹³

Žiūrint istoriškai, laikytasi nuomonės, jog karo laivo plaukimas kitos valstybės teritorinėje jūroje pats savaime prieštarauja pakrantės valstybės taikai, viešajai tvarkai ir saugumui. Tokios pozicijos pradžioje laikėsi ir Jungtinės Amerikos Valstijos (toliau – JAV) Šiaurės Atlanto pakrantės žvejybos byloje, kurioje išreiškė savo susirūpinimą, jog karo laivai, plaukiantys per kitos valstybės teritorinę jūrą, patys savaime kelia grėsmę pakrantės valstybei.¹⁴

Šios problemos analizę, pasak Malcolm Nathan Shaw, dar labiau apsunkina terminai, naudojami 1958 m. Konvencijoje dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos bei JT jūrų teisės konvencijoje, kurioje taikaus plaukimo teisė yra aptariama poskyryje „Visiems laivams taikomos taisyklės“, kas savaime implikuoja, jog taikaus plaukimo teisė tokiomis pat sąlygomis galioja ir karo laivams.¹⁵ Rengiant 1958 m. Konvenciją dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos, taikaus plaukimo teisės karo laivams suteikimo klausimu kilo daug diskusijų. Vakarų valstybės palaikė idėją, jog karo laivai gali naudotis taikiu plaukimu, o komunistinės bei kitos trečiosios šalys išreiškė prieštaravimą tokiam reguliavimui.¹⁶ Tačiau politinėms aplinkybėms lėmus Šaltojo karo pabaigą, buvo pasiektas konsensusas tarp Rytų ir Vakarų, kai 1989 m. JAV kartu su Sovietų Sąjunga išreiškė bendrą susitarimą dėl taikaus plaukimo teisės karo laivams (toliau – Susitarimas).¹⁷ Svarbu pažymėti, kad Susitarimas daro daug nuorodų į JT jūrų teisės konvenciją, iš dalies ją atkartojant, tačiau Susitarimu

¹² Tarptautinio jūrų teisės tribunolo prezidento Rüdiger Wolfrum pareiškimas „Navigacijos laisvė: nauji iššūkiai“ (Statement by Rüdiger Wolfrum president of International Tribunal for the Law of the Sea „Freedom of Navigation: New Challenges“) [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/statements_of_president/wolfrum/freedom_navigation_080108_eng.pdf>, p. 8.

¹³ O'CONNELL. *International Law of the Sea, Vol. I*. Oxford, UK: Oxford University Press, 1982, p. 274–297.

¹⁴ Nuolatinis arbitražo teismas. 1910 m. rugsėjo 7 d. sprendimas *Šiaurės Atlanto pakrantės žvejybos byloje (Didžioji Britanija prieš Jungtines Amerikos Valstijas)* / Permanent Court of Arbitration, *The North Atlantic Coast Fisheries Case (Great Britain v. United States of America)*, Award of September 7th, 1910, Reports of International Arbitral Awards, Vol. XI, p. 167–226.

¹⁵ SHAW, M. N. *International law*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2008, p. 572.

¹⁶ CHURCHILL, R. R.; LOWE, V. A. *Law of the Sea*. Manchester: Manchester University Press, 1999, p. 54–56.

¹⁷ 1989 m. JAV ir Sovietų Sąjungos bendras susitarimas dėl taikaus plaukimo teisės karo laivams (1989 USA-USSR: Joint statement with attached uniform interpretation of rules of international law governing innocent passage). *International Legal Materials*, 1989, Vol. 28, Issue 6 (toliau – 1989 m. JAV ir Sovietų Sąjungos bendras susitarimas dėl taikaus plaukimo teisės karo laivams).

vienareikšmiškai pripažįstama, jog taikaus plaukimo teisė yra taikoma karo laivams, kurių plaukimas neprieštaruja tarptautinės teisės principams. Taip pat pažymima, kad karo laivai gali plaukti per kitos valstybės teritorinę jūrą be jokio išankstinio pranešimo ir tokiam plaukimui nereikia pakrantės valstybės leidimo. Susitarime pabrėžiama, kad plaukimas nebus laikomas taikiu, jei jis pateks bent į vieną iš JT jūrų teisės konvencijos 19 straipsnio 2 dalyje išvardintų atvejų (grasinimas jėga ar jėgos panaudojimas prieš pakrantės valstybės suverenitetą, teritorijos vientisumą ar politinę nepriklausomybę; dalyvavimas bet kokiuose manevruose ar pratybose, naudojant bet kokios rūšies ginklus; informacijos rinkimas, keliantis grėsmę pakrantės valstybės gynybai ar saugumui; karinio prietaiso paleidimas, nusileidimas ar priėmimas į laivą, etc.). Susitarime taip pat pabrėžiama, jog valstybės laivas, įgyvendindamas taikaus plaukimo teisę, kitos valstybės teritorinėje jūroje privalo laikytis tam tikrų sąlygų, numatytų JT jūrų teisės konvencijos 21, 22, 23 ir 25 straipsniuose, kurie iš dalies apima pareigą laikytis pakrantės valstybės nacionalinių įstatymų bei naudotis nustatytais jūros koridoriais ir eismo atskyrimo schemomis. Paskutinės Susitarimo pastraipos pažymi, kad tokių sąlygų nustatymas nereiškia taikaus plaukimo teisės apribojimo JT jūrų teisės konvencijos 24 straipsnio prasme.¹⁸

Dar vienas įdomus aspektas, susijęs su karo laivų taikaus plaukimo teise, yra klausimas, ar karo laivai, taikiai plaukdamiesi per kitos valstybės teritorinę jūrą, privalo gauti išankstinį pakrantės valstybės leidimą bei informuoti apie tokį plaukimą. Šiuo klausimu valstybės laikėsi skirtingų pozicijų, kurios atsispindėjo ir įvairiose konferencijose, padėjusių pagrindą 1958 m. Ženevos ir 1982 m. JT jūrų teisės konvencijoms. Šių konferencijų metu pastebėtos pastangos įtraukti nuostatas, kurios leistų pakrantės valstybei reikalauti leidimo, karo laivui įplaukiant į teritorinę jūrą.¹⁹ Tokios idėjos buvo įtvirtintos ir 1956 m. Jungtinių Tautų tarptautinės teisės komisijos Jūrų teisės straipsnių su komentarais projekte, kurio 24 straipsnis numatė, jog valstybės gali reikalauti iš karo laivų, besinaudojančių taikaus plaukimo teise, išankstinio informavimo arba leidimo gavimo.²⁰ Tačiau, priimant 1982 m. JT jūrų teisės konvenciją, tokios nuostatos buvo atsisakyta. Nors, interpretuojant minėtos konvencijos 21 straipsnį, galėtume teigti, jog valstybėms reikalauti tokio leidimo nėra

¹⁸ 1989 m. JAV ir Sovietų Sąjungos bendras susitarimas dėl taikaus plaukimo teisės karo laivams.

¹⁹ NGANTCHA, F. *The right of innocent passage and the evolution of the international law of the sea*. s.l.:Pinter Pub Ltd, 1990, p. 142–145.

²⁰ 1956 m. Jungtinių Tautų tarptautinės teisės komisijos Jūrų teisės straipsnių su komentarais projektas (Articles concerning the Law of the Sea with commentaries). *Yearbook of the International Law Commission*, 1956, Vol. II, 24 straipsnis.

draudžiama, vis dėlto Vakarų šalys laikosi pozicijos, jog tokio leidimo ar išankstinio pranešimo nereikia, ką patvirtina JAV ir Sovietų Sąjungos Susitarimas.²¹ Be to, ratifikuojant JT jūrų teisės konvenciją, Vokietija ir Nyderlandai pareiškė, kad taikaus plaukimo teisė jų teritorinėje jūroje be jokių apribojimų yra taikoma ir karo laivams. Šios valstybės kartu su Italija, Jungtine Karalyste ir JAV taip pat pareiškė, jog kitų valstybių reikalavimas gauti išankstinį leidimą arba pranešti apie karo laivo įplaukimą į teritorinę jūrą yra nesuderinamas su JT jūrų teisės konvencija.²²

Analizuojant karo laivų taikaus plaukimo teisę, taip pat galima paminėti ir Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliuciją S/RES/1540 (2004), kuri draudžia masinių ginklų (branduolinių, biologinių, cheminių) gabenimą, skatinant valstybes priimti nacionalinius teisės aktus, numatančius atsakomybę už tokius veiksmus.²³ Šiuo atveju tokie veiksmai, gabenant ginklus per valstybės teritorinę jūrą, būtų pripažinti kaip nepatenkantys į taikaus plaukimo sąvoką ir pakrantės valstybės, remiantis JT jūrų teisės konvencijos 27 straipsnio 1 dalimi, galėtų sustabdyti tokį laivo plaukimą.²⁴

1.2. Taikaus plaukimo teisė Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikoje – iššūkis pakrantės valstybių saugumui?

Taikaus plaukimo teisės suteikimą karo laivams visų pirma patvirtina Tarptautinio Teisingumo Teismo (toliau – Teismas) jurisprudencija. Pirmą kartą taikaus plaukimo teisės klausimas buvo nagrinėtas Korfu sąsiaurio byloje. Šioje byloje incidentas kilo, Albanijai neįvykdžius savo pareigos pranešti Didžiajai Britanijai apie minas, esančias Korfu sąsiauryje. Tuo tarpu Albanija teigė, jog Didžiosios Britanijos laivai kėlė pavojų Albanijos valstybės saugumui, plaukdami per Korfu sąsiaurį be išankstinio pakrantės valstybės leidimo. Siekiant išanalizuoti bylą taikaus plaukimo teisės kontekste, Didžiosios Britanijos laivų plaukimą galime išskaidyti į tris tranzitinius plaukimus.

²¹ STEPHENS, D. G. The impact of the 1982 law of the sea convention on the conduct of peacetime naval/military operations. *California Western International Law Journal*, 1998–1999, Vol. 29: No. 2, Article 3, p. 24.

²² TANAKA, Y. *The international law of the sea*. Cambridge: Cambridge university press, 2012, p. 90–91.

²³ 2004 m. balandžio 28 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija S/RES/1540 (2004).

²⁴ Tarptautinio jūrų teisės tribunolo prezidento Rüdiger Wolfrum pareiškimas „Navigacijos laisvė: nauji iššūkiai“ (Statement by Rüdiger Wolfrum president of International Tribunal for the Law of the Sea „Freedom of Navigation: New Challenges“) [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/statements_of_president/wolfrum/freedom_navigation_080108_eng.pdf>, p. 9.

Pirmasis plaukimas įvyko 1946 m. gegužės mėnesį, dviem Didžiosios Britanijos laivams *Orion* ir *Superb* įplaukus į šiaurinę sąsiaurio dalį. Šie laivai buvo apšaudyti iš Albanijos pakrantės pabūklų, tačiau nė vienas laivas nebuvo pažeistas. Didžioji Britanija pareikalavo Albanijos atsiprašyti už šį incidentą. Antrasis plaukimas įvyko 1946 m. spalio mėnesį, kurio metu per Albanijos teritorinę jūrą plaukė keturi Didžiosios Britanijos kariniai laivai (du iš jų – kreiseriai, kiti du – laivai išminuotojai). Šio plaukimo metu du laivai buvo paskandinti, jiems užplaukus ant minų, esančių sąsiauryje. Trečiasis plaukimas vyko 1946 m. lapkričio mėnesį, Didžiosios Britanijos laivams vykdant karinę operaciją „Operation Retail“, kurios metu be Albanijos sutikimo Korfu sąsiauryje pradėta minų valymo operacija, siekiant gauti įrodymus dėl Albanijos neteisėtų veiksmų.²⁵

Tarptautinis Teisingumo Teismas savo sprendime pirmąjį ir antrąjį plaukimus vertino skirtingai nei trečiąjį. Teismas pažymėjo, kad pirmuoju ir antruoju plaukimu Didžiosios Britanijos karo laivai įgyvendino taikaus plaukimo teisę. Nors Albanija ir teigė, jog Teismas privalo atsižvelgti į taikaus plaukimo tikslą (angl. *purpose*), šis argumentas buvo atmestas, Teismui konstatavus, kad kertinis aspektas, vertinant taikaus plaukimo teisę, yra šio plaukimo būdas (angl. *manner*).²⁶ Remiantis šiais teiginiais, Teismas padarė išvadą, kad pirmasis ir antrasis plaukimai pateko į taikaus plaukimo sąvoką, neatsižvelgiant į tarp Albanijos ir Didžiosios Britanijos tvyrojusią politinę įtampą, taip pat į tai, kad Didžiosios Britanijos laivams buvo duotas įsakymas atsakyti jėga į bet kokį jėgos panaudojimą prieš laivus, bei tai, kad plaukimo tikslas (angl. *purpose*) buvo pademonstruoti karinę jėgą, siekiant nustatyti Albanijos vyriausybės reakciją. Teismas, vertindamas pirmąjį ir antrąjį plaukimus, neapsiribojo vien taikaus plaukimo teisės abstrakčiu apibūdinimu ir patvirtino šios teisės absoliutumą, konstatuodamas, jog Didžiosios Britanijos pirmasis ir antrasis plaukimai buvo teisėti. Tuo tarpu tam tikro laipsnio jėgos panaudojimas, kurį demonstravo Didžiosios Britanijos laivai, buvo vertintas kaip būtina priemonė, norint Didžiajai Britanijai įgyvendinti

²⁵ Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1949 m. balandžio 9 d. sprendimas *Korfu sąsiaurio byloje (Didžioji Britanija prieš Albaniją)* / International Court of Justice, *Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania) case*, Judgement of April 9th, 1949. I.C.J. Reports, 1949 (toliau – Korfu sąsiaurio byla), p. 12–13, 18, 22, 33.

²⁶ LOWE, A. V. The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations and the Contemporary Law of the Sea. *International Law Studies, The Law of Naval Operations*, 1991, Vol. 64, p. 126.

taikaus plaukimo teisę. Šiuo atveju, kai plaukimas nepažeidė tarptautinės teisės, Didžioji Britanija neprivalėjo susilaikyti nuo šios teisės įgyvendinimo.²⁷

Tarptautinis Teisingumo Teismas, vertindamas trečiąjį plaukimą, buvo daug atsargesnis ir priėjo prie visiškai kitokios išvados, nei vertinant pirmąjį ir antrąjį plaukimus. Teismas visų pirma atsižvelgė į laivų skaičių ir rūšį, kurie dalyvavo trečiajame plaukime (kreiseriai, lėktuvnešiai ir kiti karo laivai), bei plaukimo būdą (angl. *manner*) – itin didelio masto išminavimo operacija Albanijos teritorinėje jūroje. Tokiomis aplinkybėmis Teismas nepripažino, jog toks Didžiosios Britanijos plaukimas galėtų būti vertinamas kaip taikus plaukimas, priešingai – tokie Didžiosios Britanijos karinių pajėgų veiksmai prilygo intervencijai, kurią sustiprino karinės jėgos panaudojimo grėsmė.²⁸

Nors Korfu sąsiaurio byla vienareikšmiškai patvirtina faktą, jog karo laivai gali naudotis taikaus plaukimo teise kitos nei jų vėliava valstybės teritorinėje jūroje, tačiau ši byla susilaukia ir tam tikros kritikos, susijusios su savarankišku jėgos panaudojimu. Buvęs Tarptautinio Teisingumo Teismo pirmininkas, teisėjas Humphrey Waldoc sukritikavo Teismo sprendimo dalį dėl antrojo plaukimo, kur, remiantis teismo logika, buvo pripažinta nepriklausoma ir individuali teisė naudoti jėgą, nesant Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucijai ar kitų Jungtinių Tautų Chartijos sąlygų, leidžiančių panaudoti jėgą.²⁹ Tokia teisėjo Waldoc išvada padaryta, įvertinus, jog antruoju plaukimu plaukiantys laivai buvo tam tikroje kovinėje padėtyje – buvo gautas įsakymas atsakyti jėga į bet kokią jėgos panaudojimą prieš laivus, laivų pabūklai, nors ir neužtaisyti, buvo nukreipti į Albanijos valstybės pakrantės liniją. Šie veiksmai, įvertinus tuo metu tvyrojusią politinę įtampą tarp valstybių, galėjo prilygti grasinimui jėga ir jėgos demonstravimui, kuris yra draudžiamas Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalies. Šiuo atveju tokia teismo logika atsispindi Albanijos veiksmuose, kai iš pakrantės pabūklų buvo apšaudyti Didžiosios Britanijos laivai, dalyvavę pirmajame plaukime, todėl, pažeidus jų absoliučią teisę naudotis taikiu plaukimu, tam tikras jėgos panaudojimas antrajame plaukime pripažintas kaip teisėta priemonė, siekiant įgyvendinti taikaus plaukimo teisę, taip priverčiant pakrantės valstybę nesiimti jokių veiksmų, nukreiptų prieš taikaus plaukimo įgyvendinimą.

²⁷ STEPHENS, D. G. The impact of the 1982 law of the sea convention on the conduct of peacetime naval/military operations. *California Western International Law Journal*, 1998–1999, Vol. 29: No. 2, Article 3; Korfu sąsiaurio byla, 30 paragrafas.

²⁸ Korfu sąsiaurio byla, p. 33–35.

²⁹ WALDOCK, C. H. M. The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law. *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, 1952, p. 501–502; Jungtinių Tautų Chartija. *Valstybės žinios*, 2002-02-13, Nr. 15-557.

Tokios pat nuomonės šiuo klausimu laikosi ir Ian Brownlie, kuris teigia, kad yra nesuprantama Teismo logika, įtvirtinta, vertinant trečiąjį plaukimą, kuris buvo pripažintas kaip pažeidžiantis Albanijos valstybės suverenitetą ir prilygstantis intervencijai, bet nesivadovaujant tais pačiais principais, vertinant antrąjį plaukimą. Savo išvadose Ian Brownlie vis dėlto pripažino, jog, įgyvendinant taikaus plaukimo teisę, tam tikras jėgos panaudojimo laipsnis yra galimas. Tačiau šis teismo sprendimas kaip precedentas turėtų apsiriboti visų pirma tam tikrais taikaus plaukimo sąsiauriais ir teritorine jūra principais, neatsižvelgiant į teisėto jėgos panaudojimo klausimus.³⁰

Remiantis tokiu Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu, galima daryti išvadą, kad JT jūrų teisės konvencija turi būti interpretuojama kaip leidžianti tam tikro laipsnio jėgos panaudojimą kitos valstybės teritorinėje jūroje, pagal visus reikalavimus įgyvendinant taikaus plaukimo teisę, kai pakrantės valstybė tokia teise trukdo pasinaudoti arba bando ją paneigti. Tokia teisė naudoti jėgą kyla ne iš Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnio, tačiau iš paprotinės teisės, kurią išskyrė Tarptautinis Teisingumo Teismas. Toks jėgos panaudojimas visada turi atitikti būtinumo ir proporcingumo reikalavimus. Nors Teismas radikaliai šio sprendimo principų ir nepakeitė, tolimesnėje praktikoje atsiribojo nuo šio sprendimo ir perėjo prie labiau holistinio aiškinimo.³¹ Tokios tolimesnės teismo praktikos pavyzdys yra 1986 m. Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Nikaragvos byloje.

1986 m. Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Nikaragvos byloje yra svarbus dėl jėgos panaudojimo tarptautinėje teisėje klausimų. Pagrindiniai principai, išaiškinti šioje byloje, yra draudimas valstybei kištis į kitos valstybės vidaus reikalus, gerbti valstybės teritorinį vientisumą ir suverenitetą. Tokia išvada buvo padaryta, įvertinus JAV veiksmus, kai jos finansavo vietos sukilėlius „Contra“, kurių veikla buvo nukreipta prieš teisėtą Nikaragvos vyriausybę.³² Šio mokslinio darbo kontekste itin svarbūs Teismo argumentai, kurie apibrėžė, kas yra laikoma karinės jėgos panaudojimu bei kada galimas valstybės atsakas į tokius veiksmus.

³⁰ BROWNLIE, I. *International law and the use of force by states*. Oxford: Clarendon Press, 1963, p. 287.

³¹ STEPHENS, D. G. The impact of the 1982 law of the sea convention on the conduct of peacetime naval/military operations. *California Western International Law Journal*, 1998–1999, Vol. 29: No. 2, Article 3, p. 14.

³² Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1986 m. birželio 27 d. sprendimas *Karinių ir kvazi karinių veiksmų prieš Nikaragvą byloje (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas)* / International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) case*, Judgement of June 27th, 1986. I.C.J. Reports, 1986 (toliau – Nikaragvos byla).

Teismas visų pirma nustatė, jog, remiantis Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsniu, valstybė gali imtis individualios ar kolektyvinės savigynos, jeigu yra įvykdomas Jungtinių Tautų narės ginkluotas užpuolimas. Teismas nustatė ganėtinai aukštą ribą valstybėms, kurios nori įgyvendinti savigynos teisę. Tačiau kartu Teismas akcentavo, jog, net jeigu kitos valstybės veiksmai neprilygsta ginkluotam užpuolimui, valstybė gali taikyti proporcingas atsakomąsias priemones.³³ Būtent proporcingų atsakomųjų priemonių naudojimas yra svarbus, kalbant apie taikaus plaukimo teisę, ir iš dalies galėtų pateisinti Teismo logiką, aptartą Korfu sąsiaurio byloje.³⁴ Dėl šios priežasties toliau aptariamos proporcingų atsakomųjų priemonių naudojimo sąlygos.

Proporcingos atsakomosios priemonės pirmą kartą paminėtos 1986 m. Nikaragvos bylos sprendime, kurių pagrindinis bruožas yra leidimas naudoti analogiškas atsakomąsias priemones kitos valstybės atžvilgiu, kurios buvo panaudotos prieš pirmąją valstybę, nesant ginkluoto užpuolimo Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnio prasme. Nors Teismas tiesiogiai nepripažino, kad tam tikrais atvejais atsakomosios priemonės gali pasireikšti jėgos panaudojimu, tokia idėja taip pat nebuvo paneigta, darant išvadą, kad, laikantis proporcingumo sąlygos, tam tikro laipsnio jėgos panaudojimas yra galimas.³⁵ Teisėtas atsakomųjų priemonių panaudojimas galimas, pažeidus vieną iš pagrindų, kuriuos nurodė Teismas: 1) intervencijos draudimas; 2) suverenitetas; 3) jūrų navigacijos ir komunikacijos laisvė.³⁶ Pravartu aptarti kiekvieną iš šių pagrindų atskirai jūrų naudojimo kariniais tikslais kontekste.

Intervencijos draudimas. Teismas pažymėjo, kad tarptautinė teisė draudžia intervenciją, kuri yra pagrįsta prievarta. Teismas išplėtojo šią idėją, išaiškinęs, kad intervencija bus neteisėta, jei valstybė bus verčiama prievarta priimti atitinkamus sprendimus, kuriuos ji turi priimti laisva valia. Teismas taip pat pažymėjo, kad intervencijos draudimo principas bus pažeidžiamas, ne tik naudojant tiesioginę jėgą, tačiau kartu ir netiesioginę, pavyzdžiui, finansuojant teroristines grupes valstybės viduje.³⁷ Toks Teismo išaiškinimas verčia dar kartą įvertinti sprendimą Korfu sąsiaurio byloje, kurioje Didžioji Britanija demonstravo savo jūrų laivyno karinę jėgą. Nors Korfu sąsiaurio byloje Teismas ir pripažino, kad Didžiosios

³³ Nikaragvos byla, 95, 191, 193, 249 paragrafai.

³⁴ O'CONNELL. *International Law of the Sea, Vol. I*. Oxford, UK: Oxford University Press, 1982, p. 297.

³⁵ HARGROVE, J. L. The Nicaragua Judgment and the Future of the Law of Force and Self Defense. *American Journal of International Law*, 1987, Vol. 81, Issue 1.

³⁶ MACDONALD, S. R. The Nicaragua Case: New Answers to Old Questions. *Canadian Yearbook of International Law*, 1986, Vol. 24.

³⁷ Nikaragvos byla, 205 paragrafas.

Britanijos laivų antrasis plaukimas buvo taikus, kyla pagrįsta abejonė, ar tokie veiksmai neturėjo netiesioginės įtakos intervencijos draudimo principo pažeidimui. Šiuo atveju Teismas nevertino prievartos kriterijaus, kuris buvo paminėtas Nikaragvos byloje. Esant prievartai ir pripažinus, kad yra pažeistas intervencijos draudimo principas, pakrantės valstybė galėtų imtis proporcingų atsakomųjų priemonių, siekiant atstatyti *status quo ante*, net jeigu valstybė ir laikėsi formalių taikaus plaukimo reikalavimų.³⁸ Deja, bet Teismas šiuo klausimu plačiau pasisakyti Nikaragvos byloje negalėjo, nes tam tikri JAV karinio jūrų laivyno veiksmai buvo atlikti už Nikaragvos teritorinės jūros ribų, todėl Teismas konstatavo, kad tokie veiksmai nekėlė jėgos panaudojimo prieš pakrantės valstybę grėsmės.³⁹

Suverenitetas. Šioje dalyje Teismas vertino JAV veiksmus, kai šiai valstybei priklausantis žvalgybinis lėktuvas perskrido nacionalinę Nikaragvos oro erdvę, kurioje galiojo Nikaragvos valstybės suverenitetas. Teismas nusprendė, kad tokie veiksmai visų pirma pažeidė Nikaragvos nacionalinę oro erdvę, todėl kartu ir jos suverenitetą. Tačiau Teismas nepripažino, kad tokie veiksmai galėjo būti vertinami kaip karinės jėgos panaudojimo grėsmė,⁴⁰ todėl vargu ar šiuo atveju būtų galima naudoti jėgą kaip atsakomąją priemonę, siekiant numušti tokį lėktuvą. Tačiau ši Teismo pozicija yra ir kritikuojama dėl to, jog Teismas nevertino konkrečių bylos faktų, pripažįstant, kad toks lėktuvo praskridimas vertintinas tik kaip neatsargus kitos valstybės sienos kirtimas, kuris nekelia pavojaus valstybės suverenitetui.⁴¹

Jūrų navigacijos ir komunikacijos laisvė. Šį principą teismas vertino JAV agentų, kurie užminavo Nikaragvos uostus, kontekste. Teismas pažymėjo, jog tokie veiksmai pažeidė kitų valstybių teisę naudotis pakrantės valstybės uostais. Taip pat Teismas akcentavo, jog toks uostų užminavimas prieštarauja VIII Hagos konvencijai, kuri buvo taikoma kaip paprotinė tarptautinė teisė.⁴² Remiantis tokia sistemiškai išdėstyta teismo logika, Dale G. Stephens daro įžvalgą, jog, esant užminuotiems uostams, Teismas leistų kitoms valstybėms naudoti atsakomąsias priemones, net jei jos būtų kitos valstybės teritorinėje jūroje. Būtent tokia

³⁸ LOWE, A. V. The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations and the Contemporary Law of the Sea. *International Law Studies, The Law of Naval Operations*, 1991, Vol. 64, p. 117.

³⁹ Nikaragvos byla, 92, 227 paragrafai.

⁴⁰ *ibid.* 91, 251 paragrafai.

⁴¹ MACDONALD, S. R. The Nicaragua Case: New Answers to Old Questions. *Canadian Yearbook of International Law*, 1986, Vol. 24, p. 139–140.

⁴² Nikaragvos byla, 214–215 paragrafai.

valstybių teisė kildinama iš jūrų navigacijos ir komunikacijos laisvės, šiuo atveju laisvės naudotis kitos valstybės jūrų uostais.⁴³

Apibendrinant išdėstytą reguliavimą, daroma išvada, jog pakrantės valstybė savo vidaus vandenyse gali įgyvendinti bet kokią karinę veiklą, kuri yra suderinama su tarptautinės teisės principais, tuo tarpu savo teritorinėje jūroje tokia karinė veikla yra ribojama taikaus plaukimo teisės, t. y. pakrantės valstybės karinė veikla negali trukdyti įgyvendinti taikaus plaukimo užsienio valstybės laivui. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į Korfu sąsiaurio ir Nikaragvos bylose suformuotus principus, jog karo laivas, įgyvendindamas taikaus plaukimo teisę visiškai pagal keliamus reikalavimus ir esant trukdžiams, kurie neleidžia pilna apimtimi pasinaudoti tokia teise, gali panaudoti atitinkamo laipsnio karinę jėgą, kuri turėtų apsiriboti proporcingomis atsakomosiomis priemonėmis, siekiant užtikrinti taikaus plaukimo teisės įgyvendinimą.

Aptarus tarptautinį reguliavimą, toliau tiriamajame darbe aptariama tarptautinei laivybai naudojamų sąsiaurių režimo specifika ir nacionaliniai Lietuvos Respublikos įstatymai, reguliuojantys vidaus vandenų ir teritorinės jūros naudojimą kariniais tikslais.

1.3. Tarptautinei laivybai naudojamų sąsiaurių režimas ir perskridimo teisė

Didžiąja dalimi tarptautinei laivybai naudojamų sąsiaurių ir salyno valstybių teisinis režimas yra panašus į teritorinės jūros reguliavimą, tačiau egzistuoja tam tikra specifika, kuri gali turėti įtakos karo laivų ir orlaivių navigacijai šiose zonose.

1958 m. Konvencijos dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos 16 straipsnio 4 dalis suteikia užsienio laivams taikaus plaukimo teisę tarptautinei laivybai naudojamuose sąsiauriuose tarp dviejų atvirosios jūros dalių arba tarp atvirosios jūros ir užsienio valstybės teritorinės jūros. Minėto straipsnio 4 dalis taip pat draudžia sulaukyti tokį taikų plaukimą. Svarbu pabrėžti, jog taikaus plaukimo teisė tarptautiniuose sąsiauriuose tarp dviejų atvirosios jūros dalių yra tarptautinės paprotinės teisės norma, kuria rėmėsi ir Tarptautinis Teisingumo Teismas Korfu sąsiaurio byloje. Teismas šioje byloje taip pat pažymėjo, jog taikaus plaukimo teisė suteikiama tiek komerciniams, tiek karo laivams.⁴⁴

⁴³ STEPHENS, D. G. The impact of the 1982 law of the sea convention on the conduct of peacetime naval/military operations. *California Western International Law Journal*, 1998–1999, Vol. 29: No. 2, Article 3, p. 19.

⁴⁴ Korfu sąsiaurio byla, p. 53.

Analogiškos nuostatos yra įtvirtintos ir JT jūrų teisės konvencijoje, kuri teigia, jog tarptautinei laivybai naudojamuose sąsiauriuose galioja taikaus plaukimo teisė, jei šiuose sąsiauriuose netaikomas tranzitinio plaukimo režimas ir jei šie sąsiauriai jungia atviros jūros ar užsienio valstybės išskirtinės ekonominės zonos dalį ir teritorinę jūrą. Konvencija taip pat įtvirtina draudimą laikinai stabdyti taikų plaukimą tokiais sąsiauriais.⁴⁵ Tačiau taip pat svarbu akcentuoti, jog JT jūrų teisės konvencija, įtvirtindama tarptautinei laivybai naudojamų sąsiaurių režimą, nedaro įtakos vandenių, sudarančių tokius sąsiaurius, teisiniam statusui arba sąsiaurio pakrančių valstybių suverenitetui bei jurisdikcijos vykdymui dėl tokių vandenių ir oro erdvės virš jų, jų dugno ir jo gelmių.⁴⁶

Nagrinėjamos temos kontekste taip pat svarbu aptarti ir tranzitinio plaukimo teisę, kuri yra taikoma sąsiauriams, naudojamiems tarptautinei laivybai tarp vienos atviros jūros ar išskirtinės ekonominės zonos dalies ir kitos atviros jūros ar išskirtinės ekonominės zonos dalies.⁴⁷ Tranzitinio plaukimo teisė yra platesnė negu taikus plaukimas, papildomai suteikianti karo arba civilinių orlaivių perskridimo teisę.⁴⁸ Šiuo atveju laivai ir orlaiviai, įgyvendindami tokią teisę, susilaiko nuo bet kokio grasinimo jėga ar jėgos panaudojimo prieš sąsiaurio pakrantės valstybės suverenitetą, teritorijos vientisumą ar politinę nepriklausomybę ir nepažeidžia jokio kito Jungtinių Tautų Chartijoje įtvirtinto tarptautinės teisės principo.⁴⁹

Nepaisant minėtų tranzitinio plaukimo taisyklių, JT jūrų teisės konvencijos 35 straipsnio c punktas pateikia išimtį, jog tranzitinio plaukimo režimas yra netaikomas sąsiauriuose, kuriuose plaukimas yra reglamentuojamas ilgą laiką galiojančių tarptautinių konvencijų. Vienas iš tokių pavyzdžių yra 1936 m. Montrė konvencija, reguliuojanti tranzitinį plaukimą Bosforo ir Dardanelų sąsiauriuose (toliau – Montrė konvencija).⁵⁰ Antroji šios konvencijos dalis yra skirta sureguliuoti karo laivų tranzitinį plaukimą. Toliau apžvelgiamos konvencijos nuostatos, susijusios su karo laivų tranzito teise šiuose sąsiauriuose.

⁴⁵ JT jūrų teisės konvencija, 45 straipsnis.

⁴⁶ *ibid.* 34 straipsnio 1 dalis.

⁴⁷ *ibid.* 37 straipsnis.

⁴⁸ RONZITTI, N. Military uses of the Sea. [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lawexplores.com/military-uses-of-the-sea-natalino-ronzitti/#law-9780199683949-chapter-18-note-1791>>; JT jūrų teisės konvencija, 37 straipsnis.

⁴⁹ JT jūrų teisės konvencija, 39 straipsnio 1 dalies b punktas.

⁵⁰ 1936 m. Montrė konvencija dėl sąsiauriams taikomo režimo (Convention regarding the regime of the straits signed at Montreux, July 20 th, 1936). *League of Nations Treaty Series*, 1936-12-11, Vol. 173, p. 214–241 (toliau – Montrė konvencija).

Montrè konvencijos 10 straipsnis įtvirtina, jog taikos metu lengvi ant vandens plaukiantys laivai, nedideli karo laivai ir pagalbiniai karo laivai, nepaisant jų vėliavos, naudojami tranzitinio plaukimo teise su sąlyga, jog toks plaukimas prasidėjo dienos metu. Taip pat apie tokį plaukimą diplomatiniais kanalais turi būti pranešta Turkijos vyriausybei 8 dienos iki plaukimo, jeigu laivas priklauso Juodosios jūros valstybėms, ir 15 dienų iki plaukimo, jei laivas nepriklauso Juodosios jūros valstybėms. Tokiame pranešime turi būti nurodytas plaukimo tikslas, identifikuoti plaukiantys laivai, jų skaičius ir numatoma įplaukimo data.⁵¹ Taip pat konvencija numato, jog maksimalus karo laivo, kuris siekia pasinaudoti tranzito teise, plaukiant per sąsiaurius, svoris negali viršyti 15 000 tonų.⁵² Tačiau kartu yra daroma išimtis Juodosios jūros valstybėms, kurios gali viršyti nustatytą svorio limitą su sąlyga, kad toks laivas plauks vienas, o jį lydės ne daugiau kaip 2 laivai – eskadriniai minininkai.⁵³ Minėtu pagrindu Rusijos Federacijos ir Gruzijos karinio konflikto metu Turkija atsisakė išduoti leidimą plaukti sąsiauriu JAV medicininę pagalbą teikiantiems laivams *Mercy* ir *Comfort*, kurių svoris siekė 140 000 tonų.⁵⁴ Taip pat svarbu pažymėti, jog karinio konflikto metu Montrè konvencija nesuteikia tranzito teisės kariaujančių valstybių karo laivams. Tačiau tokia taisyklė netaikoma Turkijai, įgyvendinant bendruosius įsipareigojimus pagal tarptautinę teisę arba kolektyvinės gynybos atveju.⁵⁵ Tokių įsipareigojimų pavyzdys galėtų būti Šiaurės Atlanto sutarties įsipareigojimai, kurie leistų kariaujančioms NATO valstybėms pasinaudoti Bosforo ir Dardanelų sąsiauriais.

Nors pagrindinis dėmesys, nagrinėjant jūrų naudojimą kariniais tikslais, yra skiriamas karo laivų reguliavimui, svarbu išanalizuoti ir orlaivių navigacijos laisves bei jų specifiką virš jūros zonų. Kalbant apie teritorinę jūrą, vienas iš pagrindinių skirtumų yra tai, jog orlaiviams, priešingai nei laivams, nėra suteikiama taikaus plaukimo (šiuo atveju perskridimo) laisvė. Tokį draudimą lemia valstybės suverenitetas, kuris be jokių išimčių yra taikomas oro erdvei virš teritorinės jūros. Taip pat orlaivio perskridimo laisvė nėra įtvirtinta tarptautinėje paprotinėje teisėje.⁵⁶

⁵¹ *ibid.* 13 straipsnis.

⁵² *ibid.* 14 straipsnis.

⁵³ *ibid.* 11 straipsnis.

⁵⁴ RONZITTI, N. Military uses of the Sea. [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lawexplores.com/military-uses-of-the-sea-natalino-ronzitti/#law-9780199683949-chapter-18-note-1791>>.

⁵⁵ Montrè konvencija, 19 ir 25 straipsniai.

⁵⁶ ROTHWELL, D. R.; STEPHENS, T. *The International law of the Sea*. Hart Publishing: Oxford, 2010, p. 282.

Perskridimo teisė taip pat yra suteikiama orlaiviams, skrendantiems virš tarptautinei laivybai naudojamų sąsiaurių, kurie naudojami tokiais pačiomis teisėmis kaip ir karo laivai, jeigu įgyvendina papildomai keliamas sąlygas. Orlaivis, skrendantis per tarptautinei prekybai naudojamus sąsiaurius, paprastai privalo laikytis Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos skrydžių taisyklių ir turi būti deramai eksploatuojamas, atsižvelgiant į skrydžių saugumą. Taip pat visą laiką sekti radijo dažnius, kuriuos nustatė kompetentinga tarptautiniu lygmeniu paskirta oro eismo kontrolės institucija, arba atitinkamus tarptautinius radijo dažnius, skirtus perduoti pavojaus signalus.⁵⁷ Įdomu, jog šiuo klausimu Ispanija yra pareiškusi net kelias deklaracijas. Vienoje iš jų ji teigė, jog karinių orlaivių skrydžiams per Gibraltaro sąsiaurį turi būti taikomos nacionaliniais valstybių įstatymais nustatytos taisyklės, bet ne Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos priimti teisės aktai (pavyzdžiui, 2010 m. Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos kalbos mokėjimo įgyvendinimo vadovas),⁵⁸ pažymint, kad tokios nacionalinės taisyklės nepažeistų taikaus perskridimo teisės.⁵⁹ Tačiau tokia pozicija buvo stipriai kritikuojama JAV, kuri teigė, jog toks reikalavimas būtų nesuderinamas su paprotine tarptautine teise bei JT jūrų teisės konvencija.⁶⁰

Tam tikra, nors ir nedidele, specifika pasižymi salyno valstybėms taikomas reguliavimas. Visų pirma salyno vandenyse, kaip ir teritorinėje jūroje, yra suteikiama taikaus plaukimo teisė, akcentuojant, jog salyno valstybė gali laikinai sustabdyti užsienio laivų taikų plaukimą per tam tikrus savo teritorinės jūros rajonus, jei toks sustabdymas yra būtinas tos valstybės saugumui užtikrinti.⁶¹ JT jūrų teisės konvencijos 53 straipsnio 1–2 dalys įtvirtina salyno valstybės teisę nustatyti jūrų ar oro koridorius, tinkamus užsienio laivams nenutrūkstamai ir greitai plaukti salyno vandenimis ir gretima teritorine jūra ar orlaiviams skristi virš jų, o tokiuose jūrų ir oro koridoriuose visi laivai ir orlaiviai turi plaukimo ar skridimo salyno jūrų ar oro koridoriais teisę. Perskridimo teisė taip pat turi būti įgyvendinama, atsižvelgiant į Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos nustatytas

⁵⁷ JT jūrų teisės konvencija, 39 straipsnio 3 dalies a ir b punktai.

⁵⁸ 2010 m. Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos kalbos mokėjimo įgyvendinimo vadovas (Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements) Doc 9835 AN/453.

⁵⁹ Ispanijos pareiškimas, padarytas prisijungiant prie JT jūrų teisės konvencijos. *Jūrų teisės konvencija: Pareiškimai ir pranešimai (United Nations Convention on the Law of the Sea: Declarations and Statements)*, [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Spain Upon signature>.

⁶⁰ ROACH, J; SMITH, W. R. *United States Responses*. Netherlands: Springer, 1996, p. 302–309.

⁶¹ JT Jūrų teisės konvencija, 52 straipsnis.

taisykles.⁶² Pažymima, kad nagrinėjamu atveju jokia valstybė nėra padariusi deklaracijos, dėl kitokio navigacijos taisyklių aiškinimo salyno vandenyse.⁶³

Apibendrinant išdėstytus argumentus, galima daryti išvadą, jog karo laivų taikaus plaukimo teisė yra suteikiama ir tarptautinei laivybai naudojamuose sąsiauriuose bei salyno valstybių vandenyse. Taip pat tarptautinei laivybai naudojamuose sąsiauriuose karo laivams yra suteikiama tranzitinio plaukimo teisė, kurios įgyvendinimas atskirais atvejais gali būti nustatomas ilgą laiką galiojančia tarptautine konvencija. Svarbu pabrėžti, kad karinio orlaivio perskridimo teisė taip pat yra suteikiama virš salyno valstybės vandenų bei tarptautinei laivybai naudojamų sąsiaurių, kuri be kita ko, turi būti įgyvendinama, laikantis Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos taisyklių. Tuo tarpu teritorinėje jūroje taikaus perskridimo teisė karo orlaiviams nėra suteikiama, nes valstybės šioje oro erdvėje įgyvendina absoliutų suverenitetą.

1.4. Lietuvos Respublikos vidaus vandenys ir teritorinė jūra

Visų pirma galima pažymėti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija patvirtina jau aptartą reguliavimą, jog valstybė savo vidaus ir teritoriniuose vandenyse įgyvendina suverenitetą visa apimtimi, atsižvelgiant į taikaus plaukimo teisę.⁶⁴ Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas įtvirtina taikaus plaukimo teisę, kuria gali pasinaudoti ne tik komerciniai, tačiau ir užsienio valstybių karo laivai.⁶⁵ Minėto įstatymo 7 straipsnio 4 dalis išskiria užsienio valstybių povandeninius karo laivus ir kitas povandenines transporto priemones, kurios taikiai plaukia teritorine jūra. Šiuo atveju yra keliamas reikalavimas tokioms transporto priemonėms plaukti vandens paviršiumi, iškelus savo valstybės vėliavą. Taip pat minėto straipsnio 5 dalis iš dalies atkartoja JT jūrų teisės konvencijos 30 straipsnyje įtvirtintą imperatyvą, jog užsienio valstybei priklausantis karo laivas ar laivas, esantis Lietuvos Respublikos teritorinėje jūroje ir pažeidęs Lietuvos Respublikos įstatymus ar kitus teisės aktus, reglamentuojančius taikaus plaukimo teisę, bei ignoruojantis reikalavimą jų laikytis, gali būti įpareigojamas nedelsiant palikti Lietuvos Respublikos teritorinę jūrą.

⁶² *ibid.* 54 ir 39 straipsniai.

⁶³ ROTHWELL, D. R.; STEPHENS, T. *The International law of the Sea*. Hart Publishing: Oxford, 2010, p. 283.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014, 47 straipsnio 1–2 dalys, 135 straipsnis.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-05-24, Nr. 42-1192, 7 straipsnis.

Išskirtinio dėmesio reikalauja Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymo 7 straipsnio 6 dalis, kurioje, priešingai nei 1989 m. JAV ir Sovietų Sąjungos išreikštame bendrame susitarime dėl taikaus plaukimo teisės karo laivams, teigiama, jog Lietuvos Respublikos Vyriausybė gali nustatyti taikaus plaukimo teritorinė jūra leidimų tvarką užsienio šalių karo laivams, t. y. numato galimybę reikalauti, jog užsienio karo laivas, norėdamas įplaukti į Lietuvos Respublikos teritorinę jūrą, privalo gauti išankstinį leidimą.

Toks išankstinio leidimo gavimas buvo numatytas 1992 m. sausio 10 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkyje, kuriame buvo nurodyta, jog, prisijungiant prie 1958 m. Ženevos konvencijos dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos, Lietuva taip pat pareiškia, kad toms valstybėms, kurios yra nustačiusios užsienio kariniams laivams taikaus plaukimo teisę tik turint leidimą, Lietuvos Respublikos teritorinėje jūroje šių valstybių kariniams laivams nustatoma tokia pat taikaus plaukimo teisė.⁶⁶ Šiuo atveju Lietuvos Respublikos Vyriausybė užsienio karo laivų, besinaudojančių taikaus plaukimo teise Lietuvos Respublikos teritorinėje jūroje, klausimą išsprendė abipusiškumo principu.⁶⁷ Tačiau Lietuvai prisijungus prie JT jūrų teisės konvencijos, kuri pakeitė 1958 m. Ženevos konvenciją dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos, analogiška išlyga, reikalaujanti išankstinio leidimo iš užsienio karo laivų, besinaudojančių taikaus plaukimo teise, nebuvo padaryta. Todėl, esant tokiai situacijai, šiuo metu Lietuva nereikalauja iš užsienio karo laivų, kurie naudojami taikaus plaukimo teise, išankstinio leidimo, nors tokia galimybė ir yra numatyta.

Taip pat visada svarbu atkreipti dėmesį į valstybės saugumo kriterijų, kuris atsispindi ir kitų šalių praktikoje, kada valstybės padaro išlygas, prisijungdamos prie JT jūrų teisės konvencijos, arba priima nacionalinius teisės aktus, reikalaujantis išankstinio pranešimo arba leidimo iš kitų valstybių karo laivų, įgyvendinančių taikaus plaukimo teisę.⁶⁸ Puikus pavyzdys yra Estija, kuri savo nacionalinės teisės aktuose yra numačiusi, jog karo laivas, norintis įplaukti į Estijos teritorinę jūrą, turi informuoti Estijos Vyriausybę prieš 48 valandas

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis “Dėl prisijungimo prie 1958 m. Ženevos konvencijos dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos”. 1992-01-10, Nr. 24p.

⁶⁷ ISOKAITĖ, I. Baltijos regiono valstybių jūros erdvių reglamentavimo teisiniai ypatumai. *Teisė*, 2009, t. 73, p. 83.

⁶⁸ Jūrų teisės konvencija: Pareiškimai ir pranešimai (United Nations Convention on the Law of the Sea: Declarations and Statements), [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Spain Upon signature>.

iki įplaukimo.⁶⁹ Nors tokia praktika dažnai yra kritikuojama stiprų jūrų laivyną turinčių valstybių, tačiau minėtą poziciją galima laikyti pagrįsta, atsižvelgiant į valstybės saugumo prioritetą. Todėl manytina, kad Lietuvos Respublika tam tikrais atvejais galėtų reikalauti išankstinio leidimo arba pranešimo iš užsienio karo laivų, kurie siekia pasinaudoti taikaus plaukimo teise Lietuvos Respublikos teritorinėje jūroje, jeigu kyla pagrįsta abejonė, jog toks karo laivo plaukimas nebus taikus ir kels grėsmę pakrantės valstybės saugumui.

Su kitokia situacija susiduriama, nagrinėjant užsienio karo laivų įplaukimą į Klaipėdos valstybinį jūrų uostą. Iš užsienio karo laivų, norinčių įplaukti į Klaipėdos valstybinį jūrų uostą, Lietuvos Respublika visais atvejais reikalauja išankstinio leidimo, kurį išduoda Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. Supaprastinta įplaukimo į uostą procedūra taikoma karinio bendradarbiavimo tikslais atvykstantiems laivams (tarp jų ir Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos laivams) bei laivams, kuriems reikalingas priverstinis įplaukimas į uostą.⁷⁰

Trumpai apžvelgus Lietuvos Respublikos nacionalinius teisės aktus, galima daryti išvadą, jog toks reguliavimas iš dalies nesiskiria nuo jau aptarto tarptautinės teisės reguliavimo. Tačiau kartu galima sutikti, jog dabartinis jūros erdvių reguliavimas Lietuvos Respublikoje vis dar yra nenuoseklus ir turintis nemažai spragų.⁷¹

⁶⁹ Estijos Respublikos Vyriausybės sprendimas dėl laivų navigacijos Estijos Respublikos teritorinėje jūroje ir vidaus vandenyse (Decision of the Government of the Estonian Republic on Navigation of Ships through the Territorial Sea and the Internal Waters of the Estonian Republic) [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/EST_1992_Decision.pdf>.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl užsienio valstybių karo ir valstybinį statusą turinčių laivų įplaukimo į Klaipėdos valstybinį jūrų uostą ir buvimo jame taisyklių, paraiškų švartuoti Lietuvos karo laivus teikimo ir nagrinėjimo taisyklių ir Klaipėdos valstybinio jūrų uosto nekarinėje teritorijoje esančių krantinių, rezervuojamų budintiems Lietuvos karo laivams ir užsienio valstybių karo laivams pirmumo teise švartuoti ir stovėti, sąrašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2006-03-23, Nr. 32-1134, II skyriaus 4 punktas.

⁷¹ ISOKAITĖ, I. Baltijos regiono valstybių jūros erdvių reglamentavimo teisiniai ypatumai. *Teisė*, 2009, t. 73, p. 83–85.

2. Išskirtinė ekonominė zona

XXI amžiuje išskirtinė ekonominė zona (toliau – IEZ) tapo pakrantės valstybių ir trečiųjų valstybių nesutarimo pagrindu, kurioje abi valstybių grupės siekia įgyvendinti ir užtikrinti savo interesus. Šį teiginį geriausiai atspindi *Impeccable* incidentas, pritraukęs viso pasaulio dėmesį. 2009 m. kovo mėnesį Pietų Kinijos jūroje penki Kinijai priklausantys laivai apsupo neginkluotą JAV jūros pajėgų vandenynų stebėjimo laivą (angl. *Navy ocean surveillance vessel*) *Impeccable* ir pareikalavo palikti Kinijos IEZ. *Impeccable* laivas 75 jūrmylių atstumu nuo Kinijos pakrantės atlikinėjo jūros dugno kartografavimo ir povandeninių laivų stebėsenos veiksmus. Nors laivas ir paliko Kinijos IEZ, kitą dieną sugrįžo vykdyti pirmiau minėtos stebėjimo užduoties, tik šį kartą kartu su juo plaukė kitas karinis laivas, ginkluotas raketomis, siekiant užtikrinti *Impeccable* laivo saugumą. Šis įvykis sukėlė aštrią įtampą tarp abiejų valstybių – Kinija kaltino JAV, pažeidus Kinijos IEZ, tuo tarpu JAV pareiškė kaltinimus Kinijai dėl šiurkštaus elgesio, nukreipto prieš *Impeccable* laivą.⁷² Kinija taip pat teigė, jog toks JAV elgesys yra piktnaudžiavimas teisėmis, numatytas JT jūrų teisės konvencijos 300 straipsnyje. Taip pat Kinija laikosi pozicijos, kad tokia veikla Kinijos IEZ kelia karinės jėgos panaudojimo grėsmę.⁷³

JT jūrų teisės konvencija IEZ apibrėžia kaip už teritorinės jūros esantį ir su ja besiribojantį rajoną, kuriame galioja JT jūrų teisės konvencijoje nustatytas ypatingas teisinis režimas. IEZ negali viršyti 200 jūrmylių nuo bazinių linijų, nuo kurių yra matuojamas teritorinės jūros plotis.⁷⁴ Jūrų naudojimo kariniais tikslais kontekste itin svarbus minėtos konvencijos 56 straipsnio 1 dalies a punktas, kuris teigia, jog pakrantės valstybė savo IEZ turi „<...> *suverenias teises tyrinėti ir eksploatuoti, saugoti ir valdyti gyvuosius išteklius ir negyvosios gamtos turtus, kurie yra vandenyse virš jūros dugno, jūros dugne ir jo gelmėse, bei kitaip tyrinėti ir eksploatuoti išskirtinę ekonominę zoną <...>*“. Šiuo atveju svarbu pažymėti, jog „suverenios teisės“ nėra tas pats, kas valstybės suverenitetas.⁷⁵ Priešingai nei teritorinėje jūroje ir vidaus vandenyse, IEZ valstybė negali įgyvendinti suvereniteto. Šiuo

⁷² PEDROZO, R. Close Encounters at Sea: The USNS Impeccable Incident. *Naval War College Review*, Summer 2009, Vol. 62, No. 3, p. 101–102.

⁷³ VALENCIA, M. Intelligence Gathering, the South China Sea, and the Law of the Sea. [interaktyvus; žiūrėta 2017 vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.nautilus.org/publications/essays/napsnet/forum/Valencia_SCS>.

⁷⁴ JT jūrų teisės konvencija, 55, 57 straipsniai.

⁷⁵ PIRTLE, C. E. Military Uses of Ocean Space and the Law of the Sea in the New Millennium. *Ocean Development & International Law*, 2000, Vol. 31, p. 30.

atveju valstybė turi išskirtinę pretenziją į ekonominius išteklius, esančius IEZ.⁷⁶ Tai patvirtina ir Tarptautinio jūrų teisės tribunolo 1999 m. liepos 1 d. sprendimas *M/V „Saiga“* (No. 2) byloje, kurioje tribunolas konstatavo, kad valstybės nacionalinių (muitų) įstatymų taikymas IEZ yra nesuderinamas su JT jūrų teisės konvencijos 56 straipsniu.⁷⁷ Pagrindinis IEZ požymis yra tai, jog nei pakrantės, nei užsienio valstybės neturi išskirtinių teisių, susijusių su karine veikla, tačiau taip pat negalime paneigti, kad tokios teisės vis dėlto egzistuoja.⁷⁸ JT jūrų teisės konvencija nereguliuoja karinių veiksmų valstybių IEZ, todėl, atsižvelgiant į tai, jog karinė veikla nepatenka į gyvųjų ir negyvųjų išteklių sąvoką, didžiausias diskusijas kelia klausimas, ar užsienio karo laivai gali vienašališkai kitų valstybių IEZ vykdyti karinio pobūdžio veiklą, nesant pakrantės valstybės sutikimui.⁷⁹ Atsakymo į šį klausimą reikia pradėti ieškoti IEZ ištakose bei genezėje, kurios ir padėjo pagrindą dabartiniam IEZ reguliavimui.

2.1. Išskirtinės ekonominės zonos prigimtis ir tarptautinis paprotys

Tarptautinis paprotys – specifinis tarptautinės teisės šaltinis, kuris pasižymi dviem elementais – visuotine valstybių praktika bei *opinio iuris*.⁸⁰ Taip pat reikia pažymėti, jog teiginys, kad papročiui susiformuoti reikia daug laiko, vargu ar šiais laikais yra absoliučiai teisingas, kai valstybių santykiai tapo intensyvūs, todėl bendra praktika gali susiformuoti ir per sąlyginai trumpą laiką.⁸¹ Tarptautinio Teisingumo Teismo *Anglo-Norwegian Fisheries* byloje Teismas itin didelę reikšmę skyrė valstybių visuotinei praktikai, kuri yra būtinas elementas, formuojantis tarptautiniam papročiui,⁸² todėl, remiantis tokia Teismo logika, toliau aptariama valstybių praktika, padėjusi pagrindą IEZ formavimuisi.

⁷⁶ ZEDALIS, R. Military Uses of Ocean Space and the Developing International Law of the Sea: An Analysis in the Context of Peacetime ASW. *San Diego Law Review*, 1979, Vol. 16, p. 623.

⁷⁷ Tarptautinis jūrų teisės tribunolas. 1999 m. liepos 1 d. sprendimas *M/V „Saiga“* (No. 2) byloje (*Saint Vincentas ir Grenadinai prieš Gvinėją*) / International Tribunal for the Law of the Sea, *M/V „Saiga“* (No. 2) (*Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea*) case, Judgement of 1th July, 1999, 117, 119 paragrafai.

⁷⁸ GALDORESI, G. V.; KAUFMAN, A. G. Military Activities in the Exclusive Economic Zone: Preventing Uncertainty and Defusing Conflict. *California Western International Law Journal*, 2001, Vol. 32, p. 257.

⁷⁹ ROTHWELL, D. R.; STEPHENS, T. *The International law of the Sea*. Hart Publishing: Oxford, 2010, p. 284.

⁸⁰ Tarptautinio Teisingumo Teismo Statutas. *Valstybės žinios*, 2002-02-13, Nr. 15-557, 38 straipsnio 1 dalies b punktas; VADAPALAS, V. *Tarptautinė Teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 119.

⁸¹ VADAPALAS, V. *Tarptautinė Teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 120.

⁸² Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1951 m. gruodžio 18 d. sprendimas *Anglo-Norwegian žuvininkystės byloje, (Jungtinė Karalystė prieš Norvegiją)* / International Court of Justice, *Anglo-Norwegian fisheries (United Kingdom v. Norway)* case, Judgement of 18th December, 1951. I.C.J. Reports, 1951, p. 116, 131, 138.

Galima sutikti, jog IEZ tarptautinėje jūrų teisėje yra ganėtinai jaunas institutas, galutinai susiformavęs, tik priėmus 1982 m. JT jūrų teisės konvenciją. Tai patvirtina ir daug dėmesio sulaukęs atvejis, pasiekęs Tarptautinį Teisingumo Teismą, dar žinomas kaip „menkių karas“. Ginčas kilo tarp Didžiosios Britanijos ir Islandijos, kai Islandija visiškai uždraudė žvejoti užsienio valstybėms 50 jūrmylių nuo pakrantės atstumu. Nors tuo metu IEZ dar nebuvo susiformavusi kaip tarptautinės teisės paprotys ir Teismas konstatavo, kad galiojusios teisės normos draudė valstybėms plėsti savo teritorinės jūros ribas, tokia Islandijos apibrėžta zona (50 jūrmylių nuo pakrantės) galėjo būti vertinama kaip IEZ pirmtakė.⁸³ Pagrindiniai bylos klausimai buvo susiję su aplinkybių pasikeitimu bei sutarties nutraukimu, tačiau teisėjas Nagendra Singh savo atskirojoje nuomonėje pabrėžė, kad (sprendimo priėmimo metu – 1974 m.) išskirtinės pakrantės valstybių žvejybos teisės dar tik formuojasi, o pats tarptautinis paprotys nėra visiškai išgrynintas.⁸⁴ Analogiškos pozicijos laikėsi ir Robinas Čerčilis, kalbėdamas jau ne apie IEZ koncepciją, tačiau apie karinių veiksmų vykdymą šioje zonoje, kuris teigė, jog tarptautinis paprotys karinių veiksmų klausimu kitos valstybės IEZ dar nėra susiformavęs.⁸⁵

IEZ sąvokai ir režimui pagrindą padėjo 1945 m. rugsėjo 28 d. JAV prezidento Hario Trumeno pareikštos deklaracijos, jog JAV priklauso jūrų ištekliai ir išskirtinės žvejybos teisės už JAV teritorinės jūros ribų.⁸⁶ Toks JAV pareiškimas atvėrė vartus stipriųjų užsienio jūrinių valstybių pretenzijoms, siekiant įgyti išskirtines teises atvirojoje jūroje.⁸⁷ Svarbu pažymėti, jog iki šių prezidento Hario Trumeno pareiškimų tarptautinėje teisėje galiojo bendras sutarimas ir paprotys, kad valstybė savo suverenitetą įgyvendina tik savo teritorinėje jūroje, kuri tuo metu siekė 3 jūrmyles. Jokia valstybė negalėjo išplėsti savo jurisdikcijos toliau nei 3 jūrmylės nuo pakrantės linijos, o visa teritorija už šios ribos buvo laikoma

⁸³ Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1974 m. liepos 25 d. sprendimas *Žuvininkystės jurisdikcijos byloje (Didžioji Britanija prieš Islandiją)* / International Court of Justice, *Fisheries Jurisdiction (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland) case*, Judgement of April 25 th, 1974. I.C.J. Reports, 1974.

⁸⁴ *Ibid.* Teisėjo Nagendra Singh atskiroji nuomonė.

⁸⁵ CHURCHILL, R. The impact of state practice on the jurisdictional framework contained in the LOS Convention. *Martinus Nijhoff*, 2005, p. 135.

⁸⁶ Prezidento deklaracija Nr. 2667 dėl Jungtinių Amerikos Valstijų kontinentinio šelfo dugno ir jo gelmių gamtos išteklių (Presidential Proclamation No. 2667, Policy of the United States with Respect to the Natural Resources of the Subsoil and Sea-Bed of the Continental Shelf). *10 Federal Register 12303*, 1945-09-28; Prezidento deklaracija Nr. 2668 dėl Jungtinių Amerikos Valstijų pakrantės žvejybos tam tikrose atvirosios jūros zonose (Presidential Proclamation No. 2668, Policy of the United States with Respect to Coastal Fisheries in Certain Areas of the High Seas), *10 Federal Register 12303*, 1945-09-28.

⁸⁷ BROWN, E. D. *The UN Convention on the Law of the Sea, 1982: a guide for national policy making, legislation and administration. Book 3, maritime zones under the UN Convention II : exclusive economic zone, exclusive fishing zone and continental shelf*. London: Commonwealth Secretariat, 1991, p. 131.

atvirą jūra, kurioje valstybės nevaržomai naudojosi gyvųjų ir negyvųjų išteklių eksploatavimo laisvėmis. Nors prezidento Hario Trumeno deklaracijos nedarė įtakos atvirosios jūros teisiniam režimui bei navigacijos teisėms, tačiau davė pradžią vienam iš paprotinės tarptautinės teisės elementų formavimuisi – valstybių praktikai.⁸⁸

Po dviejų metų – 1947 m. – Peru ir Čilė pareiškė išskirtines teises jūros zonai, kurios ilgis siekė 200 jūrmylių, skaičiuojant nuo valstybių pakrantės. Abi valstybės, kaip ir JAV, išskirtines teises grindė žvejybos ir gamtos išteklių apsauga.⁸⁹ Nuo 1948 m. iki 1951 m. kitos Lotynų Amerikos valstybės taip pat padarė panašaus pobūdžio pareiškimus.⁹⁰

Tolimesnį žingsnį, prisidėjusį prie IEZ papročio formavimosi, 1949 m. žengė Jungtiniai Arabų Emyratai, kurie, be kita ko, pareiškė pretenziją, jog naftos ištekliai, esantys kontinentiniame šelfe, priklauso šiai valstybei. Tačiau svarbu pažymėti, kad visos šios deklaracijos neturėjo įtakos ir nevaržė kitų valstybių navigacijos laisvės.⁹¹ IEZ papročio vystymuisi didelę reikšmę turėjo 1970 m. Lotynų Amerikos valstybių pasirašytos tarptautinės sutartys – Montevideo deklaracija⁹² ir Limos deklaracija (Lotynų Amerikos valstybių jūrų teisės deklaracija),⁹³ perkėlusios IEZ reguliavimą iš vienašalių pareiškimų į tarptautinių sutarčių lygį. Abiejų dokumentų tikslas buvo išplėsti valstybių jurisdikciją ir suverenitetą, norint išsaugoti jūros išteklius, todėl pagrindinis šių sutarčių tikslas buvo įgyti vandens zonos už teritorinės jūros ribų kontrolę. Kaip ir kitų valstybių pareiškimai, šie dokumentai nedarė įtakos laivų navigacijai bei orlaivų perskridimo teisei.⁹⁴

1972 m. sausį Azijos-Afrikos grupė pristatė IEZ koncepciją, kurioje buvo teigiama, jog valstybėms suteikiamos ne suverenios teisės konkrečiai jūros zonai, bet šioje zonoje esantiems gyviesiems ir negyviesiems ištekliams, esantiems jūroje ir po ja, taip pat pakrantės

⁸⁸ Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, Office of Legal Affairs. *The Law of the sea: exclusive economic zone: legislative history of Articles 56, 58 and 59 of the United Nations Convention on the Law of the Sea*. New York: United Nations, 1992.

⁸⁹ VICUNA, O. F. *The Exclusive Economic Zone: Regime and Legal Nature Under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

⁹⁰ ATTARD, J. D. *The exclusive economic zone in international law*. Oxford: Clarendon Press, 1987, p. 1–67, 277–307.

⁹¹ NANDAN, N. S. The Exclusive Economic Zone: A historical perspective, in *The Law and the Sea: Essays in memory of Jean Carroz (U. N. Food and Agriculture Organization)*, 1987, p. 175.

⁹² 1970 m. gegužės 8 d. Montevideo pareiškimas dėl jūrų teisės (The Montevideo Declaration on the Law of the Sea of 8 May 1970). *New directions in the Law of the Sea, Documents*, 1973, Vol. I.

⁹³ 1970 m. rugpjūčio 8 d. Lotynų Amerikos valstybių pareiškimas dėl jūrų teisės (Limos deklaracija) (The Declaration of Latin American States on the Law of the Sea (The Lima Declaration) of 8 August 1970). *New directions in the Law of the Sea, Documents*, 1973, Vol. I.

⁹⁴ GALDORESI, G. V.; KAUFMAN, A. G. Military Activities in the Exclusive Economic Zone: Preventing Uncertainty and Defusing Conflict. *California Western International Law Journal*, 2001, Vol. 32, p. 262.

valstybei suteikiamos teisės, susijusios su vandenyno tarša 200 jūrmylių nuo valstybės pakrantės atstumu.⁹⁵

Po minėtų deklaracijų ir tarptautinių sutarčių priėmimo išryškėjo aiški tendencija, jog šios valstybės, plėsdamos savo suverenitetą, tą darė, siekdamos ne teritorinės ekspansijos ar poreikio apsaugoti valstybę nuo potencialios karinės grėsmės, tačiau norint išsaugoti savo gamtos išteklius, esančius už teritorinės jūros ribų. Todėl valstybių suverenitetas šioje zonoje taikomas ribotai – gamtos ištekliams.⁹⁶ Savo prigimtimi tokie valstybių interesai gali būti laikomi kaip ekonominiai ir aplinkosauginiai, nedarantys jokio poveikio jūrų navigacijos teisėms. Apibendrinant šį reguliavimą, IEZ galima vertinti kaip zoną, kuriai buvo taikomas atvirosios jūros režimas, išskiriant jūros išteklius bei jų apsaugą, kurie priskiriami išimtinai pakrantės valstybės suverenitetui ir jurisdikcijai.⁹⁷

Svarbu pažymėti, kad nors JAV ir Sovietų Sąjunga nepalaikė minėtų valstybių idėjų, pateikiant pasiūlymą suteikti tik tam tikras žvejybos pirmumo teises, daugumos valstybių praktika bei pozicija, palaikyta trečiojoje Jungtinių Tautų jūrų teisės konferencijoje, padėjo galutinį tašką šioje diskusijoje, jog IEZ turi būti suprantama kaip *sui generis* zona, kuri nėra nei teritorinė, nei atviroji jūra. Šioje zonoje pakrantės valstybės turi suverenias teises tyrinėti, eksploatuoti ir saugoti gamtos išteklius, tačiau neturi suvereniteto pačiai jūros erdvei.⁹⁸ Aptarus IEZ prigimtį bei ištakas, galima sugrįžti prie JT jūrų teisės konvencijos, kuri nors ir nepateikia aiškaus atsakymo, ar IEZ yra leidžiama karinė veikla, tačiau netiesiogiai šį klausimą vis dėlto reguliuoja.

⁹⁵ 1972 m. sausio 18–25 d. Azijos ir Afrikos konsultacinio komiteto pranešimas 13-tojoje sesijoje Lagose (Report of the Thirteenth Session of the Asian-African Consultative Committee, Lagos, 18–25 January 1972).

⁹⁶ ATTARD, J. D. *The exclusive economic zone in international law*. Oxford: Clarendon Press, 1987, p. 7.

⁹⁷ GALDORESI, G. V.; KAUFMAN, A. G. Military Activities in the Exclusive Economic Zone: Preventing Uncertainty and Defusing Conflict. *California Western International Law Journal*, 2001, Vol. 32, p. 263.

⁹⁸ *ibid.* p. 266, 270.

2.2. JT jūrų teisės konvencijos nuostatų analizė

Dauguma valstybių palaiko idėją, jog karinė veikla kitų valstybių IEZ be pakrantės valstybės leidimo yra galima, remiantis jūrų navigacijos laisve.⁹⁹ Tačiau kitos valstybės laikosi nuomonės, kad tokia nereguliuojama karinė veikla kelia potencialią grėsmę visų pirma pakrantės valstybės saugumui ir išteklių, esančių IEZ, suverenumui. Tokios valstybės kaip Brazilija, Bangladešas, Malaizija Indija, Pakistanas, pasinaudamos JT jūrų teisės konvencijos 310 straipsniu, yra padariusios deklaracijas, kuriose teigė, jog užsienio valstybės karo laivas gali vykdyti karinę veiklą IEZ, tik gavus pakrantės valstybės išankstinį sutikimą.¹⁰⁰ Šią diskusiją taip pat apsunkina JT jūrų teisės konvencijos 58 straipsnis, kuris teigia, jog kitos, t. y. ne pakrantės, valstybės, gali naudotis „<...> kitais tarptautiniu požiūriu teisėtai jūros naudojimo būdais, susijusiais su šiomis laisvėmis, tokiais kaip tie, kurie yra neatskiriami nuo laivų, orlaivių ir povandeninių kabelių bei vamzdynų eksploatavimo, ir neprieštaraujančiais kitoms šios Konvencijos nuostatomis <...>“. Šiuo atveju JAV yra linkusi interpretuoti minėtą nuostatą kaip leidžiančią karines operacijas kitų valstybių IEZ, tokią teisę siejant su laivų eksploatavimo ir jūrų navigacijos laisvėmis.¹⁰¹

Nepaisant lakoniško JT jūrų teisės konvencijos teksto ir nevieningo jo interpretavimo, egzistuoja tam tikrų įrodymų, jog konvencija vis dėlto nedraudžia vykdyti karinių operacijų (nenukreiptų prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę) kitų valstybių IEZ be išankstinio jų leidimo.¹⁰² Trečiojoje Jungtinių Tautų jūrų teisės konferencijoje konferencijos prezidentas Tommy T. B. Koh išreiškė poziciją, jog konvencijos tekstas pateikia itin sudėtingą problemos sprendimo būdą, atsakant į klausimą, ar trečioji valstybė gali vykdyti karinę veiklą kitos valstybės IEZ be šios valstybės sutikimo. Tačiau kartu pažymėjo, jog, priimant konvencijos tekstą, egzistavo bendras supratimas, jog tokia veikla yra galima kitos valstybės IEZ.¹⁰³ Nagrinėjant situaciją toliau, svarbu ir vėl paminėti Tarptautinio Teisingumo Teismo Korfu sąsiaurio bylą, kurioje Teismas pažymėjo,

⁹⁹ ACEVES, W. J. The Freedom of Navigation Program: A Study of the Relationship Between Law and Politics. *Hastings International and Comparative Law Review*, 1995, Vol. 19, p. 259.

¹⁰⁰ Brazilijos, Bangladešo, Malaizijos, Indijos, ir Pakistano pareiškimai, padaryti prisijungiant prie JT jūrų teisės konvencijos. *Jūrų teisės konvencija: Pareiškimai ir pranešimai (United Nations Convention on the Law of the Sea: Declarations and Statements)*, [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. sausio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Spain Upon signature>.

¹⁰¹ SONG, Y. The PRC's Peacetime Military Activities in Taiwan's EEZ: A Question of Legality. *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 2001, Vol. 16, Issue 4, p. 625, 635.

¹⁰² VAN DYKE, J. M. Military ships and planes operating in the exclusive economic zone of another country. *Marine Policy*, 2004, Vol. 28, p. 29.

¹⁰³ *ibid.* p. 31.

jog karo laivų navigacija taikos metu yra bendras ir visuotinai pripažintas principas.¹⁰⁴ Būtent ši byla turėjo didelės įtakos, priimant 1982 m. JT jūrų teisės konvenciją, todėl, interpretuojant konvencijos nuostatas, susijusias su karo laivų navigacijos teise, tai daryti būtina Korfu sąsiaurio bylos kontekste,¹⁰⁵ kas sustiprina poziciją, jog karinė veikla IEZ yra galima be pakrantės valstybės sutikimo.

Minėtą teiginį taip pat pagrindžia ir visuotinai tarptautinėje teisėje pripažintas *Lotus* principas, suformuotas 1927 m. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo byloje Prancūzija prieš Turkiją. Atsiribojant nuo šios bylos faktinių aplinkybių ir išvedant neutralią formulę, Teismo logika, priimant sprendimą, buvo tokia, jog, nesant konkrečios taisyklės tarptautinėje teisėje, kuri draustų atitinkamą veiksma ar veiklą, egzistuoja prezumpcija, jog toks veiksmas ar veikla yra galima.¹⁰⁶ Nagrinėjamos temos kontekste vargu ar galėtume rasti tiesioginę nuostatą, kuri draustų karinės veiklos kitos valstybės IEZ įgyvendinimą, tačiau visais atvejais *onus probandi* tenka pakrantės valstybėms, kurios siekia įrodyti, jog tam tikras imperatyvas, draudžiantis tokią veiklą, egzistuoja.

Minėta, jog IEZ sąvokos suformavimas ir praktinis šio režimo taikymas sumažino atvirosios jūros erdves, tai lėmė didžiųjų jūrinių valstybių karinės įtakos sumažėjimą, išliekant nesutarimui, ar ši zona gali būti naudojama kariniams bei strateginiams tikslams.¹⁰⁷ Todėl logiška, jog stipriosios jūrinės valstybės, ypač JAV, siekė, jog karinė veikla būtų galima IEZ be pakrantės valstybės sutikimo. Tokį užsibrėžtą JAV tikslą buvo bandoma įgyvendinti trečiojoje Jungtinių Tautų jūrų teisės konferencijoje, ambasadoriui Elliot Richardson pasiūlant į JT jūrų teisės konvencijos tekstą įtraukti nuostatą, jog kitos valstybės IEZ naudojasi kitais „<...> tarptautiniu požiūriu teisėtai jūros naudojimo būdais, susijusiais su šiomis laisvėmis, tokiais kaip tie, kurie yra neatskiriami nuo laivų, orlaivių ir povandeninių kabelių bei vamzdynų eksploatavimo <...>“. Šiuo atveju vietoj to, kad būtų įtvirtintos tik jūros navigacijos ir komunikacijos laisvės, ambasadorius pasiūlė sąvoką – „susijusias su šiomis laisvėmis“ t. y. be kita ko, sąvoka apima ir laisves, susijusias su laivų eksploatavimu, kurios suteikia daug platesnes teises užsienio valstybėms pakrantės valstybių

¹⁰⁴ Korfu sąsiaurio byla, p. 22.

¹⁰⁵ ROTHWELL, D. R.; STEPHENS, T. *The International law of the Sea*. Hart Publishing: Oxford, 2010, p. 267–268.

¹⁰⁶ Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1927 m. rugsėjo 7 d. sprendimas S.S. „*Lotus*“ byloje (*Prancūzija prieš Turkiją*) / Permanent Court of International Justice, S.S. *Lotus (France v. Turkey) case*, Judgement of September 7th, 1927. Series A.–No. 10, 46–47 paragrafai.

¹⁰⁷ VICUNA, O. F. *The Exclusive Economic Zone: Regime and Legal Nature Under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989, p. 38.

IEZ.¹⁰⁸ Taip pat minėta nuostata, kuri tapo dabartinės JT jūrų teisės konvencijos 58 straipsniu, daro nuorodą į 87 konvencijos straipsnį, įtvirtinantį laivybos ir perskridimo, povandeninių kabelių ir vamzdynų klojimo laisves. Galima spėti, jog tokios nuostatos buvo pasiūlytos neatsitiktinai, mintyje turint paprotinę tarptautinę teisę, kuri, žiūrint istoriškai, karo laivų manevrus atvirojoje jūroje pripažino teisėta veikla, neatsiejama nuo karo laivų navigacijos laisvės.¹⁰⁹ Remiantis tokiu aiškinimu, JAV teigia, kad gali vykdyti tokio pobūdžio karinę veiklą IEZ be pakrantės valstybės sutikimo: žvalgybos ir sekimo operacijos, karinis jūrų duomenų rinkimas, karinės pratybos, ginklų naudojimas ir testavimas, lėktuvnešių ir povandeninių laivų operacijos, akustinės operacijos, laivyno valdymo ir apsaugos veikla, karinių dirbtinių įrenginių kūrimas ir priežiūra, priešraketinės gynybos operacijos ir balistinių raketų bandymai, strateginės ginkluotės kontrolės patikrinimas, jūrų saugumo operacijos ir jūrų kontrolė.¹¹⁰

Atsižvelgiant į tokį JT jūrų teisės konvencijos nuostatų kūrimo kontekstą, iš dalies galima daryti išvadą, jog konvencijos 58 straipsnio 1 dalis leidžia karinę veiklą kitos valstybės IEZ, tačiau pakrantės valstybės laikosi kitokios pozicijos. Visų pirma teigiama, jog ambasadoriaus Elliot Richardson minėtos nuostatos dalyje „<...> *tarptautiniu požiūriu teisėtais jūros naudojimo būdais* <...>“ naudojamas žodis „jūros“ turi būti suprantamas kaip *sui generis* jūros erdvė, žinoma kaip IEZ, tačiau ne atviroji jūra.¹¹¹ Todėl pagrindinis klausimas yra ne tai, ar karinė veikla galima atvirojoje jūroje, kurią tarptautinė paprotinė teisė leidžia, tačiau ar tokia veikla yra galima IEZ. Šių argumentų pagrįstumą taip pat sutvirtina JT jūrų teisės konvencijos 58 straipsnio 2 dalis, daranti nuorodą į 88 straipsnį, jog atviroji jūra (šiuo atveju IEZ) yra naudojama išskirtinai taikiems tikslams. Ypač tvirtai tokios pozicijos laikosi Pietų Amerikos valstybės, pavyzdžiui, Brazilijos nacionaliniai įstatymai numato, jog Brazilijos IEZ kariniai manevrai, ypač tokie, kuriuose yra naudojami sprogmenys arba kitokie ginklai, leidžiami, tik gavus išankstinį Brazilijos vyriausybės

¹⁰⁸ *ibid.* p. 29.

¹⁰⁹ BROWN, E. D. Freedom of the Sea Versus the Common Heritage of Mankind: Fundamental Principles in Conflict. *San Diego Law Review*, 1983, Vol. 20, p. 521, 533.

¹¹⁰ PEDROZO, R. Military Activities in the Exclusive Economic Zone: East Asia Focus. *Naval War College Review*, 2014, Vol. 90, p. 517.

¹¹¹ VICUNA, O. F. *The Exclusive Economic Zone: Regime and Legal Nature Under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989, p. 16–90.

sutikimą.¹¹² Čilės nacionaliniai įstatymai tiesiogiai karinės veiklos Čilės IEZ nedraudžia, tačiau reikalauja, kad tokioje karinėje veikloje (pavyzdžiui, karinėse pratybose) kartu dalyvautų arba ją stebėtų Čilė. Itin daug dėmesio šios valstybės nacionaliniai įstatymai skiria aplinkos apsaugai, suteikiantys teisę Čilei dalyvauti veikloje už jos IEZ ribų, siekiant apsaugoti bendrą jūros ekosistemą. Remiantis tuo pačiu principu, manytina, kad karinė veikla, susijusi su tam tikrų ginklų bandymais, esant neigiamam poveikiui aplinkai, taip pat būtų draudžiama Čilės nacionalinių įstatymų.¹¹³ Nors šių valstybių pareiškimai nėra grindžiami JT jūrų teisės konvencijos nuostatomis, svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog pati konvencija nėra galutinis taškas, padėtas tarptautinio papročio formavimosi procese, todėl į šių valstybių praktiką būtina atsižvelgti.

Teisės doktrinoje taip pat egzistuoja ir trečioji pozicija, kuri palaiko karinės veiklos vykdymą IEZ idėją, tačiau kartu teigia, jog esama tokios karinės veiklos ribojimo pagrindų ir sąlygų. Visų pirma tokia karinė veikla turi būti suderinama su JT jūrų teisės konvencijos nuostatomis, ypač taikiu jūrų naudojimo principu (JT jūrų teisės konvencijos 88 straipsnis) ir draudimu piktnaudžiauti konvencijos suteiktomis teisėmis (JT jūrų teisės konvencijos 300 straipsnis). Antroji karinės veiklos vykdymo sąlyga yra reikalavimas, jog karinė veikla netrukdytų įgyvendinti IEZ pakrantės valstybėms suteiktų teisių. Minėta, kad pagrindinės pakrantės valstybės teisės yra ekonominių išteklių (tiek gyvųjų, tiek negyvųjų) eksploatavimas bei tyrinėjimas, taip pat pakrantės valstybė turi jurisdikciją dirbtinių salų, įrenginių ir statinių statymo ir naudojimo, jūrų mokslinių tyrinėjimų, jūros aplinkos apsaugos ir išsaugojimo atžvilgiu. Vienareikšmiškai IEZ negali būti vykdoma tokio pobūdžio karinė veikla, kuri trukdytų pakrantės valstybei įgyvendinti minėtas teises.¹¹⁴ Pagrindinė trečiosios pozicijos idėja yra egzistuojantis balansas tarp pakrantės valstybės ir užsienio valstybių interesų, kuris pasireiškia JT jūrų teisės konvencijos 56 ir 58 straipsniais, reguliuojančiais pakrantės valstybių ir užsienio valstybių veiklą IEZ.

¹¹² 1993 m. sausio 4 d. Brazilijos nacionalinis teritorinės jūros, gretutinės zonos, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo įstatymas Nr. 8.617 (Law No. 8.617 of 4 January 1993, on the territorial sea, the contiguous zone, the exclusive economic zone and the continental shelf), [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/BRA_1993_8617.pdf>.

¹¹³ VICUNA, O. F. Toward an Effective Management of High Seas Fisheries and the Settlement of Pending Issues of the Law of the Sea. *Ocean Development & International Law*, 1993, Vol. 24.

¹¹⁴ SCHEIBER, N. H.; KWON, M. S. *Securing the Ocean for the Next Generation*. Berkeley: Law of the Sea Institute, 2013, p. 26.

Taip pat svarbu pažymėti, kad IEZ užsienio valstybių karo orlaiviams yra suteikiamos analogiškos teisės kaip ir karo laivams.¹¹⁵ Paprastai orlaiviai karines operacijas vykdo kartu su karo laivais, sistemiškai įgyvendinant karines pratybas IEZ, tačiau taip pat karo orlaiviai atlieka ir sekimo, sprogmenų bandymo, šaudymo ir žvalgybinę veiklą.¹¹⁶ Karo orlaivių veiklos IEZ problematika išryškėjo 2001 m., virš Kinijos Pietų jūros susidūrus JAV žvalgybiniam orlaiviui ir Kinijos koviniam reaktyviam lėktuvui. Šio incidento metu žuvo Kinijos orlaivį pilotavęs asmuo, o JAV orlaivis kritiniu būdu buvo priverstas nusileisti Hainano saloje. JAV sulaukė itin stipraus Kinijos protesto prieš karinius manevrus Kinijos IEZ bei prieš žvalgybinę veiklą visiškai netoli Kinijos teritorinės jūros.¹¹⁷ Panašios pozicijos laikėsi ir Iranas, priimdamas 1993 m. Jūrų zonų aktą, kuriame buvo įtvirtintas draudimas Irano IEZ rinkti informaciją, tačiau toks draudimas buvo kritikuojamas JAV.¹¹⁸

Įvertinus šiuos argumentus, vėl kyla klausimas, ar karinė veikla yra galima IEZ be pakrantės valstybės sutikimo ir ar tokia veikla prieštarauja taikaus jūrų naudojimo principui. JT jūrų teisės konvencija, kaip ir minėta anksčiau, šių klausimų nenagrinėja, o oficialiai bei formaliai tokie klausimai taip pat nebuvo aptarti trečiojoje Jungtinių Tautų jūrų teisės konferencijoje.¹¹⁹

Viena vertus, IEZ prigimtis slypi atvirojoje jūroje, šiai zonai suteikiant tik tam tikras suverenias pretenzijas įgyvendinti jurisdikciją ekonominių išteklių atžvilgiu, išsaugant navigacijos laisves, kurios yra būdingos atvirajai jūrai. Taip pat tokią poziciją sustiprina ir JT jūrų teisės konvencijos tekstas, išplečiantis užsienio valstybių teisių visumą IEZ, įtraukiant bet kokias laisves, kurios yra susijusios su laivų navigacija ir neprieštarauja konvencijai. Paskutinį tašką IEZ, kaip *mare liberum* suvokimui, padeda Tarptautinis Teisingumo Teismas Korfu sąsiaurio byloje, teigdamas, jog navigacijos laisvės suteikimas karo laivams yra visuotinai pripažintas principas.

Kita vertus, vienareikšmiškai negalime teigti, jog karinė veikla IEZ yra leidžiama be pakrantės valstybės sutikimo. Tai pagrindžia specifinė IEZ prigimtis, kuri vis dėlto yra

¹¹⁵ JT jūrų teisės konvencija, 58 straipsnio 1 dalis.

¹¹⁶ VAN DYKE, J. M. Military ships and planes operating in the exclusive economic zone of another country. *Marine Policy*, 2004, Vol. 28.

¹¹⁷ SHEARER, I. Military Activities in the Exclusive Economic Zone: The Case of Aerial Surveillance. *Ocean Yearbook*, Vol. 17, p. 548–549.

¹¹⁸ ROACH, J. A.; SMITH, R. W. *United States Responses to Excessive Maritime Claims*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1996, p. 367–375.

¹¹⁹ WALLACE, M. The Right of Warships to Operate in the Exclusive Economic Zone as Perceived by Delegates to the Third United Nations Law of the Sea Convention in *International Navigation: Rocks and Shoals Ahead?* Law of the Sea Institute, 1988, p. 345.

suprantama kaip *sui generis* zona. Atsižvelgiant į tai, remtis argumentais ir teismų praktika, kurie yra kildinami iš atvirosios jūros režimo ir taikaus plaukimo teisės, vargu ar būtų logiška ir teisinga. Nors dabartinis IEZ reguliavimas ir turi tam tikrų bruožų, būdingų atvirosios jūros režimui, šią zoną turime aiškinti individualiai ir autonomiškai. Šiuo atveju svarbu atsižvelgti į daugelio valstybių išreikštas pretenzijas, ribojančias IEZ naudojimą kariniais tikslais be jų sutikimo. Tokios pretenzijos dar kartą įrodo IEZ pakrantės valstybėms svarbą ir kartu nerimą, jog karinė veikla gali kelti grėsmę valstybių nacionaliniam saugumui. Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnis tarptautiniuose santykiuose draudžia jėgos panaudojimą ir grasinimą ja, todėl bet koks tiek tiesioginės, tiek netiesioginės jėgos naudojimas kelia grėsmę taikai ir valstybių saugumui. Vien tai, jog šis klausimas kelia didelę įtampą tarp valstybių, ką puikiai iliustruoja ir *Impeccable* incidentas, manytina, kad tokia karinė veikla gali tapti įvairių provokacijų bei politinio spaudimo priemonėmis.

Įvertinus abi pozicijas, galima daryti išvadą, jog pakrantės valstybės IEZ yra galima tik tokia užsienio valstybių karinė veikla, kuri nekelia pavojaus tarptautinei taikai ir pakrantės valstybės saugumui. Šiuo atveju svarbu įvertinti pačios karinės veiklos pobūdį bei mastą. Logiška, jog karinės pratybos, kurių metu yra išbandomi įvairūs ginklai, gali potencialiai kelti grėsmę tarptautinei taikai ir kitos valstybės saugumui. Tuo tarpu karinė veikla, kuri nekelia grėsmės taikai ir kitos valstybės saugumui arba savo pobūdžiu prilygsta teisėtai civilinių laivų veiklai (pavyzdžiui, akustinius tyrimus atlieka ne tik karo, bet ir komerciniai laivai), turėtų būti leidžiama IEZ be pakrantės valstybės sutikimo. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog tokia veikla bei tai, ar ji nekelia grėsmės taikai ir pakrantės valstybės saugumui, kiekvienu atveju turi būti vertinama individualiai.

2.3. Pakrantės valstybės karinė veikla ir jėgos panaudojimas išskirtinėje ekonominėje zonoje

Aptarus užsienio valstybių veiklą IEZ, svarbu apžvelgti ir pakrantės valstybės teises naudoti šią zoną karinei veiklai. JT jūrų teisės konvencijos V dalis nereguliuoja pakrantės valstybės teisių, įgyvendinant karinę veiklą IEZ. Vienintelė su šiuo klausimu susijusi nuostata yra konvencijos 301 straipsnis, draudžiantis naudoti jėgą bei ja grasinti, ir Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalis, numatanti analogišką imperatyvą.

Nagrinėjamu atveju svarbu pabrėžti, jog pakrantės valstybėms IEZ yra strategiškai svarbioje vietoje, o IEZ reikšmė valstybėms jau buvo įrodyta, aptariant IEZ genezę bei valstybių praktiką. Taip pat vienas iš pagrindinių aspektų, kuris lemia užsienio valstybių negalimumą vykdyti karinę veiklą kitos valstybės IEZ, yra karinės veiklos keliami grėsmė pakrantės valstybės saugumui. Tačiau šiuo atveju šis kriterijus yra eliminuojamas, nes pakrantės valstybė nekelia pavojaus savo saugumui, vykdydama karinę veiklą savo IEZ, ir priešingai – tokiais veiksmais jį sustiprina. Lyginant su užsienio valstybėmis, kurioms karinė veikla IEZ yra leidžiama, jei tokia veikla nekelia pavojaus tarptautinei taikai ir pakrantės valstybės saugumui, pakrantės valstybės galimumą vykdyti karinę veiklą lemia palankesnė pakrantės valstybės geografinė padėtis IEZ atžvilgiu. Tačiau visais atvejais tokia karinė veikla negali prieštarauti tarptautinės teisės principams ir kelti grėsmės tarptautinei taikai ir saugumui.

Apibendrinus šiuos argumentus, daroma išvada, jog pakrantės valstybių vykdomai karinei veiklai savo IEZ yra keliami mažiau kumuliatyvių sąlygų nei užsienio valstybėms, t. y. užtenka, jog tokia veikla neprieštarauja tarptautinės teisės principams. Kartu būtina pažymėti, jog vienas iš pagrindinių IEZ požymių yra pakrantės ir užsienio valstybių teisių ir pareigų balansas,¹²⁰ todėl tiek užsienio valstybės, tiek ir pakrantės valstybė, IEZ vykdydamos karinę veiklą, nenukreiptą prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, turi nepažeisti kitoms šalims šioje zonoje suteiktų teisių ir laisvių.

Toliau nagrinėjant pakrantės valstybės karinę veiklą savo IEZ, susiduriama su tam tikra specifika, kuria nepasižymi užsienio valstybių karinė veikla kitos valstybės IEZ. Tai yra pakrantės valstybės jėgos panaudojimas IEZ. Galima išskirti du pakrantės valstybės jėgos panaudojimo savo IEZ pagrindus: pirmasis pagrindas – kada karinė jėga galėtų būti

¹²⁰ JT jūrų teisės konvencija, 56 ir 58 straipsniai.

naudojama, remiantis tarptautine teise, bei antrasis – karinę jėgą naudojant, remiantis nacionalinės teisės pagrindu.¹²¹

Esant pirmajai situacijai, jėgos panaudojimo sąlygos yra ganėtinai griežtos, kai jėga gali būti naudojama, įgyvendinant savigyną arba esant Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucijai, o antruoju atveju jėgos panaudojimo sąlygos yra daug liberalesnės. Jėgos panaudojimas antruoju atveju turi būti suprantamas kaip tam tikro pobūdžio nacionalinių įstatymų įgyvendinimas bei užtikrinimas (net pasitelkiant prievartą), kad užsienio valstybės IEZ laikytųsi pakrantės valstybės įstatymų. Ši teiginį puikiai iliustruoja JT jūrų teisės konvencijos 73 ir 216 straipsniai, kurie užtikrina ekonominių išteklių apsaugą bei jūros taršos prevenciją. Šiuo atveju bet koks jėgos panaudojimas turi būti išimtinai susijęs su minėtų ekonominių išteklių apsauga ar taršos prevencija. Tačiau, jeigu situacija peržengia šiuos pagrindus, norint panaudoti jėgą, turi būti griežtai laikomasi tarptautinės teisės jėgos panaudojimo standartų.¹²²

Aptarus bendrus jėgos panaudojimo principus, kyla klausimas, kokio laipsnio jėga gali būti naudojama, siekiant apsaugoti ekonominius išteklius pakrantės valstybės IEZ. Vienas iš pavyzdžių, galinčių padėti atsakyti į šį klausimą, yra *Red Crusader* incidentas. Šis incidentas įvyko 1961 m. gegužės mėnesį, kai Didžiajai Britanijai priklausantis žvejybos laivas bandė pabėgti nuo Danijos pareigūnų dėl to, jog nelegaliai žvejojo Danijos vandenyse. Danijos patruliai, vydamiesi laivą, paleido kelis šūvius į *Red Crusader*. Jungtinės Karalystės ir Danijos sudaryta tyrimo komisija pripažino, jog, apšaudant laivą, buvo pažeistas leistinas jėgos panaudojimas konkrečiai dėl to, jog, prieš šaudant, nebuvo duotas išpėjamas signalas ir dėl to, jog buvo sukeltas pavojus *Red Crusader* esantiems žmonėms, nesant būtinumo tokiai jėgai panaudoti.¹²³ Panašų sprendimą priėmė ir Amerikos-Kanados komisija *S.S. I'm Alone* byloje. Šioje byloje kilo klausimas, ar JAV pakrantės apsaugos patruliai neperžengė teisėto jėgos panaudojimo ribų, kai buvo nuskandintas Kanadoje registruotas laivas *S.S. I'm Alone* dėl to, jog neteisėtai bandė įvežti alkoholinių gėrimų į JAV. Šiuo atveju Komisija

¹²¹ FRANCIONI, F. Peacetime use of Force, Military Activities, and the New Law of the Sea. *Cornell International Law Journal*, 1985, Volume 18, Issue 2, Article 3, p. 216.

¹²² *ibid.* p. 217.

¹²³ Tyrimo komisija. 1962 m. kovo 23 d. pranešimas *The Red Crusader* byloje (*Danijos Karalystė prieš Jungtinę Karalystę*) / Commission of Enquiry, *The Red Crusader case (Denmark Kingdom v. United Kingdom)*, Award of March 23th, 1962. Reports of International Arbitral Awards, Vol. XXIX.

pripažino, kad jėga nebuvo panaudota teisėtai.¹²⁴ *Red Crusader* ir *S.S. I'm Alone* bylos yra laikomos kaip labiausiai jėgos panaudojimą ribojantys precedentai.¹²⁵

Taip pat daug incidentų yra sukėlę įvykiai Pietų Amerikoje, kada net keletą kartų buvo apšaudomi JAV žvejojantys laivai, žvejojantys 200 jūrmylių nuo kranto atstumu. Kaip atsaką į tokius veiksmus JAV pareiškė protestą bei tai, jog turi teisę į kompensaciją dėl patirtos žalos.¹²⁶ 1968 m. tokiu pat principu Sovietų Sąjunga pareiškė protestą Argentinos vyriausybei, kai ši atakavo Sovietų Sąjungos žvejojantį laivą *Golfstrim*, argumentuojant, jog Argentina siekė apsaugoti savo 200 jūrmylių teritorinę jūrą.¹²⁷ Dar vienas pavyzdys – Libijos orlaiviai, kurie atakavo Italijos žvejojantius laivus 30–50 jūrmylių nuo kranto atstumu. Po šių įvykių Italija pareiškė notą ir protestą Libijos užsienio reikalų ministrui ir vėliau priėmė Libijos ambasadoriaus atsiprašymą dėl šio incidento.¹²⁸

Aptarta praktika rodo, jog valstybės yra linkusios protestuoti prieš veiksmus, nukreiptus į žvejojantius laivus, net ir pažeidžiant pakrantės valstybės įstatymus ar keliant grėsmę IEZ esantiems ekonominiams ištekliams. Todėl šiuo atveju daroma išvada, jog valstybė, įgyvendindama savo nacionalinius įstatymus IEZ, gali naudoti tik proporcingą jėgą, kuri nekelia grėsmės žmonių gyvybei.¹²⁹

¹²⁴ Tyrimo komisija. 1933 m. birželio 30 d. ir 1935 m. sausio 5d. pranešimas *S.S. „I'm Alone“ byloje (Kanada prieš Jungtines Amerikos Valstijas) / Commission of Enquiry, S.S. „I'm Alone“ (Canda v. United Sates)*, Award of June 30th, 1933 and 5th of January, 1935. Reports of International Arbitral Awards, Vol. III.

¹²⁵ FRANCIONI, F. Peacetime use of Force, Military Activities, and the New Law of the Sea. *Cornell International Law Journal*, 1985, Volume 18, Issue 2, Article 3, p. 218–219.

¹²⁶ 1973 m. gruodžio 11 d. prezidento Niksono memorandumas pareikštas Valstybės sekretoriui (11 December 1973 memorandum by President Nixon to the Secretary of State), *International Law Materials*, 1974, Vol. 500.

¹²⁷ WIEGAND, J. S. Seizures of United States Fishing Vessels – The Status of the Wet War. *San Diego Law Review*, 1969, Vol. 6, p. 428.

¹²⁸ FRANCIONI, F. Peacetime use of Force, Military Activities, and the New Law of the Sea. *Cornell International Law Journal*, 1985, Volume 18, Issue 2, Article 3, p. 220.

¹²⁹ *ibid.* p. 220.

2.4. Kontinentinis šelfas

JT jūrų teisės konvencija kontinentinį šelfą apibrėžia kaip zoną, apimančią jūros dugną ir jo gelmes tų povandeninių rajonų, kurie tęsiasi už tos valstybės teritorinės jūros per visą jos sausumos teritorijos natūralų tęsinį iki žemyno povandeninio krašto išorinės ribos arba 200 jūrmylių nuo bazinių linijų, nuo kurių yra matuojamas teritorinės jūros plotis, jei žemyno povandeninio krašto išorinė riba nesiekia šio atstumo.¹³⁰ Paprastai kontinentinio šelfo zona sutampa su IEZ, o išimtiniais atvejais, remiantis geologiniu kriterijumi, ir išeina už IEZ ribų. Kontinentinio šelfo režimas daugelyje vietų persidengia su IEZ teisiniu režimu, todėl, kaip ir IEZ, kontinentiniame šelfe pakrantės valstybė turi suverenas ekonomines teises. Tai patvirtina ir JT jūrų teisės konvencijos 56 straipsnio 3 dalis, kuri teigia, jog IEZ teisėmis, susijusiomis su jūros dugnu ir jo gelmėmis, naudojamosi, vadovaujantis VI Konvencijos dalimi (VI dalis – Kontinentinis šelfas). Tokios teisės visų pirma apima teisę tyrinėti ir eksploatuoti, saugoti ir valdyti gyvuosius išteklius ir negyvosios gamtos turtus, esančius kontinentiniame šelfe.¹³¹

Rengiant 1958 m. Konvenciją dėl kontinentinio šelfo,¹³² Bulgarija pasiūlė uždrausti pakrantės valstybei naudoti kontinentinį šelfą kariniais tikslais. Šią idėją palaikė ir kartu išplėtė Indija, kuri teigė, jog nei pakrantės valstybė, nei bet kuri kita valstybė negali naudoti kontinentinio šelfo, kuriant karines bazes arba instaliacijas.¹³³ Nors idėja ir susilaukė palaikymo, tačiau buvo atmesta (už idėją balsavo 18, prieš – 31 ir susilaikė 6 valstybės).¹³⁴ Svarbu paminėti ir Vokietijos Federacijos pasiūlymą, kuris atsispindėjo 1958 m. Konvencijoje dėl kontinentinio šelfo. Vokietija siūlė kontinentiniam šelfui bei jo gelmėms taikyti atvirosios jūros režimą, pripažįstant išimtį, jog pakrantės valstybė turi suverenas teises tyrinėti ir eksploatuoti kontinentinį šelfą. Tokiu atveju, atsižvelgiant į atvirosios jūros režimą (atvirosios jūros režimas aptariamasis III magistrinio darbo dalyje) ir tenkinant tam tikras papildomai keliamas sąlygas, kontinentiniame šelfe karinė veikla yra galima.

¹³⁰ JT jūrų teisės konvencija, 76 straipsnio 1 dalis.

¹³¹STEPHENS, D. G. The impact of the 1982 law of the sea convention on the conduct of peacetime naval/military operations. *California Western International Law Journal*, 1998–1999, Vol. 29: No. 2, Article 3, p. 8–9.

¹³² 1958 m. Konvencija dėl kontinentinio šelfo (Convention on the Continental Shelf). *United Nations Treaty Series*, 1964, Vol. 499 (toliau – 1958 m. Konvencija dėl kontinentinio šelfo).

¹³³ Jungtinių Tautų jūrų teisės konferencija. *U.N. Doc. Official Records* 83, 1958-04-01, A/Conf. 13/C.4/L.57, 24 paragrafas.

¹³⁴ *ibid.* 91 paragrafas.

Kaip atsaką šioms idėjoms galima paminėti JAV prezidento Trumano deklaraciją, kurioje buvo atmesta kontinentinio šelfo, kaip *res omnium communis*, koncepcija bei išskirtinių ekonominių teisių kontinentiniame šelfe idėja. Pagrindinė deklaracijos mintis buvo suteikti valstybėms jurisdikciją kontinentiniame šelfe, remiantis geologine šelfo prigimtimi, suvokiant šelfą kaip natūralų valstybės teritorijos tęsinį.¹³⁵ Remiantis tokiu aiškinimu, pakrantės valstybė gali vykdyti bet kokią veiklą kontinentiniame šelfe. Nors tokia idėja ir yra logiška, remiantis tiek Vokietijos pasiūlymu, įtvirtintu 1958 m. Konvencijoje dėl kontinentinio šelfo, tiek JT jūrų teisės konvencija, pakrantės valstybėms yra suteikiamos tik ekonominio pobūdžio teisės kontinentiniame šelfe, kurios nėra absoliučios.¹³⁶

Įdomu, jog, nepaisant nepasisekusio bandymo, priimant 1958 m. Konvenciją dėl kontinentinio šelfo, Indija ir toliau įvairių konferencijų metu laikėsi idėjos, jog kontinentinis šelfas negali būti naudojamas jokiems kariniams tikslams. Galutinė Indijos pozicija šiuo klausimu išryškėjo, priimant 1971 m. Sutartį, draudžiančią branduolinių ginklų ir kitų masinio naikinimo ginklų laikymą jūros dugne, vandenyno dugne ir jo gelmėse. Diskusijų metu Indija teigė, jog valstybėms nėra suteikiamos tik bendros teisės tyrinėti ir eksploatuoti kontinentinį šelfą, o kartu yra suteikiama platesnio pobūdžio jurisdikcija. Šiuo atveju, užsienio valstybei pastačius tam tikrus karinius įrenginius kontinentiniame šelfe be pakrantės valstybės sutikimo, pakrantės valstybė turi teisę tokius įrenginius tikrinti, pašalinti arba sunaikinti.¹³⁷

Nors tokios idėjos ir atsispindėjo 1971 m. Sutartyje, draudžiančioje branduolinių ginklų ir kitų masinio naikinimo ginklų laikymą jūros dugne, vandenyno dugne ir jo gelmėse, vis dėlto pateikti argumentai ir panašus kontinentinio šelfo ir IEZ teisinis reguliavimas leidžia daryti išvadą, jog karinė veikla kontinentiniame šelfe gali būti įgyvendinama tomis pačiomis sąlygomis kaip ir IEZ.

¹³⁵ Prezidento deklaracija Nr. 2667 dėl Jungtinių Amerikos Valstijų kontinentinio šelfo dugno ir jo gelmių gamtos išteklių (Presidential Proclamation No. 2667, Policy of the United States with Respect to the Natural Resources of the Subsoil and Sea-Bed of the Continental Shelf). *10 Federal Register* 12303, 1945-09-28.

¹³⁶ 1958 m. Konvencija dėl kontinentinio šelfo, 2 straipsnis; JT jūrų teisės konvencija, 77 straipsnio 1 dalis.

¹³⁷ TREVES, T. Military Installations, Structures, and Devices on the Seabed. *The American Journal of International Law*, 1980, Vol. 74, No. 4, p. 838–839.

2.5. Praktinis problemų sprendimo būdas ir Lietuvos Respublika

Nors nagrinėjamos problemos ištakų ir prigimties paieškos nepateikė aiškaus ir vienareikšmiško atsakymo, ar karinė veikla yra leidžiama IEZ be pakrantės valstybės sutikimo, tačiau egzistuoja keletas šios problemos sprendimo būdų, kurie galėtų sumažinti tarp valstybių vyraujančią įtampą bei išspręsti jūrų naudojimo kariniais tikslais klausimus.

Vienas iš efektyviausių tokios problemos sprendimo būdų yra dvišaliai arba regioniniai susitarimai tarp valstybių. Valstybių dialogas galėtų įnešti tam tikro aiškumo ir užkirsti kelią būsimiems konfliktams. Puikus pavyzdys – jau aptartas JAV ir Sovietų Sąjungos bendras susitarimas dėl taikaus plaukimo teisės karo laivams, išsprendęs taikaus plaukimo teisės klausimą.¹³⁸ Siekiant išspręsti konfliktus Pietų Kinijos jūroje, Kinija ir Japonija sudarė dvišalį susitarimą, reguliuojantį žuvininkystę ir mokslinius tyrimus jūroje.¹³⁹ Nors šie susitarimai ir neišsprendė visų egzistuojančių problemų, tačiau tiksliai apibrėžė tam tikro pobūdžio taisykles srityse, kuriose egzistuoja teisinis vakuumas.

Kitas problemos sprendimo būdas – regioninių susitarimų sudarymas bei valstybių forumas. Puikus pavyzdys – Pietryčių Azijos valstybių asociacija, kurioje, be kita ko, keliami klausimai bei skatinamos diskusijos, kaip reikia spręsti konfliktus Pietų Kinijos jūroje. Dar vienas pavyzdys – JAV ir Ramiojo vandenyno valstybių karinių operacijų ir teisės konferencija (angl. *United States Pacific Command's Military Operations and Law Conference*), kurioje Ramiojo vandenyno valstybėms yra atstovaujama kariniame, politiniame ir diplomatinuose lygiuose. Šiuo atveju pavienės valstybės arba tam tikri valstybių forumai padeda išspręsti jūrų naudojimo kariniais tikslais problemas, nes tokiose diskusijose dalyvauja daugelio suinteresuotų valstybių atstovai, kurie pristato savo valstybių pozicijas, bei kartu yra ieškoma bendrų problemos sprendimo būdų.¹⁴⁰ JAV Karinio laivyno darbo gairės taip pat rekomenduoja vykdyti draugiškas, daugiašales karines operacijas su kitomis valstybėmis, į tokias pratybas įtraukiant ir pakrantės valstybę, siekiant glaudesnio bendradarbiavimo. Pagrindinis tokių pratybų tikslas yra užtikrinti valstybių dialogą, dar iki

¹³⁸ 1989 m. JAV ir Sovietų Sąjungos bendras susitarimas dėl taikaus plaukimo teisės karo laivams (1989 USA-USSR: Joint statement with attached uniform interpretation of rules of international law governing innocent passage). *International Legal Materials*, 1989, Vol. 28, Issue 6.

¹³⁹ VALENCIA, M. J.; AMAE, Y. Regime Building in the East China Sea. *Ocean Development & International Law*, 2003, Vol. 34, p. 189.

¹⁴⁰ BURGESS, J. P. *The Politics of the South China Sea: Territoriality and International Law*. SAGE Publications, 2003, Vol. 34.

atsirandant tam tikriems nesutarimams jūrų erdvėse.¹⁴¹ Svarbu pabrėžti, jog vienas iš efektyviausių problemos sprendimo būdų yra kilusio ginčo sprendimas derybomis arba kitomis taikiomis priemonėmis, pavyzdžiui, perduoti ginčą spręsti Tarptautiniam Teisingumo Teismui arba Tarptautiniam jūrų teisės tribunolui. Tačiau praktikoje šis būdas taikomas retai – dauguma valstybių, pasinaudodamos JT jūrų teisės konvencijos 298 straipsniu, yra padariusios išlygą, jog ginčai, susiję su karine veikla, nebus sprendžiami tarptautinėse institucijose.¹⁴²

Apibendrinus šiuos pasiūlymus, darytina išvada, jog efektyviausias problemos sprendimo būdas, siekiant sumažinti įtampą tarp valstybių dėl karinės veiklos IEZ, yra dvišalių bei regioninių susitarimų sudarymas. Jų pagalba galima teisiškai sureguliuoti sritis, kurių nereguliuoja JT jūrų teisės konvencija. Aptarus galimus problemų sprendimo būdus, būtina apžvelgti, kaip šie klausimai yra reguliuojami Lietuvos Respublikoje ir kokios pozicijos laikosi valstybinės institucijos dėl Lietuvos IEZ naudojimo kariniais tikslais.

Visų pirma už Lietuvos Respublikos IEZ naudojimą kariniais tikslais yra atsakingos Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija bei Lietuvos karinės jūrų pajėgos. Taip pat Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos specialistas mjr. Martynas Bandza patvirtino, jog Lietuva, kaip ir prieš tai aptartos valstybės, susiduria su klausimais dėl IEZ naudojimo kariniais tikslais bei dėl to kylančiais nesutarimais. Vienas iš dažniausiai pasitaikančių atvejų – tai Rusijos Federacijos vykdomos karinės pratybos, kurių tam tikra dalis atliekama Lietuvos IEZ, ir tokia zona yra paskelbiama pavojingu laivybai rajonu. Taip pat tokios karinės pratybos lemia, kad yra nukreipiami (reikalaujama keisti kursą) laivai, esantys Lietuvos Respublikos IEZ. Krašto apsaugos ministerijos specialistas taip pat teigė, jog Lietuva, reaguodama į tokius Rusijos Federacijos veiksmus, imasi tam tikrų atsakomųjų priemonių, kurios dažniausiai yra dviejų rūšių – diplomatinės ir karinės. Diplomatinės atsakomosios priemonės apima notos išsiuntimą, taip pat Rusijos Federacijos ambasados atstovo iškvietimą į Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministeriją ir (arba) į Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministeriją. Tuo tarpu karinės atsakomosios priemonės pasireiškia Lietuvos karinių jūrų pajėgų laivo išsiuntimu prie Lietuvos Respublikos IEZ

¹⁴¹ BURLAGE, J. Making Friends and Influencing other Navies. *Navy Times*, 1993, Nov. 1, p. 19.

¹⁴² Jūrų teisės konvencija: Pareiškimai ir pranešimai (United Nations Convention on the Law of the Sea: Declarations and Statements), [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Spain Upon signature>.

ribos, kuris patruliuoja ir identifikuoja Rusijos Federacijos karinius laivus bei turimomis techninėmis priemonėmis fiksuoja visus pažeidimus.

Krašto apsaugos ministerijos specialistas taip pat pateikė teisinių pagrindų sąrašą, kuriais Lietuvos Respublika remiasi, reguliuojant atsakomąsias priemones. Tai: JT jūrų teisės konvencija, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas (įstatymas nustato krašto apsaugos sistemos organizavimo, valdymo ir kontrolės pagrindus, karo tarnybos atlikimo ir karių aprūpinimo tvarką, taip pat civilių tarnybos krašto apsaugos sistemoje ypatumus),¹⁴³ Lietuvos Respublikos karinės jėgos naudojimo statuto patvirtinimo įstatymas (statutas nustato bendruosius karinės jėgos naudojimo principus ir reikalavimus, karinės jėgos naudojimo, įgyvendinant Lietuvos kariuomenės uždavinius taikos metu, tvarką)¹⁴⁴ ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos jūros rajono apsaugos sistemos funkcionavimo taisyklių patvirtinimo“ (taisyklės nustato jūros rajono apsaugos sistemą, jos veikimo principus ir uždavinius, reglamentuoja valstybės institucijų ir įstaigų funkcijas ir bendradarbiavimą jūros rajono ir Kuršių marių apsaugos srityje).¹⁴⁵

Nors ir minėta, jog valstybėms rekomenduojama dalyvauti daugiašaliuose forumuose, sprendžiant problemą dėl IEZ naudojimo kariniais tikslais, vis dėlto, Krašto apsaugos ministerijos specialisto teigimu, Lietuvos Respublika šiuo metu nedalyvauja jokiuose daugiašaliuose forumuose ir apsiriboja bendradarbiavimu diplomatiniais kanalais su Rusijos Federacija bei NATO informavimu apie Rusijos Federacijos vykdomas pratybas Lietuvos Respublikos IEZ. Taip pat atstovas patvirtino, jog Lietuva, kaip ir daugelis valstybių, neturinčių stipraus karinio laivyno, draudžia be Lietuvos leidimo atlikti karines pratybas IEZ.¹⁴⁶

¹⁴³ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1998-05-27, Nr. 49-1325, 1 straipsnis.

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos karinės jėgos naudojimo statuto patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-04-28, Nr. 35-974, 1 straipsnis.

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos jūros rajono apsaugos sistemos funkcionavimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 1996-08-07, Nr. 75-1811, 1 punktas.

¹⁴⁶ Informaciją apie Lietuvos Respublikos IEZ naudojimą kariniais tikslais suteikė mjr. Martynas Bandza 2017 m. vasario 13 d. interviu metu; mjr. Martynas Bandza – Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos Tarptautinių ryšių ir operacijų departamento Tarptautinės teisės ir ginklų kontrolės skyriaus vedėjas, o šiuo metu – NATO SHAPE organizacijos Parengiamųjų veiksmų plano susitarimų įgyvendinimo biuro patarėjas teisės klausimais.

3. Atvira jūra

Atvirosios jūros institutas yra vienas iš seniausių tarptautinės jūrų teisės režimų. Šis režimas pradėjo formuotis dar XVII amžiuje, kai daugelis valstybių atsisakė suvereniteto pretenzijos į atvirąją jūrą. Svarbu paminėti ir garsųjį Olandų kilmės mokslininką Hugo Grocijų, kuris gynė atvirosios jūros laisves bei šios vandenynų dalies suvokimą kaip *mare liberum*.¹⁴⁷ Taip pat svarbu paminėti ir teismų precedentus, kurie prisidėjo prie atvirosios jūros laisvių susiformavimo. Vienas iš jų – 1817 m. Anglijos aukščiausiojo teismo sprendimas *Le Louis* byloje, kurioje lordas Stouello konstatavo, jog visos valstybės turi lygias teises į laivybą nepasisavintose vandenyno dalyse.¹⁴⁸ 1827 m. *Marianna Louis* byloje JAV Aukščiausiasis teismas pažymėjo, jog taikos metu vandenyne visi turi lygias teises ir niekas negali pretenduoti į aukščiausias ir išimtinės teises jo atžvilgiu.¹⁴⁹

Tokios idėjos lėmė 1958 m. Atvirosios jūros konvencijos sukūrimą,¹⁵⁰ kurios pagrindu buvo priima ir JT Jūrų teisės konvencija, atvirąją jūrą apibrėžusi kaip visas jūros dalis, kurios neįeina į valstybės išskirtinę ekonominę zoną, teritorinę jūrą ar vidaus vandenį arba į salyno valstybės salyno vandenį.¹⁵¹ Taip pat šios konvencijos 87 straipsnis, numato, jog į atviros jūros laisvės sąvoką tiek pakrantės valstybėms, tiek ir valstybėms, neturinčioms priėjimo prie jūros, *inter alia* įeina: laivybos laisvė, skridimo laisvė, laisvė kloti povandeninius kabelius ir vamzdynus, laisvė statyti tarptautinės teisės leidžiamas dirbtines salas ir kitus įrenginius, žvejybos laisvė ir mokslinių tyrimų laisvė. Minėto straipsnio 2 dalis taip pat įtvirtina principą, jog valstybės, įgyvendindamos savo teises ir laisves atvirojoje jūroje, turi deramai atsižvelgti į kitų valstybių interesus šioje zonoje.

Kaip ir minėta anksčiau, tarptautinė paprotinė teisė leidžia atvirosios jūros naudojimą kariniais tikslais. Vienareikšmiškai sutinkama, jog karo laivai gali naudotis navigacijos laisvėmis atvirojoje jūroje, tačiau dėl kitokio pobūdžio veiksmų, išskyrus taikaus praplaukimo, kyla daug neaiškumų ir klausimų. Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, būtina išnagrinėti statutinę teisę, reglamentuojančią atvirąją jūrą ir jos naudojimą.

¹⁴⁷ KATUOKA, S. *Tarptautinė jūrų teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 127.

¹⁴⁸ Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Jūrų Teismas. *1817 m. sprendimas „The Le Louis“ byloje*. Dodson's Admiralty Reports, 1817, p. 243–245.

¹⁴⁹ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. *1826 m. sprendimas „The Marianna Flora“ byloje*. 24 U.S. 11 Wheat. 1 1, 1826.

¹⁵⁰ 1958 m. Konvencija dėl atvirosios jūros (Convention on the High Seas). *United Nations Treaty Series*, 1963-01-03, Vol. 450, p. 11.

¹⁵¹ JT jūrų teisės konvencija, 86 straipsnis.

3.1. 1958 m. Konvencija dėl atvirosios jūros ir suvereniteto įgyvendinimo draudimas

1958 m. Konvencijos dėl atvirosios jūros 8 straipsnio 1 dalis bei JT jūrų teisės konvencijos 95 straipsnis teigia, jog karo laivai atviroje jūroje turi visišką imunitetą nuo bet kurios valstybės (išskyrus su kurios vėliava plaukioja laivas) jurisdikcijos. Ši nuostata yra itin plačiai interpretuojama kaip leidžianti karinius manevrus, ginklų ir raketų bandymus, karines pratybas ir informacijos rinkimą.¹⁵² Taip pat 1958 m. Jūrų teisės konferencijoje išryškėjo itin aiški didelės karinės pajėgų turinčių valstybių tendencija leisti atvirojoje jūroje vykdyti karinius manevrus. Tačiau šios valstybės nebuvo linkusios uždrausti kitoms valstybėms naudotis atvirąja jūra bei įplaukti į zonas, kuriose vyksta karinės pratybos. Priešingu atveju būtų pažeidžiamas 1958 m. Konvencijos dėl atvirosios jūros 2 straipsnis, draudžiantis valstybėms įgyvendinti savo suverenitetą šioje zonoje.¹⁵³ Kita vertus, šioje konferencijoje atsirado ir prieštaraujančių tokią nuomonei, teigiant, jog atvirojoje jūroje turi būti draudžiama karinių manevrų ir branduolinių ginklų bandymų veikla.¹⁵⁴ Albanija, Bulgarija ir Sovietų Sąjunga siūlė visiškai uždrausti karinius manevrus atvirojoje jūroje. Tačiau galutinė nuomonė konferencijoje vis dėlto buvo tokia, jog kariniai manevrai atvirojoje jūroje nepažeidžia Tarptautinės jūrų teisės tol, kol jie atitinka pagrįstumo reikalavimus.¹⁵⁵

Trumpai apžvelgus 1958 m. Konvencijos dėl atvirosios jūros reguliavimą, galima išskirti dvi sąlygas, kurios turi būti patenkintos, siekiant naudoti atvirąją jūrą kariniais tikslais. Pirmoji sąlyga reikalauja, jog bet kokie kariniai manevrai privalo būti pagrįsti. Šiuo atveju valstybės turėtų vengti nuolatos naudoti tam tikrą atvirosios jūros dalį. Šis požymis yra susijęs su antrąja sąlyga, kuri teigia, jog toks atvirosios jūros naudojimas negali vesti prie valstybės suvereniteto įgyvendinimo atitinkamai daliai. Puikus šių dviejų reikalavimų pavyzdys, iliustruojantis atvirosios jūros naudojimo kariniais tikslais problematiką, yra povandeninių garso aptikimo prietaisų bei anti-povandeninių laivų minų naudojimas. Nors tarptautinė teisė ir nedraudžia tokių prietaisų bei ginklų naudojimo, kyla pagrįsta abejonė, ar, vadovaujantis prieš tai minėtomis sąlygomis, galėtume teigti, kad tokio pobūdžio karinė

¹⁵²PIRTLE, C. E. Military Uses of Ocean Space and the Law of the Sea in the New Millennium. *Ocean Development & International Law*, 2000, Vol. 31, p. 20.

¹⁵³Jungtinių Amerikos Valstijų delegacijos pranešimas Jungtinių Tautų jūrų teisės konferencijoje. *Digest of International Law*, 1965, Vol. 546.

¹⁵⁴Jungtinių Tautų Tarptautinės teisės komisijos pranešimas skirtas Jungtinių Tautų Generalinei Asamblėjai (Report of the International Law Commission to the General Assembly). *Yearbook of the International Law Commission*, 1956, Vol. 2.

¹⁵⁵ZEDALIS, R. Military Uses of Ocean Space and the Developing International Law of the Sea: An Analysis in the Context of Peacetime ASW. *San Diego Law Review*, 1979, Vol. 16, p. 608–609.

veikla būtų galima atvirojoje jūroje. Šiuo atveju povandeninių garso aptikimo prietaisų bei anti-povandeninių laivų minų naudojimas galėtų būti skirtas apsaugoti tam tikrą karinę zoną, o tai reikštų draudžiamo suvereniteto įgyvendinimą atvirojoje jūroje. Todėl, norint įgyvendinti minėtą veiklą, valstybė turėtų įrodyti, jog tokia veikla nėra skirta atitinkamos zonos apsaugai ir suvereniteto įgyvendinimui ir kad toks naudojimas yra pagrįstas. Nors valstybėms ir yra suteikiama teisė vykdyti ilgalaikę karinę veiklą atvirojoje jūroje, valstybė jokiū būdu negali įgyvendinti savo jurisdikcijos kitos valstybės subjekto atžvilgiu ar trukdyti naudotis joms suteiktomis atvirosios jūros laisvėmis.¹⁵⁶

Atvirosios jūros naudojimo kariniais tikslais kontekste svarbu paminėti Sovietų Sąjungos raketų bandymus, kurie vyko nuo 1960 m. sausio 1 d. iki vasario 15 d. Šios raketos buvo paleistos iš žemyninės Sovietų Sąjungos dalies į centrinę Ramiojo vandenyno dalį. Po šių bandymų Sovietų Sąjunga paprašė kitų valstybių, kad jos, 1 mėnesio laikotarpiu įgyvendindamos navigacijos laisves, išvengtų 100 tūkstančių kvadratinių mylių (apytiksliai 160 934 kvadratinių kilometrų) zonos atvirojoje jūroje. Panašūs bandymai buvo atlikti ir 1985–1987 m., kada buvo išbandyta 14 balistinių raketų centrinėje Ramiojo vandenyno dalyje, po kurių buvo paprašyta valstybių išvengti 200 tūkstančių kvadratinių jūrmylių (apytiksliai 370 400 kvadratinių kilometrų) zonos atvirojoje jūroje. Nors JAV ir pripažino, jog atvirosios jūros naudojimas, siekiant išbandyti kovinius ginklus, yra teisėtas, vis dėlto Sovietų Sąjungai pareiškė protestą po to, kai 1987 m. spalio mėnesį Sovietų Sąjungos raketos buvo išbandytos 500 mylių (apytiksliai 804 kilometrų) nuo vienos iš Havajų salų atstumu. JAV taip pat inicijavo diplomatinį protestą prieš kitus Sovietų Sąjungos raketų bandymus, kurie buvo planuojami netoli Havajų salų, tvirtindama, jog tai yra ne teisės, bet politinis ir valstybės saugumo klausimas. Nepaisant minėto protesto, JAV, kaip ir Sovietų Sąjunga, palaikė idėją, jog tarptautinė teisė nedraudžia išbandyti ginklų atvirojoje jūroje, tokios pozicijos JAV laikosi ir šiandien. Vienas iš įdomiausių atvejų JAV raketų bandymų kontekste yra *Kwajalein Atoll* sala, priklausanti Maršalo Salų Respublikai, aplink kurią tam tikrose vietose 200 jūrmylių atstumu yra paskelbtos įspėjimo sritys, kuriose nuolat vykdomi karinių ginklų bandymai.¹⁵⁷

Aptarus JAV ir Sovietų Sąjungos atliekamų bandymų praktiką bei remiantis 1958 m. Konvencijos dėl atvirosios jūros taisyklėmis, darytina išvada, jog toks raketų bandymas,

¹⁵⁶ *ibid.* p. 615–616.

¹⁵⁷ VAN DYKE, J. M. Military exclusion and warning zones on the high seas. *Marine Policy*, 1991, Vol. 15, Issue 3, p. 78–81.

lemiantis negalimumą naudotis tam tikra atvirosios jūros zona, prieštarauja atvirosios jūros principams. Šiuo atveju tokie raketų bandymai nors ir laikinai, tačiau vis tiek trukdo kitoms valstybėms įgyvendinti savo laisves, garantuojamas atvirojoje jūroje. Taip pat kyla klausimas, ar JAV, nustatydamą navigacijos apribojimus rekomendacijų pagrindu aplink *Kwajalein Atoll* salą, neįgyvendina savo suvereniteto, įsteigdamą tam tikrą apsaugos zoną.

3.2. 1982 m. JT jūrų teisės konvencija ir taikaus jūrų naudojimo sąlyga

Dauguma 1958 m. Konvencijos dėl atvirosios jūros nuostatų buvo perkeltos į 1982 m. JT jūrų teisės konvenciją, kuri, kaip ir 1958 m. konvencija, draudžia pretenzijas dėl suvereniteto atvirojoje jūroje bei teigia, jog valstybės, naudodamosios atvirosios jūros laisvėmis, turi atsižvelgti į kitų valstybių interesus.¹⁵⁸ Tačiau JT jūrų teisės konvencija, lyginant su 1958 m. Konvencija, pateikia ir vieną naujovę – 88 straipsnis numato, jog atviroji jūra yra naudojama išimtinai taikiems tikslams. Konvencija nepateikia išaiškinimo, kas turi būti suprantama kaip taikus jūrų naudojimas, tačiau konvencijos 301 straipsnis teigia, jog valstybės, naudodamosios savo teisėmis bei vykdydamos savo įsipareigojimus pagal JT jūrų teisės konvenciją, susilaiko nuo bet kokių grasinimų jėga ar jėgos panaudojimo prieš bet kurios valstybės teritorijos vientisumą ar politinę nepriklausomybę, taip pat nuo bet kokių kitų veiksmų, nesuderinamų su tarptautinės teisės principais, įtvirtintais Jungtinių Tautų Chartijoje. Šiuo atveju, siekiant išsiaiškinti, ar karinė veikla galima atvirojoje jūroje, reikia atsakyti į klausimą, ar taikus jūrų naudojimas turi būti suprantamas kaip draudžiantis bet kokius karinius veiksmus, ar vis dėlto turi būti suprantamas Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalies prasme, leidžiant karinius veiksmus, nukreiptus prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę.¹⁵⁹

Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės kaip vieną iš pagrindinių sutarties aiškinimo metodų išskiria sutarties aiškinimą, atsižvelgiant į joje vartojamų sąvokų įprastinę reikšmę sutarties kontekste.¹⁶⁰ Todėl sąvoka „naudojimas taikiems tikslams“ visų pirma turi būti aiškinama, atsižvelgiant į JT jūrų teisės konvencijos kontekstą. Remiantis tokiu aiškinimo principu, vienas iš pagrindinių argumentų, teigiančių, jog karinė veikla yra

¹⁵⁸ JT jūrų teisės konvencija, 87 straipsnio 2 dalis, 89 straipsnis.

¹⁵⁹ WOLFRUM, R. Military Activities on the High Seas: What are the Impacts of the U.N. Convention on the Law of the Sea? *International Law Studies, US Naval War College*, 1998, Vol. 71, p. 501–502.

¹⁶⁰ Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. *Valstybės žinios*, 2002-02-06, Nr. 13-480, 31 straipsnio 1 dalis.

leidžiama atvirojoje jūroje, yra susijęs su jau aptarta karo laivų taikaus plaukimo teise valstybių teritorinėje jūroje. JT jūrų teisės konvencijos 19 straipsnio 2 dalis teigia, jog plaukimas nebus taikus, jeigu jis kelia grėsmę pakrantės valstybės taikai, tvarkai ar saugumui, įskaitant dalyvavimą bet kokiuose manevruose ar pratybose, naudojant bet kokios rūšies ginklus, karinio prietaiso paleidime, nusileidime ar priėmimo į laivą, etc. Šiuo atveju tokie įprasti kariniai veiksmai yra draudžiami būtent dėl pakrantės valstybės suvereniteto, kuris galioja teritorinėje jūroje. Todėl logiška teigti, jog kariniai veiksmai, kurie savaime neprieštaruoja tarptautinės teisės principams, gali būti leidžiami zonose, kuriose valstybės suverenitetas netaikomas jokia apimtimi, šiuo atveju atvirojoje jūroje.¹⁶¹ Taip pat JT jūrų teisės konvencijos 298 straipsnio 1 dalies b punktas užsimena apie karinius veiksmus jūroje, ginčų sprendimo kontekste, o tai leidžia daryti išvadą, kad tokie veiksmai savaime nėra draudžiami.¹⁶² Svarbu paminėti ir tai, jog konvencijos 301 straipsnis, draudžiantis jėgos panaudojimą ir grasinimą ja jūrose, naudoja beveik identišką formuluotę kaip ir Jungtinių Tautų Chartijos 4 straipsnio 2 dalis, kuri paprastai yra suprantama kaip draudžianti bet kokius veiksmus, nukreiptus prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę.¹⁶³ Todėl darytina išvada, jog bet kokia karinė veikla, kuri nėra nukreipta prieš kitą valstybę ir yra suderinama su tarptautinės teisės principais, yra leidžiama.

Tokią pat poziciją palaikė ir JAV Jungtinių Tautų Jūrų teisės konferencijoje, kurioje teigė, jog „naudojimas taikiems tikslams“ turi būti suprantamas kaip nedraudžiantis vykdyti karinę veiklą atvirojoje jūroje ir kad toks aiškinimas dera su Jungtinių Tautų Chartija ir bendraisiais tarptautinės teisės principais. Taip pat JAV pažymėjo, kad bet koks karinių veiksmų ribojimas jūrose reikalautų atskiro, specifinio ir aiškaus susitarimo, tačiau Jungtinių Tautų Jūrų teisės konferencija neturi kompetencijos vesti tokias derybas ir konferencijos tikslas nėra tokio atskiro susitarimo priėmimas.¹⁶⁴ Nors JAV pozicija yra suprantama ir nuspėjama, atsižvelgiant į itin stiprų šios valstybės karinį laivyną, tačiau vargu ar tokią idėją galėtume laikyti nelogiška. Karinių veiksmų, nenukreiptų prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, atlikimas jūrose yra leidžiamas tiek paprotinės

¹⁶¹ VUKAS, B. Peaceful Uses of the Sea, Denuclearization and Disarmament. *A Handbook on the New Law of the Sea*, 1995, p. 1238.

¹⁶² WOLFRUM, R. Military Activities on the High Seas: What are the Impacts of the U.N. Convention on the Law of the Sea? *International Law Studies, US Naval War College*, 1998, Vol. 71, p. 504.

¹⁶³ *ibid.* p. 505.

¹⁶⁴ FRANCIONI, F. Peacetime use of Force, Military Activities, and the New Law of the Sea. *Cornell International Law Journal*, 1985, Volume 18, Issue 2, Article 3, p. 222.

tarptautinės teisės, tiek Jungtinių Tautų Chartijos.¹⁶⁵ Taip pat karo laivai atvirojoje jūroje turi specifinį statusą, kuris lemia absoliutų šių laivų imunitetą bei išskirtines teises vykdyti tam tikrus veiksmus (pavyzdžiui, konfiskuoti laivą ar orlaivį dėl piratavimo gali tik karo laivai).¹⁶⁶

Kita vertus, Vienos konvencijoje dėl sutarčių teisės taip pat teigiama, jog, aiškinant sutartį, be sutarties konteksto taip pat atsižvelgiama į visas šalių tarpusavio santykiams taikytinas atitinkamas tarptautinės teisės normas.¹⁶⁷ Todėl, remiantis šia taisykle ir sisteminės analizės bei lyginamuoju metodais, būtina apžvelgti, kaip sąvoka „naudojimas taikiems tikslams“ yra apibrėžiama kitose tarptautinėse sutartyse.

Vienas iš tokių sutarčių pavyzdžių, kuriame yra vartojamas terminas „naudojimas taikiems tikslams“, yra Antarkties sutartis (angl. *Antarctic treaty*).¹⁶⁸ Šios sutarties 1 straipsnio 1 dalyje yra teigiama, jog Antarktis turi būti naudojama tik taikiems tikslams, o tai *inter alia* draudžia bet kokio pobūdžio karinių priemonių naudojimą, įskaitant karinių bazių, įtvirtinimų, karinių manevrų bei bet kokių ginklų bandymų atlikimą Antarkties regione. Tuo tarpu minėto straipsnio 2 dalis nedraudžia naudoti karinę įrangą bei karinį personalą, siekiant atlikti mokslinius tyrimus ar bet kokią kitą taikią veiklą.

Kitas puikus pavyzdys yra Špicbergeno arba Svalbardo sutartis, kurioje apibūdinama sąvoka „naudojimas taikiems tikslams“.¹⁶⁹ Šia sutartimi salų grupė, esanti Arkties vandenyne, buvo pripažinta Norvegijai, tačiau kartu iškeliant sąlygą, jog ji turi būti delimitaruota. Šioje zonoje draudžiama steigti karines bazines, įtvirtinimus ir naudoti ją bet kokiems kariniams tikslams (angl. *warlike purposes*).¹⁷⁰

Panašios ir beveik identiškos nuostatos yra įtvirtintos ir Konvencijoje dėl Alandų salų delimitarizavimo ir neutralizavimo (angl. *Convention Concerning the Non-Fortification and Neutralisation of Aaland Islands*), kurios 3 straipsnyje yra nurodyta, jog Alandų salose negali

¹⁶⁵ WOLFRUM, R. Restricting the Use of the Sea to Peaceful Purposes: Demilitarization in Being? *German Yearbook of International Law*, 1981, Vol. 24, p. 239.

¹⁶⁶ JT jūrų teisės konvencija, 95 ir 107 straipsniai.

¹⁶⁷ Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. *Valstybės žinios*, 2002-02-06, Nr. 13-480, 31 straipsnio, 3 dalies, c punktas.

¹⁶⁸ Antarktikos sutartis (The Antarctic Treaty). *United Nations Treaty Series*, 1961-08-04, Vol. 402.

¹⁶⁹ Špicbergeno salyno sutartis, pasirašyta 1920 m. vasario 9 d. Paryžiuje. *Valstybės žinios*, 2013-02-16, Nr. 18-887.

¹⁷⁰ *ibid.*

būti vykdoma jokia karinė veikla, įskaitant karinių bazių steigimą, manevrų atlikimą bei bet kokių veiksmų, susijusių su kariniais tikslais, atlikimą.¹⁷¹

Svarbu paminėti ir Sutartį dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, kurios 4 straipsnio 2 dalis teigia, jog mėnulis ir kiti dangaus kūnai turi būti naudojami išskirtinai taikiems tikslams, įskaitant karinių bazių, instaliacijų ir sutvirtinimų steigimą, bet kokių ginklų bandymą bei karinių manevrų atlikimą.¹⁷²

Atsižvelgiant į šias sutartis, darytina išvada, jog sutartyse vartojama sąvoka „naudojimas taikiems tikslams“ yra suprantama kaip draudžianti bet kokią karinę veiklą, įskaitant ir veiksmus, nukreiptus prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę. Nors minėta, kad, aiškinant sutarties nuostatas, būtina atsižvelgti į visas šalių tarpusavio santykiams taikytinas atitinkamas tarptautinės teisės normas, vargu ar galėtume teigti, jog JT jūrų teisės konvencijos sąvoka „naudojimas taikiems tikslams“ turi būti suprantama išimtinai šių sutarčių kontekste. Taip pat svarbu pabrėžti, jog nė vienoje sutartyje nėra išaiškinta sąvoka „naudojimas taikiems tikslams“, o tik atskirai pateikiama tam tikrų draudžiamų karinės veiklos pavyzdžių. Visos aptartos sutartys buvo priimtos iki JT jūrų teisės konvencijos, todėl manytina, kad JT jūrų teisės konvencija neatsitiktinai šios sąvokos neišplėtė ir neįtraukė draudžiamų karinių veiksmų sąrašo.

Įvertinus šiuos argumentus bei atsižvelgiant į tai, jog istoriškai atvirojoje jūroje visada buvo leidžiami kariniai veiksmai, galima teigti, jog šioje zonoje yra leidžiama valstybių karinė veikla. Šį teiginį taip pat sustiprina idėja, jog JT jūrų teisės konvencija įtvirtina specifinį karo laivų statusą, kuris pats savaime neeliminuoja karo laivų iš atvirosios jūros erdvės. Tuo tarpu imperatyvas, jog atviroji jūra yra naudojama taikiems tikslams, turi būti suprantamas kaip draudžiantis agresiją prieš kitą valstybę, tačiau ne kaip absoliučiai draudžiantis karinę veiklą. Valstybės, įgyvendindamos karo laivų navigacijos laisvę (įskaitant ir karinę veiklą), turėtų atsižvelgti į kitų valstybių teises ir laisves atvirojoje jūroje ir jų nepažeisti, taip pat tokia karinė veikla visais atvejais turi būti suderinama su pareiga saugoti ir išsaugoti jūros aplinką ir jos ekosistemą. Galiausiai kariniai veiksmai patys savaime negali prieštarauti tarptautinės teisės principams, įskaitant jėgos panaudojimą ar

¹⁷¹ Konvencijoje dėl Alandų salų delimitarizavimo ir neutralizavimo (Convention on the Demilitarisation of the Aland Islands). *League of Nations Treaty Series*, 1922, Vol. 9.

¹⁷² Sutartis dėl valstybių veiklos tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų. *Valstybės žinios*, 2013-02-20, Nr. 19-924.

grasinimą ja prieš kitą valstybę, bei tokiais veiksmais yra draudžiamas bet kokios formos valstybės suvereniteto įgyvendinimas atvirojoje jūroje.

3.3. Branduolinių ginklų bandymai jūroje

Jungtinių Tautų Saugumo Taryba ne kartą yra pažymėjusi, jog sparčiai augantis branduolinių ginklų skaičius yra reali grėsmė tarptautinei taikai ir saugumui.¹⁷³ Vienas iš pavyzdžių, parodančių itin pavojingas branduolinių ginklų bandymų pasekmes, yra *Daigo Fukuryumaru* incidentas. 1954 m. kovo 1 d. JAV jūroje atliko vandenilinės bombos bandymą, lėmusį radioaktyvių medžiagų pasklidimą, kurios pasiekė ir tuo metu žvejojusį Japonijos laivą *Daigo Fukuryumaru*. Po 6 mėnesių vienas iš įgulos narių mirė, paveiktas radiacijos. Taip pat po šio ginklo bandymo pasklidusi radiacija paveikė ir kitus laivus, žvejojusius *Bikini Atoll* salose. 1955 m. sausio 4 d. JAV ir Japonija susitarė, jog JAV sumokės 2 milijonų JAV dolerių kompensaciją, nepriklausomai nuo valstybės atsakomybės klausimo.¹⁷⁴ Atsižvelgiant į tai, savaime suprantama, kad branduolinių ginklų bandymo klausimas buvo ne kartą svarstytas tarptautinės bendruomenės bei yra vienas iš aktualiausių diskusijų objektų šiandien.

Šiuo metu branduolinių ginklų bandymas ir dislokavimas yra reguliuojamas kelių sutarčių. Nepaisant nusiginklavimo sutarčių, tokios branduolinių ginklų bandymo ir dislokavimo sutartys gali būti skirstomos į dvi kategorijas.¹⁷⁵ Pirmoji sutarčių kategorija draudžia branduolinių ginklų bandymus ir dislokavimą jūrose pasauliniu mastu. Vienas iš pavyzdžių – 1963 m. Sutartis, draudžianti branduolinių ginklų bandymus atmosferoje, kosmoso erdvėje ir po vandeniu.¹⁷⁶ Šios sutarties 1 straipsnio a dalis draudžia sutarties šalims bet kokius branduolinių ginklų bandymus atmosferoje, kosminėje erdvėje taip pat po vandeniu, įskaitant teritorinę ir atvirąją jūrą. Minėto straipsnio b dalis draudžia atlikinėti branduolinius bandymus bet kurioje kitoje aplinkoje (kuri yra valstybės jurisdikcijoje), jeigu yra tikimybė, jog radioaktyvios medžiagos pasklis už valstybės teritorijos ribų. Kita visuotino

¹⁷³ 2006 m. spalio 14 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija S/RES/1718 (2006); 2009 m. birželio 12 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija S/RES/1874 (2009).

¹⁷⁴ „*Japanese Fishermen and the Bikini Atoll H-bomb Blast*“ [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://adst.org/2013/03/japanese-fishermen-and-the-bikini-atoll-h-bomb-blast/>>.

¹⁷⁵ TANAKA, Y. *The international law of the sea*. Cambridge: Cambridge university press, 2012, p. 370.

¹⁷⁶ 1963 m. Sutartis draudžianti branduolinių ginklų bandymus atmosferoje, kosmoso erdvėje ir po vandeniu (Treaty banning nuclear weapon tests in the atmosphere, in outer space and under water). *United Nations Treaty Series*, 1963, Vol. 480.

masto sutartis yra 1971 m. Sutartis, draudžianti branduolinių ginklų ir kitų masinio naikinimo ginklų laikymą jūros dugne, vandenyno dugne ir jo gelmėse.¹⁷⁷

Taip pat svarbu paminėti 1968 m. Sutartį dėl branduolinio ginklo neplatinimo, kurią šiuo metu yra pasirašiusi 191 valstybė, įskaitant ir Lietuvos Respubliką.¹⁷⁸ Šios sutarties I straipsnis teigia, jog kiekviena branduolinių ginklų turinti valstybė, kuri yra sutarties šalis, įsipareigoja jokiam gavėjui neperduoti branduolinių ginklų ar kitų branduolinių sprogstamųjų įtaisų arba tokio ginklo ar sprogstamųjų įtaisų kontrolės nei tiesiogiai, nei netiesiogiai ir jokiū būdu nepadėti, neskatinti arba neversti jokios branduolinio ginklo neturinčios valstybės gaminti ar kitaip įsigyti branduolinius ginklus ar kitus branduolinius sprogstamuosius įtaisus arba įgyti tokių ginklų ar sprogstamųjų įtaisų kontrolę. Tuo tarpu sutarties III straipsnis, nurodo, jog kiekviena branduolinio ginklo neturinti valstybė, sutarties šalis, įsipareigoja iš jokių pardavėjų neperimti branduolinių ginklų ar kitų branduolinių sprogstamųjų įtaisų arba tokių ginklų ar sprogstamųjų įtaisų kontrolės nei tiesiogiai, nei netiesiogiai, negaminti arba kitaip neįsigyti branduolinių ginklų ar kitų branduolinių sprogstamųjų įtaisų ir nesiekti arba negauti jokios pagalbos, gaminant branduolinius ginklus arba kitus branduolinius sprogstamuosius įtaisus. 2014 m. balandį Maršalo Salos inicijavo tris ginčus prieš Jungtinę Karalystę,¹⁷⁹ Indiją¹⁸⁰ ir Pakistaną,¹⁸¹ reikalaujamos Tarptautinio Teisingumo Teismo pripažinti, kad Jungtinė Karalystė pažeidė Sutarties dėl branduolinio ginklo neplatinimo VI straipsnį, nepradėdama derybų dėl branduolinio nusiginklavimo. Nors Teismas minėtose bylose ir atmetė Maršalo Salų reikalavimą, konstatavus, jog neegzistuoja ginčas tarp šalių,

¹⁷⁷ 1971 m. Sutartis draudžianti branduolinių ginklų ir kitų masinio naikinimo ginklų laikymą jūros dugne, vandenyno dugne ir jo gelmėse (Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof (Seabed Treaty)). *United Nations Treaty Series*, 1974, Vol. 955.

¹⁷⁸ Sutartis dėl branduolinio ginklo neplatinimo. *Valstybės žinios*, 2007-12-28, Nr. 137-5569.

¹⁷⁹ Tarptautinis Teisingumo Teismas. 2016 m. spalio 5 d. sprendimas *Įsipareigojimų, susijusių su derybomis dėl branduolinio ginklavimosi lenktynių ir nusiginklavimo byloje (Maršalo Salos prieš Jungtinę Karalystę)* / International Court of Justice, *Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. United Kingdom) case*, Judgement of October 5th, 2016. I.C.J. Reports, 2016.

¹⁸⁰ Tarptautinis Teisingumo Teismas. 2016 m. spalio 5 d. sprendimas *Įsipareigojimų, susijusių su derybomis dėl branduolinio ginklavimosi lenktynių ir nusiginklavimo byloje (Maršalo Salos prieš Indiją)* / International Court of Justice, *Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. India) case*, Judgement of October 5th, 2016. I.C.J. Reports, 2016.

¹⁸¹ Tarptautinis Teisingumo Teismas. 2016 m. spalio 5 d. sprendimas *Įsipareigojimų, susijusių su derybomis dėl branduolinio ginklavimosi lenktynių ir nusiginklavimo byloje (Maršalo Salos prieš Pakistaną)* / International Court of Justice, *Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. Pakistan) case*, Judgement of October 5th, 2016. I.C.J. Reports, 2016.

svarbu paminėti Maršalo Salų argumentą, jog branduolinio nusiginklavimo reikalavimas atspindi tarptautinę paprotinę teisę.¹⁸²

Antroji kategorija sutarčių – tai regioniniai susitarimai, įsteigiantys tam tikras zonas, kuriose yra draudžiami branduolinių ginklų bandymai (angl. *nuclear-free zone*). Šių zonų kūrimo svarbą pažymėjo ir Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, priimdama 2009 m. gruodžio 2 d. rezoliuciją, kurioje yra skatinamas minėtų zonų steigimas.¹⁸³ Pirmoji tokio pobūdžio sutartis yra 1967 m. Tlatelolco sutartis dėl branduolinių ginklų uždraudimo Lotynų Amerikoje ir Karibuose.¹⁸⁴ Šios sutarties 1 straipsnis įpareigoja visas sutarties šalis imtis priemonių, kad jų teritorijoje nebūtų dislokuojami ir bandomi branduoliniai ginklai. 3 šios sutarties straipsnyje yra teigiama, jog valstybės teritorija apima teritorinę jūrą, oro erdvę virš valstybės ir bet kokią kitą teritoriją, kurioje valstybė gali įgyvendinti savo suverenitetą. Antrojo papildomo sutarties protokolo 3 straipsnis taip pat įpareigoja valstybes nenaudoti ir negrasinti branduoliniu ginklu kitoms protokolo šalims. Šį protokolą yra ratifikavusios visos Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos nuolatinės narės.¹⁸⁵

1985 m. Rarotongos sutartimi buvo įsteigta pietų Ramiojo vandenyno zona, kurioje yra draudžiami branduolinių ginklų bandymai.¹⁸⁶ Ši sutartis įpareigoja susitariančias šalis užkirsti kelią branduolinių ginklų dislokavimui bei bandymams tarptautiniuose vandenyse, teritorinėse jūrose ir salyno vandenyse, jūros dugne ir jo gelmėse, taip pat sausumoje ir oro erdvėje virš jos.¹⁸⁷ Antrojo Protokolo 1 straipsnis ragina Prancūziją, Kiniją, Sovietų Sąjungą, Jungtinę Karalystę ir JAV nenaudoti ir negrasinti branduoliniu ginklu minėtoms valstybėms.¹⁸⁸ Tuo tarpu Trečiojo Protokolo 1 straipsnis valstybėms draudžia naudoti

¹⁸² 2014 m. balandžio 24 d. Maršalo Salų prašymas dėl bylos iškėlimo prieš Indijos Respubliką *Isipareigojimų, susijusių su derybomis dėl branduolinio ginklavimosi lenkynių ir nusiginklavimo byloje (Maršalo Salos prieš Indiją)* Tarptautiniame Teisingumo Teisme / Application of April 4th, 2014 instituting proceedings against the Republic of India in *Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. India) case*, International Court of Justice. I.C.J. Reports, 2015 p. 18.

¹⁸³ 2010 m. sausio 12 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija A/RES/64/44, 8 paragrafas.

¹⁸⁴ 1967 m. Tlatelolco sutartis dėl branduolinių ginklų uždraudimo Lotynų Amerikoje ir Karibuose (Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean (Tlatelolco Treaty)). *United Nations Treaty Series*, 1968, Vol. 634.

¹⁸⁵ 1967 m. Tlatelolco sutartis dėl branduolinių ginklų uždraudimo Lotynų Amerikoje ir Karibuose Antrasis protokolas (Additional Protocol II to the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean), [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://disarmament.un.org/treaties/t/tlateloco_p2>.

¹⁸⁶ 1985 m. Rarotongos sutartis (Treaty of Rarotonga Establishing a South Pacific Nuclear-Free Zone (the Rarotonga Treaty), *United Nations Treaty Series*, 1986, Vol. 1676.

¹⁸⁷ *ibid.* 1, 5, 6 straipsniai.

¹⁸⁸ 1958 m. Rarotongos sutarties Antrasis protokolas (Protocol 2 to the South Pacific Nuclear Free Zone Treaty). *United Nations Treaty Series*, 1988, Vol. 1971.

branduolinį ginklą ar jį bandyti pietų Ramiojo vandenyno zonoje, įskaitant ir atvirąją jūrą.¹⁸⁹ Svarbu paminėti, jog Rarotongos sutarties 5 straipsnio 2 dalis palieka tam tikrą diskreciją susitariančioms šalims nustatyti, ar leisti užsienio laivams ir orlaiviams, gabenantiems branduolines medžiagas, naudotis valstybės vandens ir oro uostais, taip pat ar tokie laivai gali įgyvendinti navigacijos teises pakrantės valstybės teritorinėje jūroje ir salyno vandenyse. Tokia diskrecijos teise pasinaudojo Naujoji Zelandija, kuri, remdamasi nacionaliniu 1987 m. teisės aktu, įsteigiančiu zoną, draudžiančią branduolinius ginklus, neįleido JAV karo laivų į Naujosios Zelandijos uostus po to, kai JAV atsisakė patvirtinti, ar šie laivai yra ar nėra ginkluoti branduoliniais ginklais.¹⁹⁰

Dar viena panašaus pobūdžio sutartis yra 1996 m. Pelindabos sutartis, kuri įsteigia Afrikos zoną, draudžiančią branduolinių ginklų bandymus.¹⁹¹ 4 ir 5 šios sutarties straipsniai draudžia branduolinių ginklų dislokavimą ir bandymus sutarties šalių teritorijoje, įskaitant sausumą, tarptautinius ir vidaus vandenį, teritorinę jūrą ir salyno vandenį, taip pat oro erdvę virš jų bei jūros dugną ir jo gelmes. Kaip ir kitos sutartys, šios sutarties Pirmojo Protokolo 1 straipsnis kviečia visas protokolo šalis nenaudoti bei negrasinti branduoliniu ginklu kitoms susitarimo valstybėms ir išvengti branduolinio ginklo naudojimo Afrikos zonoje, draudžiančioje tokius bandymus.¹⁹² Antrasis šio susitarimo protokolą draudžia valstybėms ne tik branduolinių ginklų bandymų atlikimus, tačiau kartu skatina susilaikyti nuo bet kokių raginimų atlikti tokio pobūdžio bandymus Afrikos zonoje.¹⁹³

Paskutinė tokio pobūdžio sutartis, kurią verta paminėti, yra 1995 m. Bankoko sutartis.¹⁹⁴ Šios sutarties 3 straipsnio 1 dalis įpareigoja valstybes, susitarimo šalis, pietryčių Azijos zonoje, kurioje draudžiami branduolinio ginklo bandymai, nedalyvauti branduolinio ginklo kūrime, dislokavime, pervežime, bandymuose bei naudojime. Minėto straipsnio 2

¹⁸⁹ 1958 m. Rarotongos sutarties Trečiasis protokolą (Protocol 3 to the South Pacific Nuclear Free Zone Treaty). *United Nations Treaty Series*, 1997, Vol. 436.

¹⁹⁰ 1987 m. Naujosios Zelandijos laisvosios atominės zonos, nusiginklavimo ir ginklų kontrolės įstatymas (New Zealand Nuclear Free Zone, Disarmament, and Arms Control Act 1987) [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.govt.nz/act/public/1987/0086/latest/DLM115116.html>>; KLEIN, N.; MOSSOP, J.; ROTHWELL, D. R. *Maritime Security: International Law and Policy Perspectives from Australia and New Zealand*. London and New York: Routledge, 2010, Vol. XXIV, p. 61–62.

¹⁹¹ 1996 m. Pelindabos sutartis (African Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty (the Pelindaba Treaty)). *International Legal Materials*, 2009, Vol. 35.

¹⁹² 1996 m. Pelindabos sutartis Pirmasis protokolą (Protocol I to the Pelindaba Treaty), [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://disarmament.un.org/treaties/t/pelindaba_1>.

¹⁹³ 1996 m. Pelindabos sutartis Antrasis protokolą (Protocol II to the Pelindaba Treaty), [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://disarmament.un.org/treaties/t/pelindaba_2_1_straipsnis>.

¹⁹⁴ 1995 m. Bankoko sutartis (1955 Treaty on the Southeast Asia Nuclear-Weapon-Free Zone (the Treaty of Bangkok)). *United Nations Treaty Series*, 1995, Vol. 1981.

dalį apibrėžia, kad tokie veiksmai yra draudžiami sutarties šalių sausumos teritorijoje, vidaus vandenyse, teritorinėje jūroje, archipelago vandenyse, jūros dugne ir jo gelmėse, taip pat oro erdvėje virš jų. Ši zona apima visas pietryčių Azijos valstybes: Brunėjų, Kambodžą, Indoneziją, Laosą, Malaiziją, Mianmarą, Filipinus, Singapūrą, Tailandą ir Vietnamą bei jų kontinentinius šelfus ir IEZ.¹⁹⁵ Taip pat Bankoko sutarties Papildomo Protokolo 2 straipsnis ragina visas Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos nuolatinės nares susilaikyti nuo branduolinio ginklo panaudojimo ar grasinimo juo bet kuriai šios sutarties šaliai. Minėtos Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos narės nėra prisijungusios prie šio susitarimo, nes prieštarauja zonos, draudžiančios branduolinių ginklų bandymus, išplėtimui, kuri apima ir kontinentinį šelfą bei IEZ.¹⁹⁶ Kalbant apie tam tikrus regioninius susitarimus, taip pat galime prisiminti ir Antarktikos sutartį, kurios V straipsnio 1 dalis draudžia bet kokius branduolinius sprogdinimus bei branduolinių atliekų atsikratymą Antarkties regione. Tarptautinis Teisingumo Teismas taip pat turėjo galimybę pasisakyti branduolinio ginklo naudojimo bei bandymo klausimu, todėl toliau apžvelgiama šio Teismo aktuali praktika.

Vienas iš garsiausių branduolinio ginklo bandymo incidentų įvyko pietų Ramiajame vandenyne, kada Prancūzija įvykdė keletą branduolinio ginklų bandymų 1966, 1967, 1968, 1971 m. Šis incidentas lėmė tai, jog Naujoji Zelandija ir Australija kreipėsi į Teismą su prašymu uždrausti Prancūzijai vykdyti analogiškus branduolinio ginklo bandymus vandenyne.¹⁹⁷ Vienas iš pagrindinių Naujosios Zelandijos argumentų buvo susijęs su tai, jog branduolinio ginklo panaudojimas sukelia itin didelę žalą ir pavojų gyviesiems organizmams bei pažeidžia 1963 m. Sutarties, draudžiančios branduolinių ginklų bandymus atmosferoje, kosmoso erdvėje ir po vandeniu, 1 straipsnio b punktą, kuris draudžia valstybėms branduolinio ginklo bandymus, jei yra pavojus, kad radioaktyvios medžiagos pasklis už bandymus atliekančios valstybės teritorijos ribų. Šiuo atveju Naujoji Zelandija teigė, kad tokios medžiagos pasiekė šią valstybę.¹⁹⁸ 1974 m. Prancūzijos vyriausybė paskelbė daug

¹⁹⁵ *ibid.* 1 straipsnio a punktas.

¹⁹⁶ ABARD, M. C. JR. A Nuclear Weapon-Free Southeast Asia and its Continuing Strategic Significance. *Contemporary Southeast Asia*, 2005, Vol. 27, p. 180.

¹⁹⁷ Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1974 m. gruodžio 20 d. sprendimas *Branduolinių ginklų bandymų byloje (Naujoji Zelandija prieš Prancūziją)* / International Court of Justice, *Nuclear Tests (New Zealand v. France) case*, Judgement of December 20th, 1974. I.C.J. Reports, 1974; Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1974 m. gruodžio 20 d. sprendimas *Branduolinių ginklų bandymų byloje (Australija prieš Prancūziją)* / International Court of Justice, *Nuclear Tests (Australia v. France) case*, Judgement of December 20th, 1974. I.C.J. Reports, 1974.

¹⁹⁸ 1973 m. gegužės 9 d. Naujosios Zelandijos prašymas dėl bylos iškėlimo *Branduolinių ginklų bandymų byloje (Naujoji Zelandija prieš Prancūziją)* Tarptautiniame Teisingumo Teisme / Application of May 9th, 1973

viešų pranešimų apie tai, jog daugiau neatlikinės panašaus pobūdžio branduolinio ginklų bandymų pietų Ramiajame vandenyne (pavyzdžiui, 1974 m. rugsėjo 25 d. Prancūzijos užsienio reikalų ministro pranešimas, skirtas Jungtinių Tautų Generalinei Asamblėjai; 1974 m. spalio 11 d. Prancūzijos gynybos ministro spaudos konferencija, etc.) ir atsižvelgiant į tai, kad toks buvo Naujosios Zelandijos ir Australijos reikalavimas, Teismas konstatavo, kad ginčas išnyko tarp šalių ir nepasisakė dėl branduolinio ginklo bandymo klausimo teisėtumo.¹⁹⁹

Kitas itin svarbus klausimas dėl branduolinio ginklo panaudojimo buvo aptartas Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje dėl branduolinio ginklo panaudojimo bei grasinimo juo teisėtumo. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja kreipėsi į Teismą su klausimu, ar tarptautinė teisė leidžia valstybėms panaudoti branduolinį ginklą. Teismas, išanalizavęs šį klausimą, nusprendė, jog visų pirma nei statutinė, nei paprotinė tarptautinė teisė nereguliuoja branduolinio ginklo panaudojimo klausimų. Tačiau Teismas taip pat pažymėjo, kad toks branduolinio ginklo naudojimas, kuris yra nesuderinamas su Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalimi ir taip pat netenkina Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnio reikalavimų, yra neteisėtas ir draudžiamas. Teismas akcentavo, jog branduolinio ginklo panaudojimas, be jau minėtų sąlygų, privalo būti suderinamas su tarptautinės teisės reikalavimais, kurie yra taikomi ginkluoto konflikto metu, taip pat su kitomis tarptautinėmis sutartimis, reguliuojančiomis branduolinio ginklo klausimus. Teismas pabrėžė, jog nors branduolinio ginklo panaudojimas galimai ir pažeidžia humanitarinės teisės principus, tačiau Teismas negali padaryti išvados, ar branduolinio ginklo panaudojimas, esant tam tikrai ekstremaliai situacijai, susijusiai su valstybės savigyna, kai kyla grėsmė valstybės išlikimui, būtų teisėtas, ar neteisėtas.

Nors ši byla ir susilaukia nemažai tarptautinės teisės mokslininkų kritikos, vis dėlto tai yra vienintelis Teismo sprendimas, kuriame aiškiai ir vienareikšmiškai akcentuojama valstybių pareiga, grindžiama gera valia, dalyvauti branduoliniame nusiginklavime.²⁰⁰

instituting proceedings in Nuclear Tests (Australia v. France) case, International Court of Justice. I.C.J. Reports, 1974, p. 5–6, 8.

¹⁹⁹ Tarptautinis Teisingumo Teismas, Branduolinių ginklų bandymo byla (Naujoji Zelandija prieš Prancūziją), 1974 m. gruodžio 20 d. sprendimas, 25–31, 33–44 paragrafai; Tarptautinis Teisingumo Teismas, Branduolinių ginklų bandymo byla (Australija prieš Prancūziją), 1974 m. gruodžio 20 d. sprendimas, 33–44 paragrafai.

²⁰⁰ Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1996 m. liepos 8 d. *konsultacinė išvada dėl branduolinio ginklo panaudojimo bei grasinimo juo teisėtumo* / International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of July 8th of 1996. I.C.J. Reports, 1996.

Apžvelgus visas regionines ir pasaulines sutartis, reguliuojančias branduolinių ginklų panaudojimą bei Tarptautinio Teisingumo Teismo praktiką, kyla klausimas, kokia pozicija yra įtvirtinta vandenynų konstitucijoje – JT jūrų teisės konvencijoje. Konvencija, kaip ir daugelio klausimų, susijusių su kariniais veiksmais jūrose, nereguliuoja. Todėl, nesant tiesioginio draudimo, iš dalies būtų galima teigti, jog branduolinių ginklų bandymai yra leidžiami jūrose, jeigu jie neprieštarauja jau aptartam Konvencijos 301 straipsnio imperatyvui. Tačiau JT jūrų teisės konvencija negali būti aiškinama izoliuotai nuo kitų tarptautinių sutarčių ir bendrųjų tarptautinės teisės principų. Visų pirma regioniniai ir globaliniai valstybių susitarimai atspindi bendrą daugelio valstybių poziciją ir susirūpinimą skatinti susilaikyti nuo bet kokių branduolinio ginklo bandymų ar naudojimo jūrose, steigiant tam tikras apsaugines zonas. Iš dalies būtų galima teigti, kad šios sutartys, turėdamos pakankamai šalių, atspindi ne tik valstybių praktiką, tačiau kartu ir *opinio iuris*, o tai leistų teigti, jog draudimas vykdyti branduolinių ginklų bandymus jūrose yra tarptautinė paprotinė teisė. Šią poziciją sustiprina ir minėta Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinė išvada, kurioje yra pabrėžiama valstybių *erga omnes* pareiga vykdyti branduolinį nusiginklavimą. Svarbu paminėti ir JT jūrų teisės konvencijos XII dalį, kuri reglamentuoja valstybių pareigą saugoti ir išsaugoti jūros aplinką, daug dėmesio skiriant taršos prevencijai.²⁰¹ Atsižvelgiant į bendrą jūros ekosistemą ir branduolinių ginklų naikinamąją galią bei radiacijos sklaidą, vargu ar būtų galima teigti, jog toks ginklo panaudojimas bet kurioje jūros zonoje nesukeltų pasekmių ir kitoms jūrų erdvėms. Šiuo atveju branduolinio ginklo panaudojimas jūroje, naikinant jos florą ir fauną, prieštarauja JT jūrų teisės konvencijos 192 straipsniui. Remiantis šiais argumentais, darytina išvada, jog tarptautinė teisė draudžia branduolinio ginklo bandymų atlikimą bet kurioje jūros erdvėje.

²⁰¹ JT jūrų teisės konvencija, 192 ir 194 straipsniai.

3.4. Rajonas ir karinės veiklos vykdymas

JT jūrų teisės konvencija rajoną apibrėžia kaip jūrų ir vandenynų dugną bei jo gelmes, esančias už nacionalinės jurisdikcijos ribų.²⁰² Konvencijos 136 straipsnis teigia, jog Rajonas ir jo išteklių yra bendras žmonijos paveldas. Tačiau, dar prieš priimant JT jūrų teisės konvenciją, kilo daug klausimų dėl Rajono teisinio statuso, išryškėjant dviem skirtingoms pozicijoms. Pirmoji pozicija teigė, jog Rajonas yra *res nullius*, todėl šioje zonoje galima valstybių suvereniteto pretenzija. Remiantis šia idėja, valstybė galėtų naudoti Rajoną išskirtinai savo reikmėms ir kitos valstybės negalėtų trukdyti tokiam suvereniteto įgyvendinimui. Kita pozicija laikėsi nuomonės, jog Rajonas turi būti suvokiamas kaip *res communis* – atviras visoms valstybėms, kartu draudžiant bet kokias valstybių pretenzijas. Egzistuoja nuomonė, jog Rajono režimas turi būti suvokiamas ne kaip *sui generis*, bet kaip identiškas atvirosios jūros režimui, kurioje, kaip jau buvo aptarta, draudžiamos valstybių suvereniteto pretenzijos.²⁰³ Pastaroji idėja ir buvo įtvirtinta JT jūrų teisės konvencijoje, kurios 137 straipsnio 1 dalis draudžia valstybių pretenzijas į bet kurią Rajono dalį ar jo išteklius.

Konvencijos 141 straipsnis įtvirtina principą, jog Rajonas, kaip ir atviroji jūra, yra naudojamas tik taikiais tikslais. Deja, konvencija nepateikia „taikių tikslų“ sąvokos, todėl vėl kyla klausimas, ar taikus naudojimas turi būti suvokiamas kaip draudžiantis bet kokią karinę veiklą, ar vis dėlto kaip draudžiantis tik agresyvius, prieš kitą valstybę nukreiptus veiksmus. Aiškinant šią sąvoką, tai daryti būtina visos JT jūrų teisės konvencijos kontekste, siekiant suvokti pagrindinę konvencijos autorių idėją, kuriant vandenynų konstituciją. Visų pirma, aiškinant „taikių tikslų“ sąvoką, svarbu prisiminti daugelio mokslininkų nuomonę, jog Rajonas, kaip ir atviroji jūra, yra suprantami kaip *res communis* – bendras visos žmonijos paveldas, kuriame yra draudžiamos valstybių pretenzijos. Minėta, jog Rajono teisinis režimas, be tam tikrų išimčių, turėtų būti suvokiamas kaip panašus atvirosios jūros režimui. Todėl, remiantis tais pačiais principais, kurie teigia, jog atvirojoje jūroje galima karinė veikla (jeigu ji nėra nukreipta prieš kitą valstybę, suderinama su tarptautinės teisės principais ir

²⁰² *ibid.* 1 straipsnio 1 dalies 1 punktas.

²⁰³ ZEDALIS, R. Military Uses of Ocean Space and the Developing International Law of the Sea: An Analysis in the Context of Peacetime ASW. *San Diego Law Review*, 1979, Vol. 16, p. 652–653.

neprilygsta valstybės suvereniteto įgyvendinimui), logiška, jog tokia veikla yra galima ir Rajone.²⁰⁴

Tačiau, prieš padarant galutinę išvadą, būtina aptarti ir kitą Rajono naudojimo sąlygą, kuri nėra įtvirtinta atvirosios jūros režime, jog Rajonas ir jo išteklių yra bendras visos žmonijos paveldas.²⁰⁵ Panaši sąvoka taip pat naudojama ir Sutartyje dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, todėl kai kurie mokslininkai teigia, kad karinė veikla negali būti suvokiama kaip bendras visos žmonijos paveldas.²⁰⁶ Tačiau vargu ar su tokiu teiginiu galima sutikti. Visų pirma, atsižvelgiant į Rajono teisinį reguliavimą, įtvirtintą JT jūrų teisės konvencijos XI dalyje, daugiausiai dėmesio yra skiriama Rajono ekonominiams ištekliams. Todėl manytina, jog sąvoka „bendras visos žmonijos paveldas“ turėtų būti suprantama kaip valstybių teisių ir pareigų visuma, susijusi su ekonominių išteklių tyrinėjimu ir eksploatavimu.²⁰⁷

Svarbu pažymėti, jog veikla Rajone taip pat negali prieštarauti JT jūrų teisės konvencijos XII daliai, kuri reglamentuoja valstybių pareigą saugoti ir išsaugoti jūros aplinką.

Dėl šios priežasties, taip pat siekiant užkirsti kelią labiau išsivysčiusioms ir didesnes kariuomenes turinčioms valstybėms naudoti Rajono išteklius savo reikmėms, 1967 m. Jungtinių Tautų Generalinis sekretorius į 22-ąją Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos darbotvarkę įtraukė klausimus dėl giliojo jūros dugno sukūrimo.²⁰⁸ Dėl šio pasiūlymo, priėmus JT jūrų teisės konvenciją, be Rajono režimo, kartu buvo įsteigta ir Institucija (angl. *International Seabed Authority*). Manytina, kad Institucija galėtų imtis veiksmų ir uždrausti karinės veiklos įgyvendinimą, jei tokia veikla pažeistų Rajono ekosistemą. Šiuo atveju Institucija turėtų tokią kompetenciją, nes, remiantis JT jūrų teisės konvencijos 153 straipsnio 1 dalimi, Institucijai pavedama organizuoti, vykdyti ir kontroliuoti valstybių veiklą Rajone. Tuo tarpu Tarptautinis jūrų teisės tribunolas yra pažymėjęs, jog Institucija reguliuoja veiklą jūros dugne, kad būtų apsaugota dugno ekosistema.²⁰⁹ Taip pat svarbu paminėti, jog 1971 m.

²⁰⁴ *ibid.* p. 656.

²⁰⁵ JT Jūrų teisės konvencija, 136 straipsnis.

²⁰⁶ MARKOFF, M. G. Disarmament and Peaceful Purposes Provision in The 1967 Outer Space Treaty. *Journal of Space Law*, 1976, Vol. 4, p. 26.

²⁰⁷ ZEDALIS, R. Military Uses of Ocean Space and the Developing International Law of the Sea: An Analysis in the Context of Peacetime ASW. *San Diego Law Review*, 1979, Vol. 16, p. 657.

²⁰⁸ GUNTRIP, E. The Common Heritage of Mankind: An Adequate Regime for Managing the Deep Seabed? *Melbourne Journal of International Law* 376, 2003, p. 379.

²⁰⁹ Tarptautinis jūrų teisės tribunolas. 2011 m. vasario 1 d. *konsultacinė išvada dėl valstybių atsakomybės ir pareigų, kurios remia asmenų ir įmonių veiklą Rajone* / International Tribunal for the Law of the Sea,

Sutartis, draudžianti branduolinių ginklų ir kitų masinio naikinimo ginklų laikymą jūros dugne, vandenyno dugne ir jo gelmėse, draudžia jūros dugne už valstybės nacionalinių jurisdikcijos ribų (12 jūrmylių) laikyti branduolinius ginklus, kitus masinio naikinimo ginklus bei statyti bet kokias konstrukcijas, susijusias su šiais ginklais.²¹⁰ Atsižvelgiant į tai, jog šios sutarties draudimai buvo pripažinti ir valstybių, nesančių sutarties šalimis, galima teigti, jog vienas iš karinės veiklos apribojimų Rajone yra branduolinių ir masinių naikinimo ginklų bei su jais susijusių konstrukcijų laikymas (ar statymas) jūros dugne.²¹¹

Apibendrinant šį reguliavimą, daroma išvada, jog karinė veikla Rajone nėra draudžiama, tačiau, kaip ir visais atvejais, ji turi būti nenukreipta prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, nepažeisti kitų valstybių teisių įgyvendinimo Rajone bei JT jūrų teisės konvencijos XII dalyje įtvirtintų aplinkos apsaugos principų ir neprieštarauti bendro visos žmonijos paveldo koncepcijai. Taip pat valstybės Rajone neturėtų laikyti ar konstruoti branduolinių ar kitokio masinio naikinimo ginklų bei su šiais ginklais susijusių konstrukcijų.

Responsibilities and obligations of States sponsoring persons and entities with respect to activities in the Area, Advisory opinion of February 1st, 2011.

²¹⁰1971 m. Sutartis draudžianti branduolinių ginklų ir kitų masinio naikinimo ginklų laikymą jūros dugne, vandenyno dugne ir jo gelmėse (Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof (Seabed Treaty)). *United Nations Treaty Series*, 1974, Vol. 955, I ir II straipsniai.

²¹¹ BOCZEK, B. A. The Peaceful Purposes Reservation of the UN Convention on the Law of the Sea. *Ocean Yearbook Online*, 1989, Vol. 8, Issue 1, p. 355.

Išvados

1. Pakrantės valstybės savo vidaus vandenyse ir jų dugne gali įgyvendinti bet kokią karinę veiklą, kuri yra suderinama su tarptautinės teisės principais, o užsienio valstybių karinė veikla yra draudžiama. Teritorinėje jūroje, tarptautinei laivybai naudojamuose sąsiauriuose ir salyno vandenyse pakrantės valstybė analogiškai įgyvendina bet kokią karinę veiklą kaip ir vidaus vandenyse, tačiau tokia veikla yra ribojama užsienio valstybių taikaus plaukimo (tarptautinei laivybai naudojamų sąsiaurių atveju – tranzitinio plaukimo) teisės, t. y. valstybės karinė veikla negali trukdyti įgyvendinti taikaus plaukimo užsienio valstybės karo laivui. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į Korfu sąsiaurio ir Nikaragvos bylose suformuotus principus, jog karo laivas, įgyvendindamas taikaus plaukimo teisę ir esant trukdžiams, kurie neleidžia pilna apimtimi pasinaudoti tokia teise, gali panaudoti atitinkamo laipsnio karinę jėgą, kuri turėtų apsiriboti proporcingomis atsakomosiomis priemonėmis, siekiant užtikrinti taikaus plaukimo teisės įgyvendinimą.
2. Specifinė IEZ prigimtis lemia šios erdvės nepriklausomumą, kurios režimą turime aiškinti atskirai nuo atvirosios jūros, prioritetą teikiant pakrantės valstybės saugumui. Pakrantės valstybės IEZ yra galima tik tokia užsienio valstybių karinė veikla, kuri nekelia pavojaus tarptautinei taikai ir pakrantės valstybės saugumui. Kiekvienu atveju svarbu individualiai įvertinti pačios karinės veiklos pobūdį ir mastą. Tuo tarpu pakrantės valstybė savo IEZ gali vykdyti karinę veiklą, kuri neprieštarauja bendriesiems tarptautinės teisės principams. Tokių veiksmų teisėtumą lemia palankesnė pakrantės valstybės geografinė padėtis IEZ atžvilgiu, taip pat tokiais veiksmais valstybė ne tik nekelia sau grėsmės, tačiau kartu sustiprina savo nacionalinį saugumą. Visais atvejais tiek užsienio valstybės, tiek ir pakrantės valstybės, IEZ vykdydamos karinę veiklą, nenukreiptą prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, turi nepažeisti kitoms šalims šioje zonoje suteiktų teisių ir laisvių. Analogiškas reguliavimas yra taikomas ir kontinentiniam šelfui dėl panašaus kontinentinio šelfo ir IEZ teisinio režimo.
3. JT jūrų teisės konvencija įtvirtina specifinį karo laivų statusą, kuris pats savaime neeliminuoja karo laivų iš atvirosios jūros erdvės, o karinių manevrų leidžiamumas atvirojoje jūroje jau nuo seno yra pripažįstamas kaip paprotinė tarptautinės teisės norma.

Taip pat JT jūrų teisės konvencijoje įtvirtintas imperatyvas, jog atviroji jūra yra naudojama taikiems tikslams, turi būti suprantamas kaip draudžiantis agresiją prieš kitą valstybę, tačiau ne kaip draudžiantis bet kokią karinę veiklą. Šiuo atveju valstybės, vykdydamos karinę veiklą, nenukreiptą prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, turėtų atsižvelgti į kitų valstybių teises ir laisves atvirojoje jūroje ir jų nepažeisti, taip pat tokia karinė veikla visais atvejais turi būti suderinama su pareiga saugoti ir išsaugoti jūros aplinką ir jos ekosistemą. Galiausiai kariniai veiksmai patys savaime negali prieštarauti tarptautinės teisės principams, įskaitant jėgos panaudojimą ar grasinimą ja prieš kitą valstybę, bei įgyvendinti bet kokios formos valstybės suverenitetą atvirojoje jūroje. Panašus reguliavimas yra taikomas ir Rajonui, kuriame karinė veikla nėra draudžiama, tačiau ji turi būti nenukreipta prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, nepažeisti kitų valstybių teisių įgyvendinimo Rajone bei JT jūrų teisės konvencijos XII dalyje įtvirtintų aplinkos apsaugos principų ir neprieštarauti bendro visos žmonijos paveldo koncepcijai.

4. Branduolinių ir kitų masinio naikinimo ginklų bandymus draudžiančios sutartys, turėdamos pakankamai valstybių narių ir atspindinčios *opinio iuris*, leidžia teigti, jog toks draudimas yra tarptautinės paprotinės teisės norma. Taip pat egzistuoja valstybių *erga omnes* pareiga vykdyti branduolinį nusiginklavimą, o JT jūrų teisės konvencija reglamentuoja valstybių pareigą saugoti ir išsaugoti jūros aplinką, daug dėmesio skiriant taršos prevencijai. Atsižvelgiant į bendrą jūros ekosistemą ir branduolinių ginklų naikinamąją galią bei radiacijos sklaidą, negalima teigti, jog toks ginklo panaudojimas bet kurioje jūros zonoje nesukeltų pasekmių ir kitoms jūrų erdvėms. Šiuo atveju branduolinio ginklo panaudojimas jūroje, naikinant jos florą ir fauną, prieštarauja JT jūrų teisės konvencijos pagrindinei idėjai, kuri yra skirta jūrų erdvių išsaugojimui.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Jungtinių Tautų Chartija. *Valstybės žinios*, 2002-02-13, Nr. 15-557.
2. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija. *Valstybės žinios*, 2003-11-13, Nr. 107-4786.
3. Konvencija dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos. *Valstybės žinios*, 2002-04-17, Nr. 40-1472.
4. Sutartis dėl branduolinio ginklo neplatavimo. *Valstybės žinios*, 2007-12-28, Nr. 137-5569.
5. Sutartis dėl valstybių veiklos tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų. *Valstybės žinios*, 2013-02-20, Nr. 19-924.
6. Špicbergeno salyno sutartis, pasirašyta 1920 m. vasario 9 d. Paryžiuje. *Valstybės žinios*, 2013-02-16, Nr. 18-887.
7. Tarptautinio Teisingumo Teismo Statutas. *Valstybės žinios*, 2002-02-13, Nr. 15-557.
8. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. *Valstybės žinios*, 2002-02-06, Nr. 13-480.
9. Konvencijoje dėl Alandų salų delimitarizavimo ir neutralizavimo (Convention on the Demilitarisation of the Aland Islands). *League of Nations Treaty Series*, 1922, Vol. 9.
10. Antarktikos sutartis (The Antarctic Treaty). *United Nations Treaty Series*, 1961-08-04, Vol. 402.
11. 1996 m. Pelindabos sutartis (African Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty (the Pelindaba Treaty)). *International Legal Materials*, 2009, Vol. 35.
12. 1996 m. Pelindabos sutartis Pirmasis protokolas (Protocol I to the Pelindaba Treaty), [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://disarmament.un.org/treaties/t/pelindaba_1>.
13. 1996 m. Pelindabos sutartis Antrasis protokolas (Protocol II to the Pelindaba Treaty), [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://disarmament.un.org/treaties/t/pelindaba_2 1 straipsnis>.
14. 1995 m. Bankoko sutartis (1955 Treaty on the Southeast Asia Nuclear-Weapon-Free Zone (the Treaty of Bangkok)). *United Nations Treaty Series*, 1995, Vol. 1981.

15. 1989 m. JAV ir Sovietų Sąjungos bendras susitarimas dėl taikaus plaukimo teisės karo laivams (1989 USA-USSR: Joint statement with attached uniform interpretation of rules of international law governing innocent passage). *International Legal Materials*, 1989, Vol. 28, Issue 6.
16. 1985 m. Rarotongos sutartis (Treaty of Rarotonga Establishing a South Pacific Nuclear-Free Zone (the Rarotonga Treaty), *United Nations Treaty Series*, 1986, Vol. 1676.
17. 1971 m. Sutartis draudžianti branduolinių ginklų ir kitų masinio naikinimo ginklų laikymą jūros dugne, vandenyno dugne ir jo gelmėse (Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Seabed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof (Seabed Treaty)). *United Nations Treaty Series*, 1974, Vol. 955.
18. 1970 m. rugpjūčio 8 d. Lotynų Amerikos valstybių pareiškimas dėl jūrų teisės (Limos deklaracija) (The Declaration of Latin American States on the Law of the Sea (The Lima Declaration) of 8 August 1970). *New directions in the Law of the Sea, Documents*, 1973, Vol. I.
19. 1970 m. gegužės 8 d. Montevideo pareiškimas dėl jūrų teisės (The Montevideo Declaration on the Law of the Sea of 8 May 1970). *New directions in the Law of the Sea, Documents*, 1973, Vol. I.
20. 1967 m. Tlatelolco sutartis dėl branduolinių ginklų uždraudimo Lotynų Amerikoje ir Karibuose (Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean (Tlatelolco Treaty)). *United Nations Treaty Series*, 1968, Vol. 634.
21. 1967 m. Tlatelolco sutartis dėl branduolinių ginklų uždraudimo Lotynų Amerikoje ir Karibuose Antrasis protokolai (Additional Protocol II to the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean), [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://disarmament.un.org/treaties/t/tlateloco_p2>.
22. 1963 m. Sutartis draudžianti branduolinių ginklų bandymus atmosferoje, kosmoso erdvėje ir po vandeniu (Treaty banning nuclear weapon tests in the atmosphere, in outer space and under water). *United Nations Treaty Series*, 1963, Vol. 480.
23. 1985 m. Rarotongos sutarties Antrasis protokolai (Protocol 2 to the South Pacific Nuclear Free Zone Treaty). *United Nations Treaty Series*, 1988, Vol. 1971.
24. 1958 m. Konvencija dėl kontinentinio šelfo (Convention on the Continental Shelf). *United Nations Treaty Series*, 1964, Vol. 499.

25. 1958 m. Konvencija dėl atvirosios jūros (Convention on the High Seas). *United Nations Treaty Series*, 1963-01-03, Vol. 450, p. 11.
26. 1936 m. Montrė konvencija dėl sąsiauriams taikomo režimo (Convention regarding the regime of the straits signed at Montreux, July 20 th, 1936). *League of Nations Treaty Series*, 1936-12-11, Vol. 173, p. 214–241.

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos karinės jėgos naudojimo statuto patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-04-28, Nr. 35-974.
3. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1998-05-27, Nr. 49-1325.
4. Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-05-24, Nr. 42-1192.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos jūros rajono apsaugos sistemos funkcionavimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 1996-08-07, Nr. 75-1811.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl užsienio valstybių karo ir valstybinį statusą turinčių laivų įplaukimo į Klaipėdos valstybinį jūrų uostą ir buvimo jame taisyklių, paraiškų švartuoti Lietuvos karo laivus teikimo ir nagrinėjimo taisyklių ir Klaipėdos valstybinio jūrų uosto nekarinėje teritorijoje esančių krantinių, rezervuojamų budintiems Lietuvos karo laivams ir užsienio valstybių karo laivams pirmumo teise švartuoti ir stovėti, sąrašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2006-03-23, Nr. 32-1134, II skyriaus 4 punktas.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis “Dėl prisijungimo prie 1958 m. Ženevos konvencijos dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos”. 1992-01-10, Nr. 24p.

Užsienio valstybių teisės aktai:

1. 1987 m. Naujosios Zelandijos laisvosios atominės zonos, nusiginklavimo ir ginklų kontrolės įstatymas (New Zealand Nuclear Free Zone, Disarmament, and Arms Control Act 1987) [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.govt.nz/act/public/1987/0086/latest/DLM115116.html>>.

2. 1993 m. sausio 4 d. Brazilijos nacionalinis teritorinės jūros, gretutinės zonos, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo įstatymas Nr. 8.617 (Law No. 8.617 of 4 January 1993, on the territorial sea, the contiguous zone, the exclusive economic zone and the continental shelf), [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/BRA_1993_8617.pdf>.
3. Estijos Respublikos Vyriausybės sprendimas dėl laivų navigacijos Estijos Respublikos teritorinėje jūroje ir vidaus vandenyse (Decision of the Government of the Estonian Republic on Navigation of Ships through the Territorial Sea and the Internal Waters of the Estonian Republic) [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/EST_1992_Decision.pdf>.

Specialioji literatūra

Knygos ir vadovėliai:

1. VADAPALAS, V. *Tarptautinė Teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
2. KATUOKA, S. *Tarptautinė jūrų teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1997.
3. ATTARD, J. D. *The exclusive economic zone in international law*. Oxford: Clarendon Press, 1987.
4. BROWN, E. D. *The UN Convention on the Law of the Sea, 1982: a guide for national policy making, legislation and administration. Book 3, maritime zones under the UN Convention II : exclusive economic zone, exclusive fishing zone and continental shelf*. London: Commonwealth Secretariat, 1991.
5. BROWNLIE, I. *International law and the use of force by states*. Oxford: Clarendon Press, 1963.
6. CHURCHILL, R. R.; LOWE, V. A. *Law of the Sea*. Manchester: Manchester University Press, 1999, p. 54–56.
7. Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, Office of Legal Affairs. *The Law of the sea: exclusive economic zone: legislative history of Articles 56, 58 and 59 of the United Nations Convention on the Law of the Sea*. New York : United Nations, 1992.

8. KLEIN, N.; MOSSOP, J.; ROTHWELL, D. R. *Maritime Security: International Law and Policy Perspectives from Australia and New Zealand*. London and New York: Routledge, 2010, Vol. XXIV, p. 61–62.
9. NGANTCHA, F. *The right of innocent passage and the evolution of the international law of the sea*. s.l.: Pinter Pub Ltd, 1990.
10. O'CONNELL. *International Law of the Sea, Vol. I*. Oxford, UK: Oxford University Press, 1982, p. 274–297.
11. ROACH, J. A.; SMITH, R. W. *United States Responses to Excessive Maritime Claims*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1996.
12. ROACH, J.; SMITH, W. R. *United States Responses*. Netherlands: Springer, 1996, p. 302–309.
13. ROTHWELL, D. R.; STEPHENS, T. *The International law of the Sea*. Hart Publishing: Oxford, 2010.
14. SCHEIBER, N. H.; KWON, M. S. *Securing the Ocean for the Next Generation*. Berkeley: Law of the Sea Institute, 2013, p. 26.
15. SHAW, M. N. *International law*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2008.
16. TANAKA, Y. *The international law of the sea*. Cambridge: Cambridge university press, 2012.
17. VICUNA, O. F. *The Exclusive Economic Zone: Regime and Legal Nature Under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Moksliniai straipsniai:

1. ISOKAITĖ, I. Baltijos regiono valstybių jūros erdvių reglamentavimo teisiniai ypatumai. *Teisė*, 2009, t. 73.
2. ABARD, M. C. JR. A Nuclear Weapon-Free Southeast Asia and its Continuing Strategic Significance. *Contemporary Southeast Asia*, 2005, Vol. 27.
3. ACEVES, W. J. The Freedom of Navigation Program: A Study of the Relationship Between Law and Politics. *Hastings International and Comparative Law Review*, 1995, Vol. 19.
4. BOCZEK, B. A. The Peaceful Purposes Reservation of the UN Convention on the Law of the Sea. *Ocean Yearbook Online*, 1989, Vol. 8, Issue 1.

5. BROWN, E. D. Freedom of the Sea Versus the Common Heritage of Mankind: Fundamental Principles in Conflict. *San Diego Law Review*, 1983, Vol. 20.
6. BROWN, E. D. The Legal Regime of Inner Space: Military Aspects. *Current Legal Problems*, 1969, 22 (1): 181-204.
7. BURGESS, J. P. The Politics of the South China Sea: Territoriality and International Law. *SAGE Publications*, 2003, Vol. 34.
8. BURLAGE, J. Making Friends and Influencing other Navies. *Navy Times*, 1993, Nov. 1.
9. CHURCHILL, R. The impact of state practice on the jurisdictional framework contained in the LOS Convention. *Martinus Nijhoff*, 2005.
10. FRANCONI, F. Peacetime use of Force, Military Activities, and the New Law of the Sea. *Cornell International Law Journal*, 1985, Volume 18, Issue 2, Article 3.
11. GALDORESI, G. V.; KAUFMAN, A. G. Military Activities in the Exclusive Economic Zone: Preventing Uncertainty and Defusing Conflict. *California Western International Law Journal*, 2001, Vol. 32.
12. GUNTRIP, E. The Common Heritage of Mankind: An Adequate Regime for Managing the Deep Seabed? *Melbourne Journal of International Law* 376, 2003.
13. HARGROVE, J. L. The Nicaragua Judgment and the Future of the Law of Force and Self Defense. *American Journal of International Law*, 1987, Vol. 81, Issue 1.
14. LOWE, A. V. The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations and the Contemporary Law of the Sea. *International Law Studies, The Law of Naval Operations*, 1991, Vol. 64.
15. MACDONALD, S. R. The Nicaragua Case: New Answers to Old Questions. *Canadian Yearbook of International Law*, 1986, Vol. 24.
16. MARKOFF, M. G. Disarmament and Peaceful Purposes Provision in The 1967 Outer Space Treaty. *Journal of Space Law*, 1976, Vol. 4.
17. NANDAN, N. S. The Exclusive Economic Zone: A historical perspective, in *The Law and the Sea: Essays in memory of Jean Carroz (U. N. Food and Agriculture Organization)*, 1987.
18. PEDROZO, R. Close Encounters at Sea: The USNS Impeccable Incident. *Naval War College Review*, Summer 2009, Vol. 62, No. 3.

19. PEDROZO, R. Military Activities in the Exclusive Economic Zone: East Asia Focus. *Naval War College Review*, 2014, Vol. 90.
20. PIRTLE, C. E. Military Uses of Ocean Space and the Law of the Sea in the New Millennium. *Ocean Development & International Law*, 2000, Vol. 31.
21. RONZITTI, N. Military uses of the Sea. [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lawexplores.com/military-uses-of-the-sea-natalino-ronzitti/#law-9780199683949-chapter-18-note-1791>>.
22. SHEARER, I. Military Activities in the Exclusive Economic Zone: The Case of Aerial Surveillance. *Ocean Yearbook*, Vol. 17.
23. SONG, Y. The PRC's Peacetime Military Activities in Taiwan's EEZ: A Question of Legality. *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 2001, Vol. 16, Issue 4.
24. STEPHENS, D. G. The impact of the 1982 law of the sea convention on the conduct of peacetime naval/military operations. *California Western International Law Journal*, 1998–1999, Vol. 29: No. 2, Article 3.
25. TREVES, T. Military Installations, Structures, and Devices on the Seabed. *The American Journal of International Law*, 1980, Vol. 74, No. 4.
26. VALENCIA, M. Intelligence Gathering, the South China Sea, and the Law of the Sea. [interaktyvus; žiūrėta 2017 vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.nautilus.org/publications/essays/napsnet/forum/Valencia_SCS>.
27. VALENCIA, M. J.; AMAE, Y. Regime Building in the East China Sea. *Ocean Development & International Law*, 2003, Vol. 34.
28. VAN DYKE, J. M. Military exclusion and warning zones on the high seas. *Marine Policy*, 1991, Vol. 15, Issue 3.
29. VAN DYKE, J. M. Military ships and planes operating in the exclusive economic zone of another country. *Marine Policy*, 2004, Vol. 28.
30. VICUNA, O. F. Toward an Effective Management of High Seas Fisheries and the Settlement of Pending Issues of the Law of the Sea. *Ocean Development & International Law*, 1993, Vol. 24.
31. VUKAS, B. Peaceful Uses of the Sea, Denuclearization and Disarmament. *A Handbook on the New Law of the Sea*, 1995.

32. WALDOCK, C. H. M. The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law. *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, 1952.
33. WALLACE, M. The Right of Warships to Operate in the Exclusive Economic Zone as Perceived by Delegates to the Third United Nations Law of the Sea Convention in *International Navigation: Rocks and Shoals Ahead?* Law of the Sea Institute, 1988.
34. WIEGAND, J. S. Seizures of United States Fishing Vessels – The Status of the Wet War. *San Diego Law Review*, 1969, Vol. 6.
35. WOLFRUM, R. Military Activities on the High Seas: What are the Impacts of the U.N. Convention on the Law of the Sea? *International Law Studies, US Naval War College*, 1998, Vol. 71.
36. WOLFRUM, R. Restricting the Use of the Sea to Peaceful Purposes: Demilitarization in Being? *German Yearbook of International Law*, 1981, Vol. 24.
37. ZEDALIS, R. Military Uses of Ocean Space and the Developing International Law of the Sea: An Analysis in the Context of Peacetime ASW. *San Diego Law Review*, 1979, Vol. 16.

Teismų praktika

Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika:

1. Tarptautinis Teisingumo Teismas. 2016 m. spalio 5 d. sprendimas *Įsipareigojimų, susijusių su derybomis dėl branduolinio ginklavimosi lenktynių ir nusiginklavimo byloje (Maršalo Salos prieš Pakistaną)* / International Court of Justice, *Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. Pakistan) case*, Judgement of October 5th, 2016. I.C.J. Reports, 2016.
2. Tarptautinis Teisingumo Teismas. 2016 m. spalio 5 d. sprendimas *Įsipareigojimų, susijusių su derybomis dėl branduolinio ginklavimosi lenktynių ir nusiginklavimo byloje (Maršalo Salos prieš Jungtinę Karalystę)* / International Court of Justice, *Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. United Kingdom) case*, Judgement of October 5th, 2016. I.C.J. Reports, 2016.

3. Tarptautinis Teisingumo Teismas. 2016 m. spalio 5 d. sprendimas *Isipareigojimų, susijusių su derybomis dėl branduolinio ginklavimosi lenktynių ir nusiginklavimo byloje (Maršalo Salos prieš Indiją)* / International Court of Justice, *Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. India) case*, Judgement of October 5th, 2016. I.C.J. Reports, 2016.
4. Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1996 m. liepos 8 d. konsultacinė išvada dėl branduolinio ginklo panaudojimo bei grasinimo juo teisėtumo / International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of July 8th of 1996. I.C.J. Reports, 1996.
5. Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1986 m. birželio 27 d. sprendimas *Karinių ir kvazi karinių veiksmų prieš Nikaragvą byloje (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas)* / International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) case*, Judgement of June 27th, 1986. I.C.J. Reports, 1986.
6. Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1974 m. liepos 25 d. sprendimas *Žuvininkystės jurisdikcijos byloje (Didžioji Britanija prieš Islandiją)* / International Court of Justice, *Fisheries Jurisdiction (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland) case*, Judgement of April 25 th, 1974. I.C.J. Reports, 1974.
7. Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1974 m. gruodžio 20 d. sprendimas *Branduolinių ginklų bandymų byloje (Naujoji Zelandija prieš Prancūziją)* / International Court of Justice, *Nuclear Tests (New Zealand v. France) case*, Judgement of December 20th, 1974. I.C.J. Reports, 1974.
8. Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1974 m. gruodžio 20 d. sprendimas *Branduolinių ginklų bandymų byloje (Australija prieš Prancūziją)* / International Court of Justice, *Nuclear Tests (Australia v. France) case*, Judgement of December 20th, 1974. I.C.J. Reports, 1974.
9. Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1951 m. gruodžio 18 d. sprendimas *Anglo-Norwegian žuvininkystės byloje, (Jungtinė Karalystė prieš Norvegiją)* / International Court of Justice, *Anglo-Norwegian fisheries (United Kingdom v. Norway) case*, Judgement of 18th December, 1951. I.C.J. Reports, 1951.

10. Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1949 m. balandžio 9 d. sprendimas *Korfu sąsiaurio byloje (Didžioji Britanija prieš Albaniją)* / International Court of Justice, *Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania) case*, Judgement of April 9th, 1949. I.C.J. Reports, 1949.
11. Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1974 m. liepos 25 d. sprendimas *Žuvininkystės jurisdikcijos byloje (Didžioji Britanija prieš Islandiją)* / International Court of Justice, *Fisheries Jurisdiction (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland) case*, Judgement of April 25 th, 1974. I.C.J. Reports, 1974, Teisėjo Nagendra Singh atskiroji nuomonė.

Kitų teisminių institucijų praktika:

1. Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas. 1927 m. rugsėjo 7 d. sprendimas *S.S. „Lotus“ byloje (Prancūzija prieš Turkiją)* / Permanent Court of International Justice, *S. S. Lotus (France v. Turkey) case*, Judgement of September 7th, 1927. Series A.– No. 10.
2. Tarptautinis jūrų teisės tribunolas. 1999 m. liepos 1 d. sprendimas *M/V „Saiga“ (No. 2) byloje (Seint Vincentas ir Grenadinai prieš Gvinėją)* / International Tribunal for the Law of the Sea, *M/V „Saiga“ (No. 2) (Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea) case*, Judgement of 1th July, 1999.
3. Tarptautinis jūrų teisės tribunolas. 2011 m. vasario 1 d. *konsultacinė išvada dėl valstybių atsakomybės ir pareigų, kurios remia asmenų ir įmonių veiklą Rajone* / International Tribunal for the Law of the Sea, *Responsibilities and obligations of States sponsoring persons and entities with respect to activities in the Area*, Advisory opinion of February 1st, 2011.
4. Nuolatinis arbitražo teismas. 1910 m. rugsėjo 7 d. sprendimas *Šiaurės Atlanto pakrantės žvejybos byloje (Didžioji Britanija prieš Jungtines Amerikos Valstijas)* / Permanent Court of Arbitration, *The North Atlantic Coast Fisheries Case (Great Britain v. United States of America)*, Award of September 7th, 1910, Reports of International Arbitral Awards, Vol. XI, p. 167–226.
5. Tyrimo komisija. 1933 m. birželio 30 d. ir 1935 m. sausio 5d. pranešimas *S.S. „I’m Alone“ byloje (Kanada prieš Jungtines Amerikos Valstijas)* / Commission of Enquiry,

- S.S. „I'm Alone“ (Canda v. United Sates)*, Award of June 30th, 1933 and 5th of January, 1935. Reports of International Arbitral Awards, Vol. III.
6. Tyrimo komisija. 1962 m. kovo 23 d. pranešimas *The Red Crusader byloje (Danijos Karalystė prieš Jungtinę Karalystę)* / Commission of Enquiry, *The Red Crusader case (Denmark Kingdon v. United Kingdom)*, Award of March 23th, 1962. Reports of International Arbitral Awards, Vol. XXIX.

Užsienio valstybių nacionalinių teismų praktika:

1. Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Jūrų Teismas. *1817 m. sprendimas „The Le Louis“ byloje*. Dodson's Admiralty Reports, 1817.
2. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. *1826 m. sprendimas „The Marianna Flora“ byloje*. 24 U.S. 11 Wheat. 1 1, 1826.

Kita praktinė medžiaga

1. 2004 m. balandžio 28 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija S/RES/1540 (2004).
2. 2006 m. spalio 14 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija S/RES/1718 (2006).
3. 2009 m. birželio 12 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija S/RES/1874 (2009).
4. 2010 m. sausio 12 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija A/RES/64/44.
5. 2010 m. Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos kalbos mokėjimo įgyvendinimo vadovas (Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements) Doc 9835 AN/453.
6. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo prezidento Rüdiger Wolfrum pareiškimas „Navigacijos laisvė: nauji iššūkiai“ (Statement by Rüdiger Wolfrum president of International Tribunal for the Law of the Sea „Freedom of Navigation: New Challenges“) [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/statements_of_president/wolfrum/freedom_navigation_080108_eng.pdf>.

7. 1972 m. sausio 18–25 d. Azijos ir Afrikos konsultacinio komiteto pranešimas 13-tojoje sesijoje Lagose (Report of the Thirteenth Session of the Asian-African Consultative Committee, Lagos, 18–25 January 1972).
8. „*Japanese Fishermen and the Bikini Atoll H-bomb Blast*“ [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://adst.org/2013/03/japanese-fishermen-and-the-bikini-atoll-h-bomb-blast/>>.

Valstybių pareiškimai ir pranešimai

1. Bangladešo pareiškimas, padarytas prisijungiant prie JT jūrų teisės konvencijos. *Jūrų teisės konvencija: Pareiškimai ir pranešimai (United Nations Convention on the Law of the Sea: Declarations and Statements)*, [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Spain Upon signature>.
2. Brazilijos pareiškimas, padarytas prisijungiant prie JT jūrų teisės konvencijos. *Jūrų teisės konvencija: Pareiškimai ir pranešimai (United Nations Convention on the Law of the Sea: Declarations and Statements)*, [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Spain Upon signature>.
3. Indijos pareiškimas, padarytas prisijungiant prie JT jūrų teisės konvencijos. *Jūrų teisės konvencija: Pareiškimai ir pranešimai (United Nations Convention on the Law of the Sea: Declarations and Statements)*, [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Spain Upon signature>.
4. Ispanijos pareiškimas, padarytas prisijungiant prie JT jūrų teisės konvencijos. *Jūrų teisės konvencija: Pareiškimai ir pranešimai (United Nations Convention on the Law of the Sea: Declarations and Statements)*, [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Spain Upon signature>.
5. Malaizijos pareiškimas, padarytas prisijungiant prie JT jūrų teisės konvencijos. *Jūrų teisės konvencija: Pareiškimai ir pranešimai (United Nations Convention on the Law of the Sea: Declarations and Statements)*, [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. sausio 20

- d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Spain Upon signature>.
6. Pakistano pareiškimas, padarytas prisijungiant prie JT jūrų teisės konvencijos. *Jūrų teisės konvencija: Pareiškimai ir pranešimai (United Nations Convention on the Law of the Sea: Declarations and Statements)*, [interaktyvus; žiūrėta 2017 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Spain Upon signature>.
 7. 1973 m. gruodžio 11 dienos prezidento Niksono memorandumas pareikštas Valstybės sekretoriui (11 December 1973 memorandum by President Nixon to the Secretary of State), *International Law Materials*, 1974, Vol. 500.
 8. Prezidento deklaracija Nr. 2667 dėl Jungtinių Amerikos Valstijų kontinentinio šelfo dugno ir jo gelmių gamtos išteklių (Presidential Proclamation No. 2667, Policy of the United States with Respect to the Natural Resources of the Subsoil and Sea-Bed of the Continental Shelf). *10 Federal Register 12303*, 1945-09-28.
 9. Prezidento deklaracija Nr. 2668 dėl Jungtinių Amerikos Valstijų pakrantės žvejybos tam tikrose atvirosios jūros zonose (Presidential Proclamation No. 2668, Policy of the United States with Respect to Coastal Fisheries in Certain Areas of the High Seas), *10 Federal Register 12303*, 1945-09-28.

Travaux préparatoires

1. Jungtinių Tautų Tarptautinės teisės komisijos pranešimas skirtas Jungtinių Tautų Generalinei Asamblėjai (Report of the International Law Commission to the General Assembly). *Yearbook of the International Law Commission*, 1956, Vol. 2.
2. 1956 m. Jungtinių Tautų tarptautinės teisės komisijos Jūrų teisės straipsnių su komentarais projektas (Articles concerning the Law of the Sea with commentaries). *Yearbook of the International Law Commission*, 1956, Vol. 2.
3. Jungtinių Tautų jūrų teisės konferencija. *U.N. Doc. Official Records 83*, 1958-04-01, A/Conf. 13/C.4/L.57.
4. Jungtinių Amerikos Valstijų delegacijos pranešimas Jungtinių Tautų jūrų teisės konferencijoje. *Digest of International Law*, 1965, Vol. 546.

5. 2014 m. balandžio 24 d. Maršalo Salų prašymas dėl bylos iškėlimo prieš Indijos Respubliką *Įsipareigojimų, susijusių su derybomis dėl branduolinio ginklavimosi lenktynių ir nusiginklavimo byloje (Maršalo Salos prieš Indiją)* Tarptautiniame Teisingumo Teisme / Application of April 4th, 2014 instituting proceedings against the Republic of India in *Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. India) case*, International Court of Justice. I.C.J. Reports, 2015.
6. 1973 m. gegužės 9 d. Naujosios Zelandijos prašymas dėl bylos iškėlimo *Branduolinių ginklų bandymų byloje (Naujoji Zelandija prieš Prancūziją)* Tarptautiniame Teisingumo Teisme / Application of May 9th, 1973 instituting proceedings in *Nuclear Tests (Australia v. France) case*, International Court of Justice. I.C.J. Reports, 1974.

Kiti šaltiniai

1. 2017 m. vasario 13 d. interviu su mjr. Martynu Bandza dėl Lietuvos Respublikos IEZ naudojimo kariniais tikslais.

Santrauka

Jūrų naudojimas kariniais tikslais

Magistriniame darbe analizuojamas karinės veiklos, nenukreiptos prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, galimumas ir intensyvumas skirtingose jūros erdvėse. Pirmojoje darbo dalyje aptariamas karinės veiklos galimumas vidaus vandenyse ir teritorinėje jūroje. Taip pat analizuojama taikaus plaukimo teisė, jos ryšys su pakrantės ir užsienio valstybių vykdoma karine veikla. Tiriamajame darbe aptariamas tarptautinei laivybai naudojamų sąsiaurių režimas ir perskridimo teisė bei Lietuvos Respublikos teritorinės jūros problematika karinės veiklos kontekste. Daroma išvada, jog pakrantės valstybės savo vidaus vandenyse ir jų dugne gali įgyvendinti bet kokią karinę veiklą, kuri yra suderinama su tarptautinės teisės principais, o teritorinėje jūroje tokia veikla yra ribojama užsienio valstybių taikaus plaukimo teisės. Antroji darbo dalis yra skirta išskirtinės ekonominės zonos režimo analizei. Šioje dalyje yra pateikiama išskirtinės ekonominės zonos prigimties, genezės ir valstybių pretenzijų analizė. Daug dėmesio skiriama Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos nuostatų aiškinimui ir pakrantės valstybės jėgos panaudojimui išskirtinėje ekonominėje zonoje klausimui. Tiriamajame darbe pateikiamas praktinis problemų sprendimo būdas ir Lietuvos Respublikos išskirtinės ekonominės zonos naudojimo kariniais tikslais praktika. Analizuojamas kontinentinio šelfo naudojimas kariniais tikslais be pakrantės valstybės sutikimo. Nustatyta, jog pakrantės valstybės išskirtinėje ekonominėje zonoje yra galima tik tokia užsienio valstybių karinė veikla, kuri nekelia pavojaus tarptautinei taikai ir pakrantės valstybės saugumui. Trečioji darbo dalis yra skirta karinės veiklos įgyvendinimui atvirojoje jūroje. Šioje dalyje bandoma išsiaiškinti kokio intensyvumo karinė veikla yra leidžiama atvirojoje jūroje bei kokios yra tokios veiklos įgyvendinimo sąlygos. Daroma išvada, kad karinių manevrų, suderintų su tarptautinės teisės principais, leidžiamumas atvirojoje jūroje jau nuo seno yra pripažįstamas kaip paprotinė tarptautinės teisės norma. Daug dėmesio moksliniame darbe yra skiriama branduoliniams ginklų bandymams jūrose, konstatuojant, kad branduolinių ir kitų masinio naikinimo ginklų bandymus draudžia paprotinė tarptautinė teisė. Darbe taip pat aptariama taikaus jūrų naudojimo sąvoka kitų tarptautinių sutarčių kontekste ir karinės veiklos vykdymo galimumas Rajone.

Summary

Military uses of the sea

The master thesis examines the military activities' (not directed against another State's territorial integrity or political independence) feasibility and intensity in different sea areas. The first part of the paper discusses the possibility of military activities in internal waters and territorial sea. It also analyzes the right of innocent passage and its contact with the military activities carried out by the coastal and foreign States. The master thesis discusses the regime of straits used for international navigation and overflight right, it also contains evaluation of territorial sea of the Republic of Lithuania in the context of military activities. The conclusion is made, that the coastal state in its internal waters and seabed can implement any military activities which is compatible with the principles of international law, however in the territorial sea the military activities by the coastal state is limited to the right of innocent passage. The second part of the thesis deals with the regime of exclusive economic zone. This section provides the analysis of the genesis and national claims of the exclusive economic zone. The research focuses on the interpretation of the United Nations Convention on the Law of the Sea and on the issue of coastal State's use of force in the exclusive economic zone issue. The thesis presents practical solutions to the problems of exclusive economic zone regime and evaluation of military uses of the Lithuania's exclusive economic zone. It was found that military activities in the exclusive economic zone of coastal States engaged in by foreign States are permitted as long as such activities do not pose a threat to international peace and security of the coastal State. The last section of part two deals with military uses of the continental shelf without consent of the coastal State. The third part of the research contains analysis of the military use of the high seas. This section attempts to explain the intensity of military activities which are permitted on the high seas, and the specific conditions for implementation of such actions. The conclusion is made, that military maneuvers which are not directed against another States' territorial integrity or political independence are permitted by customary international law. Much attention in the paper is paid to the legal evaluation of nuclear weapons tests on the sea finding that testing nuclear and other weapons of mass destruction are prohibited by customary international law. The master thesis discusses the concept of peaceful uses of the ocean clause in contact with other international treaties. Lastly, the paper studies the legality of military operations on the Area.